

**YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ**

**YASADIŞI YAPILAŞAN ALANLARDA
DÖNÜŞTÜRME KAPASİTELERİNİN TÜKENİŞİ
VE KENTSEL YOKSULLUK
ÇELİKTEPE ÖRNEĞİ**

Şehir Plancısı Emrah ALTINOK

**F.B.E. Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı Şehir Planlama Programında
Hazırlanan**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez DanıŐmanı: Doç. Dr. Zeynep ENLİL (YTÜ)

İSTANBUL, 2006

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
TABLO LİSTESİ	iv
GRAFİK LİSTESİ.....	vi
HARİTA LİSTESİ.....	vii
BELGE LİSTESİ.....	viii
ÖNSÖZ.....	ix
ÖZET	x
İNGİLİZCE ÖZET (ABSTRACT).....	xi
1. ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ.....	1
1.1 Giriş	1
1.2 Amaç, Kapsam ve İçerik	3
1.3 Çalışma Yöntemi	5
1.4 Varsayımlar	6
2. KAVRAMSAL TARTIŞMALAR ve TEMEL YAKLAŞIMLAR	8
2.1 Sosyal Bilimlerde Özne - Nesne - Göz Metaforu.....	8
2.2 Sosyal Bilimlerde Toplum, Kente, Gecekonduya ve Yoksulluğa Yaklaşım Biçimleri	12
2.3 Yasadışı Yapılaşma Olgusuna Yaklaşımlar	13
2.3.1 Formel ve Enformelin Devingenlikleri.....	14
2.3.2 Formel ve Enformelin Geçişkenliği	16
2.4 Dönüştürme Kapasiteleri Olgusuna Yaklaşımlar	20
2.4.1 Enformel ve Formel Tutunma Olanağı Olarak Dönüştürme Kapasiteleri.....	20
2.4.2 Yeni Sosyal Oluşumlar, Cemaatin Dönüşümü ve Dönüştürme Kapasitelerinin Tükenişi	23
2.5 Yoksulluk Olgusuna Yaklaşımlar.....	28
2.5.1 Eski ve Yeni Yoksulluk	34
2.5.2 Kentsel Yoksulluk	39
3. TÜRKİYE’DE KENTLEŞME ve KENTLİLEŞME	41
3.1 Türkiye’de Kentleşme ve Kentlileşme (1980 Öncesi).....	41
3.1.1 Dışa Kapalı Büyümede Temel Kentsel Dönüşümler.....	41
3.1.2 1980 Öncesinde Yapsatçı Yapılaşma	48
3.1.3 1980 Öncesinde Yasadışı Yapılaşma ve Yoksulluk	49
3.1.4 Genel Değerlendirme.....	51
3.2 Türkiye’de Kentleşme ve Kentlileşme (1980 Sonrası).....	52

3.2.1	Rekabetçi Modelde Temel Kentsel Dönüşümler.....	52
3.2.2	1980 Sonrasında Orta Sınıflar	55
3.2.3	1980 Sonrasında Yeni Zenginler	56
3.2.4	1980 Sonrasında Kent İçi Yoksulları.....	58
3.2.4.1	Yasadışı Yapılaşmama.....	58
3.2.4.2	Cemaatin ve Hemşehriliğin Dönüşümü.....	59
3.2.4.3	Zorunlu Göç.....	61
3.2.4.4	Dönüştürme Kapasitelerinin Tükenişi ve Kentsel Yoksulluk	63
4.	ÇELİKTEPE’DE DÖNÜŞTÜRME KAPASİTELERİNİN TÜKENİŞİ ve KENTSEL YOKSULLUK.....	65
4.1	Bölgenin Seçiliş Nedenleri	65
4.2	Kağıthane’nin Konum Özellikleri ve Gelişimi.....	66
4.3	Çeliktepe’de Kentsel Dönüşüm Süreci.....	67
4.3.1	1954 – 1970 Dönemi	67
4.3.2	1970 – 1990 Dönemi	77
4.3.3	1990 Sonrası Dönem	80
4.4	Çeliktepe’de Dönüştürme Kapasitelerinin Tükenişi ve Kentsel Yoksulluk.....	84
4.4.1	Araştırma Tasarımı ve Örneklem Seçimi	84
4.4.2	Çeliktepe’de Sosyo-Kültürel Durum	87
4.4.3	Çeliktepe’de İşgücü Piyasası	92
4.4.4	Çeliktepe’de Yoksulluk ve Refah Göstergeleri	95
4.4.5	Çeliktepe’de Piramitsel Yapı.....	102
4.4.5.1	Piramitsel Yapıda Sosyo-Kültürel Durum.....	104
4.4.5.2	Piramitsel Yapıda İşgücü Piyasası.....	108
4.4.5.3	Piramitsel Yapıda Yoksulluk ve Refah Göstergeleri.....	111
4.4.5.4	Piramitsel Yapıda Dönüştürme Kapasitelerinin Ölçümünde Açılım Verebilecek Parametreler	114
5.	SONUÇLAR.....	128
	KAYNAKLAR.....	130
	EKLER	134
	Ek 1 Çeliktepe Fotoğrafları (Ağustos 2005)	135
	Ek 2 Ölçekli Haritalar.....	150
	ÖZGEÇMİŞ.....	157

TABLO LİSTESİ

	Sayfa
Tablo 4.1	İstanbul - Kağıthane - Çeliktepe Nüfus Gelişimleri 69
Tablo 4.2	Doğum Yerlerine Göre Seçilmiş Göçmen Grupların Çeliktepe'de Yaşama Sürelerine Göre Yüzde Dağılımı 70
Tablo 4.3	Geldikleri Yere Göre Seçilmiş Göçmen Grupların Çeliktepe'de Yaşama Sürelerine Göre Yüzde Dağılımı 71
Tablo 4.4	Çeliktepe'de Toprak Mülkiyeti ve Bu Alanlar Üzerindeki Yapılaşma 78
Tablo 4.5	Çeliktepe'de Toprak Mülkiyeti ve Bu Alanlar Üzerindeki Yapılaşma (Özet Tablo)..... 79
Tablo 4.6	Çeliktepe'ye İstanbul ve İstanbul Dışından Gelen Hane Reislerinin Çeliktepe'ye Geldikleri Döneme Göre Yüzde Dağılımı 81
Tablo 4.7	Çeliktepe'ye Gelmeden Önce İstanbul'da Yaşayan Hanelerin İlçelere Dağılımı 82
Tablo 4.8	Göçmen Grupların Çeliktepe'deki ve Çeliktepe Öncesi Konut Mülkiyetleri ... 83
Tablo 4.9	Tahmini Ortalama Hane Halkı Büyüklüğüne Göre Planlanan Örnek Sayısı.... 85
Tablo 4.10	Örnek Seçimi ve Görüşme Sayısı (Adet Dağılımı)..... 85
Tablo 4.11	Tahmini Ortalama Hane Halkı Büyüklüğüne Göre Gerçekleşen Örneklem Oranı 86
Tablo 4.12	Çeliktepe'de ve İstanbul'da Yaş Gruplarına Göre Nüfus Yüzdeleri 88
Tablo 4.13	Çeliktepe'de Hane Halkı Büyüklükleri..... 89
Tablo 4.14	Cinsiyete Göre Bitirilen Eğitim Kurumu (12 Yaşından Büyükler) 90
Tablo 4.15	Cinsiyete Göre Hane Reislerinin ve Çocuklarının Zorunlu Eğitimlerini Tamamlamama Sebepleri (14 Yaşından Büyükler)..... 91
Tablo 4.16	İşgücü Arzı, Çalışanların İşteki Statü ve Yaşlarına Göre Dağılım 12-65 Yaş Arası İşgücünün Durumu..... 92
Tablo 4.17	Çeliktepe'de İşgücü ve İşgücünün İş Kollarındaki ve İşteki Durumu..... 93
Tablo 4.18	Cinsiyete Göre Çalışan / Emekli Hane Reislerinin ve Çalışan Çocuklarının Sosyal Güvenlik Kurumlarına Bağlılık Oranları (14 Yaşından Büyükler)..... 94
Tablo 4.19	Çeliktepe'de Göç Dönemlerine Göre Ev-Arsa ve Değişik Dayanıklı Tüketim Mallarına Sahiplik Oranları..... 97
Tablo 4.20	Çeliktepe'de Yıllara Göre Arsa Rayiç Değerleri (YTL – ABD Doları)..... 98
Tablo 4.21	Çeliktepe'ye İstanbul ve İstanbul Dışından Gelen Hane Reislerinin Çeliktepe'de Ev Sahibi Oldukları Döneme Göre Yüzde Dağılımı 99
Tablo 4.22	Çeliktepe'de Ev Sahipleri ve Kiracılar 100
Tablo 4.23	Arsa Sahiplerinin Elde Ettikleri Rant ve Refah Göstergeleri 101
Tablo 4.24	Toplam Nüfusa Göre Piramitsel Yapıda Sosyo-Kültürel Özellikler 105
Tablo 4.25	Hane Reislerine Göre Piramitsel Yapıda Sosyo-Kültürel Özellikler..... 107
Tablo 4.26	Piramitsel Yapıda İşgücü Arzı 108

Tablo 4.27	Piramitsel Yapıda Çalışanların İşteki Pozisyonları.....	109
Tablo 4.28	Piramitsel Yapıda İş Yeri Statüleri ve İş Yerine Ulaşım Biçimleri.....	110
Tablo 4.29	Piramitsel Yapıda Dönemlere Göre İş Bulma Kanalları ve İşte Çalışma Süreleri.....	111
Tablo 4.30	Piramitsel Yapıda Grupların Oturdıkları Konutların Yapılış Tarihleri.....	112
Tablo 4.31	Üçlü Piramitsel Yapıda Refah ve Yoksulluk Göstergeleri - 1.....	113
Tablo 4.32	Üçlü Piramitsel Yapıda Refah ve Yoksulluk Göstergeleri - 2.....	114
Tablo 4.33	Piramitsel Yapıda Göçmen Grupların Çeliktepe'ye Yerleştikleri Dönemdeki Dönüştürme Kapasitelerinin Ölçümünde Açılım verebilecek Parametreler.....	116
Tablo 4.34	Piramitsel Yapıda Çeliktepe'deki Kiracıların Ev Sahipleri ve Mevcut Ev Sahiplerinin Konutlarını Satın Aldıkları Bir Önceki Ev Sahipleri İle İlgili Bilgiler.....	118
Tablo 4.35	Piramitsel Yapıda Bugünkü Dönüştürme Kapasitelerinin Ölçümünde Açılım verebilecek Parametreler - 1.....	119
Tablo 4.36	Piramitsel Yapıda Bugünkü Dönüştürme Kapasitelerinin Ölçümünde Açılım verebilecek Parametreler - 2.....	121
Tablo 4.37	Piramitsel Yapıda Bugünkü Dönüştürme Kapasitelerinin Ölçümünde Açılım verebilecek Parametreler - 3.....	122
Tablo 4.38	Piramitsel Yapıda Bugünkü Dönüştürme Kapasitelerinin Ölçümünde Açılım verebilecek Parametreler - 4.....	124
Tablo 4.39	Piramitsel Yapıda Bugünkü Dönüştürme Kapasitelerinin Ölçümünde Açılım verebilecek Parametreler - 5.....	125
Tablo 4.40	Piramitsel Yapıda Kentsel - Yerel Aidiyetlik ve Çeliktepe'deki Mevcut Kent İçi-Kent Dışı Göç Eğilimleri.....	126

GRAFİK LİSTESİ

	Sayfa
Grafik 4.1	Kağıthane Nüfus Gelişimi..... 69
Grafik 4.2	Göçmen Grupların Doğum Yerlerine Göre Dağılımı 72
Grafik 4.3	Göçmen Grupların Geldikleri Yere Göre Dağılımı 72
Grafik 4.4	Çeliktepe Nüfus Gelişimi..... 77
Grafik 4.5	Özel Şahsa Ait Araziler Üzerindeki Kentsel Alan Kullanımı 79
Grafik 4.6	Kamuya Ait Araziler Üzerindeki Kentsel Alan Kullanımı..... 80
Grafik 4.7	Çeliktepe'ye İstanbul Dışında Başka Bir Semtten ve İstanbul Dışından Gelen Hane Reislerinin Çeliktepe'ye Geldikleri Döneme Göre Yüzde Dağılımı 81
Grafik 4.8	Çeliktepe'ye Gelmeden Önce İstanbul'da Yaşayan Hanelerin İlçelere Dağ. ... 82
Grafik 4.9	Çeliktepe'de ve İstanbul'da Yaş Gruplarına Göre Nüfus Yüzdeleri 88
Grafik 4.10	Çeliktepe'de Hane Halkı Büyüklükleri..... 89
Grafik 4.11	Cinsiyete Göre Bitirilen Eğitim Kurumu (12 yaşından Büyükler)..... 90
Grafik 4.12	Cinsiyete Göre Hane Reislerinin ve Çocuklarının Zorunlu Eğitimlerini Tamamlamama Sebepleri (14 Yaşından Büyükler)..... 91
Grafik 4.13	Cinsiyete Göre Çalışan / Emekli Hane Reislerinin ve Çalışan Çocuklarının Sosyal Güvenlik Kurumlarına Bağlılık Oranları 94
Grafik 4.14	Çeliktepe'ye Göç Dönemlerine Göre Ev ve Arsa Sahiplik Oranları 97
Grafik 4.15	Çeliktepe'de Yıllara Göre Arsa Rayiç Değerleri (ABD doları)..... 98
Grafik 4.16	Çeliktepe'ye İstanbul ve İstanbul Dışından Gelen Hane Reislerinin Çeliktepe'de Ev Sahibi Oldukları Döneme Göre Yüzde Dağılımı 99
Grafik 4.17	Çeliktepe'de Üçlü Piramitsel Yapı (Yüzde Dağılımı)..... 104
Grafik 4.18	Toplam Nüfusa Göre Piramitsel Yapıda Sosyokültürel Özellikler..... 106
Grafik 4.19	Piramitsel Yapıda İşgücü Arzı (Yüzde Dağılımı)..... 108
Grafik 4.20	Piramitsel Yapıda Çalışanların İşteki Pozisyonları..... 109
Grafik 4.21	Piramitsel Yapıda Çeliktepe'ye Yerleşme Sebepleri..... 117
Grafik 4.22	Çeliktepe'ye İlk Yerleşilen Dönemde Çeliktepe'de İkamet Eden Akraba, Hemşehri ve / veya Tanıdıkları Olanların Bu Kişilerden Aldıkları Yardımlar 117
Grafik 4.23	Piramitsel Yapı Medeni Hal, Sosyal Güvenlik Kurumlarına Bağlılık ve Herhangi Bir Kurumdan Yardım Alma Durumu 120

HARİTA LİSTESİ

	Sayfa
Harita 4.1	Kağıthane İlçesi İçerisinde Çeliktepe Mahallesi'nin Konumu 65
Harita 4.2	Çeliktepe, Çevre Mahalleler ve Büyükdere Caddesi'ni Gösteren Hava Fotoğrafı..... 66
Harita 4.3	Çeliktepe Halihazır Harita 151
Harita 4.4	Çeliktepe Kentsel Alan Kullanımı 152
Harita 4.5	Çeliktepe Mülkiyet Analizi..... 153
Harita 4.6	Çeliktepe Kentsel Alan Kullanımı – Mülkiyet Analizi (Sentez) 154
Harita 4.7	Çeliktepe'de Anket ve Derinlemesine Mülakatların Yapıldığı Birimler..... 156

BELGE LİSTESİ

Sayfa

Belge 4.1	Boşnak Müslüman muhacirlerinden ziraat ve çiftçilikte maharetleri olanların Kağıthane köyünde iskan edilmelerine ilişkin belge.....	73
Belge 4.2	İrade-i Seniyye çıkmadıkça Kağıthane ve civarındaki arazi ve emlâkın yabancılara satış işlemlerinin yapılmaması yönünde gerekli dikkatin gösterilmesinin Belediye Dairesi'ne hususi surette bildirilmiş olduğu belge...	74
Belge 4.3	Rumeli ve Batum Muhacirlerinin yapmış oldukları evlerin Kağıthane Köyü'ne irtibatlarının devamıyla ev sahiplerine tasarruflarını gösterir tapu senetlerinin verilerek vergiye tabi tutulmalarının kararlaştırıldığı belge.....	75

ÖNSÖZ

Dedemin değerli anısına...

Bu tez çalışmasına bugünkü içeriğiyle olmasa da başlayalı tam 2,5 yıl oldu. Bu sürenin 1,5 yıla yakını - çalışma alanım olan Çeliktepe aynı zamanda yaşadığım yer olduğu için - Çeliktepe’de geçti. Bu süre içerisinde hem Çeliktepe değişti, hem ben değiştim, hem de Çeliktepe’ye bakış açım değişti. Genç bir araştırmacı olarak böyle bir değişimi kendim için ‘gerekli’ ve ‘doğal’ buluyorum; çünkü araştırma eylemine bir kez giriştikten sonra neredeyse her araştırmacının kendisine işe girişmeden önce soracağı ‘evrensel sorular’ı kendime sormaya başladım. Belki de böyle bir aşamada önemli olan nasıl bir araştırma yapacağım değil, araştırmaya nasıl yaklaşıcağımdı. Buna inanmak ilk ve en önemli değişim oldu benim için.

Bu tez kapsamında yapılan alan araştırmalarından önce, yine Çeliktepe merkezli ancak 4. Levent – Çeliktepe arasındaki “Kentsel Çelişkiler”i konu alan, daha çok gözleme dayalı ve nesnesiyle romantik bağlar kurmaktan kaçınamayan bir çalışmam daha oldu. Söz konusu çalışmadan şu anki düzeyiyle bu tez çalışmasına kavuşabilmeyi olumlu bir değişim olarak görmekteyim.

Hangi disipline ait olursa olsun araştırma eylemi ‘bilimsel bir donanım’ gerektirir; ancak bu donanıma sahip olmak da sonuca ulaşmada yeterli değildir. Bunun öncesinde mevcut donanımların nasıl bilimselleşeceğine karar vermek gerekir. Bu donanımın inşası da araştırmacının kişisel deneyimleri ve hayata ilişkin duruşu ile oluşmaya başlar, özgün bilimsel yaklaşımlar geliştirmeye kadar uzanır.

Araştırmanın bugünkü düzeyini yakalayabilmesinde çok değerli katkıları olan, özellikle hipotezlerin oluşturulması sürecinde ortaya koyduğu özgün bilgi ve deneyimi sayesinde çalışmanın doğrultusunu belirleyen sayın hocam Doç. Dr. Zeynep M. Enlil’e, tüm bu olumlu süreçleri ilk aşamalardaki sancılılarıyla da olsa yaşamamı sağlayan, Çeliktepe’deki tüm çalışmalarına başından bu yana tanık olan ve beni yılmadan yönlendiren sayın hocam Doç. Dr. İclal Dinçer’e, gecekondular araştırmaları konusundaki derin deneyimlerini benimle paylaşan, bana hep güvenen sayın hocam Prof. Dr. Zekai Görgülü’ye, bilimsel araştırma yöntemleri hususunda dimağımı genişletmemi sağlayan sayın hocam Prof. Dr. Ayşenur Ökten’e, oldukça zorlu geçen alan araştırması sırasında gösterdikleri olağanüstü çaba ve desteklerinden dolayı arkadaşlarım şehir plancısı Zeren Özturan, şehir plancısı Latife Eroğlu’na, olanaklarımın darlığı sebebiyle haddinden fazla uzayan bu çalışmada katkısı olan herkese ve son olarak; evdeki huzurum, tek itici gücüm olan, branşı fizik olsa da benimle birlikte hiç durmadan, gerektiğinde uyumadan çalışarak şehirci kanı taşımaya başlayan sevgili eşim Serap Gecü Altınok’a sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Yasadışı yapılaşma olgusunun tartışılmaya başlanmasından bu yana yapılan bazı araştırmalar, göçmen grupların kente ilk geldikleri dönemlerde hemşehrilik ve cemaat ilişkileri sayesinde bir dayanışma ağı yarattıklarını; bu ağı kentteki enformel işgücü piyasasında iş bulma ve ekonomik anlamda kente tutunma yolu olarak kullandıklarını göstermiştir. Erken göç eden grupların, ülkenin siyasi ve ekonomik yapısının yanı sıra, gecekonduların kent içindeki stratejik konumlarının da zamanla değişmesiyle formel - enformel ilişki ağlarını ve devingenlik kanallarını kullanarak, yasadışı yerleştikleri kentsel arazilerde oluşan yeni rantlara el koyabildikleri saptanmıştır. Bu sayede erken göç eden gruplar yoksulluklarıyla baş edebilmiş, hatta bir kısmı zenginleşebilme olanaklarına kavuşmuştur. Özellikle 1948 yılından başlayarak çıkarılan imar afları ile elde ettikleri ekonomik ve kentsel kazanımları kendilerinden sonra gelen kesimlere kiralık, satılık konut ve arsa olarak sunan erken göç eden gruplar, bir süre sonra da imar aflarına gereksinim duymadan işleyebilen bir sistemin kurulmasında başrol oynamışlardır. Bu noktada yoksulluğun kente daha sonra gelen kuşaklara aktarıldığı döngüsel bir sistemin oluştuğundan söz edilebilmektedir.

Bu çalışmada, genel olarak göç gruplarının önce büyük kentin koşullarına karşı geliştirdikleri bir ayakta duruş yetisi, daha sonra da formel ve enformel tüm olanakları kullanarak zenginleşebilme yetisi olarak kavramsallaştırılabilecek “dönüştürme kapasiteleri” söz konusu süreci kavrayabilmekte önemli bir eşik olarak görülmüştür.

Tez kapsamında yasadışı yapılaşma olgusunun gelişim ve dönüşüm süreçlerindeki etmenler arasında önemli bir yer teşkil eden göçmen gruplarının ilişki ağları ve devingenlik kanalları; buna bağlı olarak da “dönüştürme kapasiteleri”, örnek alan seçilen Çeliktepe’de yapılan alan araştırmalarıyla (398 hane halkı 100 hane reisi ile yapılan anket çalışması, Çeliktepe’deki mevcut köy derneklerinin üyeleri ve Çeliktepe muhtarıyla yapılan derinlemesine mülakatlarla) ölçülebilir kılınmaya çalışılmıştır.

Örnek olarak seçilen alan eski bir gecekondular alanı olması nedeniyle gelişim ve dönüşüm süreçlerinin tüm evrelerini kapsamakta, mevcut mekansal ve toplumsal yapısıyla bu evrelerin tüm izlerini halen taşımaktadır. Çalışmanın birinci bölümünde giriş, amaç, kapsam, çalışma yöntemi ve çalışmaya yönelik varsayımlar, ikinci bölümünde ise kavramsal tartışmalar ve temel yaklaşımlar yer almaktadır. Üçüncü bölümde Türkiye’de kentleşme ve kentlileşme süreçleri 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere iki dönemde incelenmiştir. Dördüncü bölümde Çeliktepe’nin kentsel dönüşüm süreci üzerinde durulmuş ve özellikle kente geç gelen grupların “dönüştürme kapasiteleri”nin tükenişine değinilmiş; buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluğun kentsel yoksullukla benzeşen yönlerine yönelik varsayımlar örnek alanda test edilmiştir. Beşinci bölümde ise ulaşılan sonuçlar yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yasadışı yapılaşma, cemaat, dönüştürme kapasiteleri, kentsel yoksulluk

ABSTRACT

Some studies carried out since the emergence of the discussions on the illegal urbanization phenomenon, have shown that the migrating groups have created a network of solidarity on the basis of fellow townsmanship and being the members of same community, during the initial phases when they first settled in the cities, and they utilized this network for finding jobs in the informal labor market of the city and for economical survival. It has been deduced that, the early emigrant groups could seize the economical benefits emerging in the squatter housing areas they settled illegally, with the changing the strategic status of these squatter dwelling areas and the changes in the political and economical structure of the nation; along with using these formal-informal relation networks and the dynamic channels. By this way, the early emigrant groups could get over the poverty; and some has become even wealthier. Especially after 1948, these groups, offering the economical and urban gains they seized by the amnesty acts to legalize the squatter housing areas as houses for rent or sale or land to the late arrivers, have played a major role in the establishment of a system that is self-sustainable without these amnesty acts. At this point, the formation of a cyclic system where the poverty is inherited to the subsequent generations can be expressed.

In this study, the “transformation capacities” which can be conceptualized as, the ability that migrating groups have developed to survive the challenging circumstance of the big city and the skills to become wealthier by using all of the formal and informal possibilities, is considered as an important threshold.

In the thesis, making the relation networks among the emigrant groups and the dynamic channels that constitute an important factor in the development and evolution process of the illegal urbanization phenomenon; and “transformation capacities” associated with these, more measurable by the field surveys (public survey made with 398 household members and 100 head of household, detailed interviews with the members of village associations and Çeliktepe headman) carried out in the model field Çeliktepe, is aimed.

The model field, which is an old squatter housing area, covers all of the phases of the aforementioned development and transformation process and still exhibits all traces of these phases with its current settlement features and social structure. In the first chapter of the study; introduction, purpose, scope, study method, assumptions concerning the study, and in the second chapter, conceptual discussions and fundamental approaches are given. In the third chapter, the urbanization process in Turkey has been examined, classified in two eras; pre 1980 and post 1980. In the fourth chapter, the urban transformation process of Çeliktepe has been studied and especially the depletion of transformation capacities of the groups, which have settled in the city later has been emphasized; and in the same context the postulates related to the similar features of urban poverty and the poverty emerging form this situation have been tested in the model field. In the fifth chapter the conclusions drawn are presented.

Keywords: Illegal urbanization, community, transformation capacities, urban poverty.

1. ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ

1.1 Giriş

Ülkemizde kentleşme olgusu kırdan kente doğru yaşanan göç hareketleriyle birlikte anılagelmiştir. Bunun en önemli sebeplerinden birisi iki olgunun birbiri ile olan değişmez bağıdır. Bu bağı kurulduğu mekan olan kentlerde hem kentleşmenin, hem de kırdan kente göçün yarattığı değişimlerin en önemli sonuçları nüfus yığılması ve buna bağlı yasa dışı yapılaşma olgusudur.

Türkiye’de kırdan kente doğru yaşanan kitlesel göç 1950’li yıllarda başlamıştır. 1945’te kentlerde 4,7 milyon insan yaşarken bugün 40 milyona yakın kişi kentlerde yaşamaktadır. Nüfusunun %25’i kentlerde yaşayan tarım ağırlıklı bir ülkeden, %70’i kentlerde yaşayan kent kökenli faaliyetlerin belirleyici olduğu bir “kent ülkesi”ne dönüşmüştür Türkiye (Koç, 1998). Elbette ki bu süreç sorunsuz yaşanmamıştır. Türkiye’nin yarım yüzyılda yaşadığı bu kentleşme deneyiminin en önemli özelliği toplumsal düzlemlerde yaşanan köklü değişimlere ve mekansal düzlemlerdeki yeniden kurma süreçlerine yatkın olmasıdır. Ancak bu süreç içerisinde Türkiye’nin, yapısal dönüşümlerini ve büyük çaplı uyum sorunlarının çözümlerini belirli bir düzeyde tamamlamış olduğu söylenebilir. Bu iddianın en önemli göstergesi söz konusu yarım yüzyıllık süreç içerisinde kentlerdeki enformel kurum ve mekanizmaların kentleşmeyi ülke düzeyindeki ekonomik ve toplumsal sorunlardan uzak tutabilmiş olmasıdır. Bu anonimleşmiş enformel mekanizmaların işleyişiyle dönüşen Türkiye kentleri batılı kent tanımlarından uzak bir tanıma işaret etmektedir. Batılı kent tanımlarında esas olan, her türlü cemaat ilişkisinden arınmış atomistik bireylerin oluşturduğu bir toplumsal yapı iken Türkiye örneğindeki yapı hem bireyi hem de bireyin içinde var olduğu ilişki ağlarını birlikte taşıyabilen bir toplumsal yapı olarak karşımıza çıkmıştır. Kente gelen göçmenler de kent deneyimlerini korunaklı sayılabilecek ilişki ağları içinde yaşamışlardır. Bu, elbette ki her göçmen grubun sözü edilen ilişki ağlarının içinde var olduğu anlamına gelmemektedir. Burada vurgulanmak istenen, göçmen grupların kentle ilk çarpıştıkları andan itibaren yaşamsal koşullarını sıçratabilecek olanakları sağlayabilmek ve belirli bir refah düzeyi yakalayabilmek adına içinde buldukları koşulları dönüştürebilecek kapasiteleri keşfetme yoluna gittikleridir. Bu noktada da ilk başvurulacak yol kendilerine bu refahı sağlayacak korunaklı cemaat ilişkileri sistemi iken, daha sonraki yol enformel ilişkiler ve devingenlik kanalları olmuştur.

Özellikle sosyal bilimlerde söz konusu süreçleri irdeleyen oldukça geniş bir yazından söz edilebilir. Nasıl ki ülkemizin geçirdiği kentleşme deneyimi köklü değişimleri ifade ediyorsa,

bu deneyimi çözümlenmeye çalışan sosyal bilimler de konuya bakışında çeşitli değişimler yaşamıştır. Ancak, disiplinler arası bir işlevi olmasına rağmen planlamanın konuya yaklaşım biçimleri ve çözüm önerileri sürecin toplumsal koşullarını değerlendirme konusunda yetersiz kalmıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri yapılan araştırmaların daha çok pozitivist yaklaşımlarla örülü olması ve doğal olarak sonuçlarının da kantitatif düzeyde kalmasıdır. Ne var ki son dönemde bu kanıyı değiştirebilecek etkili, hem pozitivist hem de interpretif (yorumlayıcı) yaklaşımlarla örülü, disiplinler ve kuramsal sentez niteliği taşıyan araştırmalar da yapılmıştır. Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu'nun Nöbetleşe Yoksulluk adını verdikleri ve Sultanbeyli örneğinde hazırladıkları çalışmaları bu araştırmalara iyi bir örnek teşkil etmektedir.

Gerek eşdeğer amaçlar, gerekse benzer yaklaşım biçimleri benimsendiği için, Sultanbeyli araştırması bu çalışma için ana kaynak olma özelliği taşımaktadır. Bu sebeplerle çalışmanın tüm bölümleri boyunca söz konusu kaynağa yoğun göndermeler yapılacak ve Sultanbeyli'de test edilmiş olan benzer süreçler Çeliktepe özelinde test edilecektir.

Tez kapsamında, Sultanbeyli örneğinde irdelenen üç önemli husus üzerinde durulacaktır. Bunlardan ilki tüm ekonomik, sosyal, siyasal ve mekansal yansımalarıyla yasadışı yapılaşma süreci; ikincisi bu sürecin belirleyici sosyolojik unsurlarından biri olan cemaat ilişkileri - dönüşürme kapasiteleri; ve son olarak üçüncüsü ise kent yoksulluğudur. çalışma kapsamında tartışmalarına yer verilen bu kavramlar Sultanbeyli örneğinde tartışıldığı düzeyde sunulmayacak olsalar da, Çeliktepe örneğinde yapılan alan araştırmalarının sonuçları üzerinde durularak benzer bir çalışmayı Çeliktepe özelinde de irdelemeye olanak tanıyacaktır. Bu noktada belirtilmesi gereken önemli bir husus ise çalışma kapsamında Sultanbeyli örneğindeki refah düzeylerine göre üçlü piramitsel sınıflama içerisine sokulan gruplardan özellikle en alt sınıfta yer alan "kaybedenler" grubu üzerinde durulacağıdır. Çalışmanın amaç, kapsam ve içerik bölümünde daha detaylı olarak aktarılacak olan bu vurgu, yasadışı yapılaşmış, dönüşümlerini tamamlamış gecekondu alanlarında yaşayan ve göç sürecine en son katılan gruplar içerisinde kent yoksulluğu formlarına rastlanıp rastlanmayacağını test edebilmek adına geliştirilmiştir.

İçinde bulunduğumuz yüzyıl hayatın her alanında takip edilmesi güç olan değişimlerin yaşandığı ve yaşanacağı bir yüzyıldır. Modern sosyolojinin konu aldığı kent toplumlarında değişimin mekansal boyutlarıyla toplumsal boyutları iç içe geçmiştir; ancak bu ilişki zincirleme bir ilişki değildir. Çift gerektirirli bir ilişki de değildir. Başka bir deyişle, kent mekanındaki dönüşüm süreçlerinde ortaya çıkan sinerji, toplumsal yapıyı ekonomik ve siyasal

alanlarda düzenlerken, toplumun sınıfsal yapısında yada cemaat ilişkilerinde gerçekleşen dönüşümler kentsel mekana benzer bir zamansallıkta yansımayaabilir. Aynı şekilde kozmopolit toplumsal geometrileri içinde barındıran büyük dünya kentlerinde yaşayan her bireyin, kentle kurduğu ilişkilerin kente atanan yeni rolleri belirleyebildiği ileri sürülebilirken, o kentin global anlamlarının zeminini oluşturan büyük kentsel dönüşüm projeleri söz konusu bireyler için hemen bir anlam ifade etmeyecektir. Kısaca günümüzde değişimin mekansal ve toplumsal boyutlarını inceleyebilmek için, tek bir bilimsel zemine dayalı geliştirilen araştırmalar artık yetersiz kalmaktadır. Üstelik değişimin yönü, hızı ve şiddetine bağlı olarak araştırmalardaki zaman ve kapsam faktörleri daha da önem kazanmıştır.

Algıladıklarımızın sınırlandırdığı yaşam biçimlerinin, algılanan mekan örüntüleri ile ilişkisinin yaşanılan kentsel alanlar içinde sosyal yapı-mekan ilişkisini ortaya koyması, şehirciliğin yanı sıra sosyoloji biliminin de üzerinde durduğu konulardan biridir. Değişen zaman, özellikle değişimin hızlı olduğu şehirselleşmelerde mekansal dönüşümün hızlanmasında etkindir. Çünkü zaman faktörü şehirselleşmelerin rol oynadığı sosyal yapı üzerinde de bir etki unsurudur (Erez ve Seyrek 2002). Bu noktada hem mekansal hem de sosyal dönüşümleri irdeleyebilmenin yolu da bu süreçleri irdeleyecek olan araştırmacının kamerasını her iki boyutu da ayrı ayrı ve bir arada görebilecek hareketli bir konumda tutabilmesinden geçmektedir. Çeliklepe araştırması bu hususu gözeten bir araştırma olarak tasarlanmış ve hayata geçirilmiştir.

1.2 Amaç, Kapsam ve İçerik

Araştırmanın konusunun ‘güncel’ bir konu olduğunu düşünmekteyim. Çünkü dünya genelinde son dönemlerde tartışılmaya başlayan “kentsel dönüşüm” olgusu araştırmanın son bölümünde tartışılacak olan “kentsel yoksulluk” olgusuyla bağıntılıdır. Anderson’un (2004) işaret ettiği biçimiyle, özellikle Avrupa ülkelerinde yada Amerika’da izlenebilen “kentsel dönüşüm” uygulamalarının çoğu, kentsel yoksulluk içerisindeki mahallelere özel yenileme programları geliştirilmesi amacıyla ortaya çıkartılmış bulunmaktadır. Türkiye’de yakın zamanda telaffuz edilen bir yasa tasarısının da “kentsel dönüşüm” adını taşıması konuyu bu yönüyle tekrar önemli ve güncel kılmaktadır.

1950’lerden bu yana özgün bir gecekonduleşma deneyimiyle biçimlenmiş olan kentlerimizde, kent ve varoş bağlamında gelişmiş ikili bir yarılma deseninden bahsedilebilir. Bugüne dek izlenmiş olan dönüştürme, benzetme, aynılaştırma biçimindeki etkin stratejilerin çok daha güçlü bir formuyla karşılaşmaya hazırlanıyor olduğumuzu da söylemek mümkündür. Bu

beklentilere ilişkin söz konusu yeni yapılanmalar, gelecek süreçte bugünleri özel bir dönem haline getirecektir. Ne var ki, böyle bir sürecin yanlış politikalar nedeniyle bazı olumsuzlukların geleceğe taşınması riskini de içerisinde barındırdığı gerçeğini gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Çalışmanın amacı bu süreçte, yasadışı yapılaşmış, dönüşümünü belirli ölçülerde tamamlamış kent parçalarına yaklaşım biçimlerine bir yenisini daha ekleyebilmektir. Dönüşümün yapılaşma süreçlerindeki gibi mekansal düzlemlerde olmasa da, toplumsal düzlemlerde oldukça hızlı bir biçimde devam ettiği kabulünden yola çıkarak, bu sürece ‘yorumlayıcı’, ‘eleştirel’ ve eleştirel olduğu kadar da ‘yapıcı’ bir yöntemle yaklaşmak, konuya yeni açılımlar getirmeye çalışmak önem taşımaktadır.

Seçilen çalışma alanı (Çeliktepe), bu sürecin tüm değişkenlerini, bu değişkenlerin ‘aktif’ ve ‘pasif’ yanlarını mekansal ve toplumsal düzlemlerde okuyabileceğimiz bir “İstanbul Mahallesi”dir. Çeliktepe’nin kendi kendini yoktan inşa eden geçmişindeki cemaat ilişkileri tabanlı sinerjiyi (görevdeşlik), bu sinerjinin kaynağı olan dönüştürme kapasitelerini ve yoksulluktan kurtulma stratejilerini söz konusu değişkenlerin aracılığıyla irdelemek, bugün değişen paradigmalardan neler olduğunu ve ilk kez Amerika - Avrupa kökenli yabancı literatürde tariflenen, yurtdışındaki örneklerine benzer formlarda ülkemizde rastlanmayan bir yoksulluk tipi olmasına rağmen kentsel yoksulluğu da bu çalışma kapsamında mercek altına almak gerekmektedir.

Bu çerçevede, dönüşüm sürecinde ortaya çıkan ilişki ağlarının etkinliğinin belirlenebilmesi amacıyla yasadışı gelişmiş bir alanda dönüşüm sürecinin izlenmesi benimsenmiş, Türkiye’deki ilk yasadışı gelişmiş alanlardan birisi olan Çeliktepe bu gayeyle örnek alan olarak seçilmiştir. Aynı kesitte gelişmiş benzer yerleşimlerde olduğu gibi Çeliktepe’de de kentsel dönüşüm büyük oranda şekillenmeye başlamıştır ve bu süreç devam etmektedir. Çeliktepe’nin seçilmesinde, dönüşüm sürecinde izlenebilecek evrelerin tümünü geçirmiş olması, farklı kesitlerde yapılmış çalışmalara altlık olması ve bölgenin heterojen toplumsal yapısının mekana homojen bir biçimde dağılmış olması etmendir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde giriş, amaç, kapsam, çalışma yöntemi, ve çalışmaya yönelik varsayımlar; ikinci bölümde kavramsal tartışmalar ve konuya yönelik temel yaklaşımlar yer almaktadır. Kavramsal tartışmalar sosyal bilimlerin konuya yaklaşım biçimlerini irdeleyen bir bölüm niteliği taşımaktadır. Temel yaklaşımlar ise yasadışı yapılaşma, dönüştürme kapasiteleri ve yoksulluk özelinde derinlikli bir biçimde sunulmuştur.

Üçüncü bölümde Türkiye’de kentleşme ve kentlileşme süreçleri 1980 öncesi ve 1980 sonrası olmak üzere iki dönemde incelenmiş olup; her iki dönemde de ülkenin o dönemine özgü kentleşme süreçlerini belirleyen baskın yapılaşma formları (yap-satçı, gecekondü ve toplu konut yapılaşma formları gibi) ve bu formların aktörleri olan toplumsal sınıflar irdelenmiştir. Dördüncü bölümde Çeliktepe’nin kentsel dönüşüm süreci üzerinde durulmuş ve özellikle kente geç gelen grupların “dönüştürme kapasiteleri”nin tükenişine değinilmiş; buna bağlı olarak ortaya çıkan yoksulluğun kentsel yoksullukla benzeşen yönlerine yönelik varsayımlar örnek alanda test edilmiştir. Yapılan alan araştırmasının sonuçlarıyla oluşturulan bu bölümde dünden bugüne Çeliktepe’deki sosyo-kültürel durum, yoksulluk, refah, işgücü piyasasına yönelik göstergelerle dönüştürme kapasitelerinin ölçümüne yönelik parametreler sunulmuştur. Beşinci bölümde ise ulaşılan sonuçlar yer almaktadır.

1.3 Çalışma Yöntemi

Çalışmanın temasını yasadışı yapılaşma olgusu oluşturmaktadır. Olgunun Türkiye kentleşme süreçlerinde ilk tartışılmaya başladığı dönemden bugüne yaklaşık 45 yıl geçmiştir. Bu noktada Çeliktepe özelinde yasa dışı yapılaşma olgusunu tartışmak, yapılan araştırmalar ve üretilen bilimsel bulgular ışığında gerçekleşecektir.

Çalışma kapsamında mahalle ölçeğindeki bir örnek alanda, yasadışı yapılaşma sürecinin evreleri, yasadışı yapılaşmayı yönlendiren grupların etkinlikleri ve bu grupların süreç içerisindeki sosyo-ekonomik, refah ve yoksulluk düzeyleriyle örgütlülük düzeyleri üzerinde durulacaktır. Konu farklı dönemlerde yapılmış olan alan çalışmalarının karşılaştırılmalı incelenmesini gerektirdiğinden, 1960 sonrasında ağırlık kazanmış ve farklı dönemlerde yapılmış çalışmalardan, dönüşüm süreçlerinin belirlenebilmesi amacıyla yararlanılmıştır.

Eski bir gecekondü alanı olan Çeliktepe’de mekansal dönüşümleri irdelenebilmek büyük oranda dönüşmüş olan fizik mekanın farklı dönemlere ait belgelerinin de yorumlanmasını gerektirmektedir. Bu ise söz konusu belgelerin dönüşmüş, silikleşmiş ve erişilebilirliklerini neredeyse yitirmiş olmaları sebebiyle oldukça yoğun bir araştırma sürecini gerektirmektedir. Kaldı ki çalışmanın kapsamı, mekansal verilerin fizik mekan dönüşümlerinin genel çerçevesini sunacak düzeyde tutulmasını gerektirmektedir. Çeliktepe’nin toplumsal boyutlarıyla enformel sistem ve etkinliklerine bakabilmek ise, interpretif (yorumlayıcı) yaklaşımlar ve araştırma teknikleriyle mümkün olmuştur.

Araştırma da ölçme tekniği olarak görüşme teknikleri benimsenmiş olup, bu kapsamda derinlemesine mülakatlar ve bir de anket çalışması yapılmıştır. Mülakatlar şubat 2003 -

temmuz 2005 kesitine yayılı olarak gerçekleştirilmiş olup; her aşamada bir keşfedici araştırma yöntemi olarak yapılacak diğer gözlem ve çalışmalara yön vermişlerdir. Anket çalışmasında ise olasılıklı örnekleme teknikleri benimsenmiştir. Çeliktepe'nin ileriki bölümlerde ayrıntılarıyla incelenecek olan heterojen toplumsal yapısı nedeniyle, söz konusu anket Hansen'in "epsem", yani örneklemede eşit şansa sahip terimler koşulunu sağlayamamıştır; ancak bu heterojen yapının mekana homojen yayıldığı yapılan araştırma sonuçlarından gözlenebilmiştir. Olasılıklı örnekleme tekniklerinden sistematik örneklemeğe göre tasarlanan anket çalışmasında, 1,57'lik bir örnekleme oranı yakalanmış ve 398 hane halkı – 100 hane reisi ile görüşülerek anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Daha sonra anket sonuçları, MS Office Excel programında dökülerek irdelenmek istenen olgunun niteliklerine göre farklı ölçeklerde süzölmüş, bu sonuçlardan araştırma sonucu için gerekli tablo ve grafikler elde edilmiştir.

1.4 Varsayımlar

Bu çalışma aşağıdaki varsayımları test etmek için yapılmıştır.

1. Çeliktepe'ye 1955 yılından itibaren Türkiye'nin çeşitli bölgelerindeki kır kökenli yerleşmelerinden göç ederek gelen göçmen gruplar, kente ilk geldikleri dönemlerde hemşehrilik ve cemaat ilişkileri sayesinde bir dayanışma ağı yaratmışlar; bu ağı ilk aşamada kentteki enformel işgücü piyasasında iş bulma ve kente ekonomik anlamda tutunma yolu olarak kullanmışlardır. Bu süreçte erken göç eden gruplar, ülkenin siyasi ve ekonomik yapısının yanı sıra, gecekondular alanlarının kent içindeki stratejik konumlarının da zamanla değişmesiyle formel - enformel ilişki ağlarını ve devingenlik kanallarını kullanarak, yasadışı yerleştikleri kentsel arazilerde oluşan yeni rantlara el koyabilmişlerdir.
2. Erken göç eden grupların büyük bir çoğunluğu formel - enformel ilişki ağlarını ve devingenlik kanallarını kullanarak yoksulluklarıyla baş edebilmişken, bir kısmı ise kentte zenginleşebilme olanaklarına kavuşmuştur. Özellikle 1948 yılından başlayarak çıkarılan imar afları ile elde ettikleri ekonomik ve kentsel kazanımları kendilerinden sonra gelen kesimlere kiralık, satılık konut ve arsa olarak sunan erken göç eden gruplar, bir süre sonra da imar aflarına gereksinim duymadan işleyebilen bir sistemin kurulmasında başrol oynamışlardır. Bu noktada yoksulluğun kente daha sonra gelen kuşaklara aktarıldığı döngüsel bir sistemin oluştuğundan söz edilebilmelidir.
3. Buna göre çalışmanın ana varsayımı şudur: Genel olarak göç gruplarının önce büyük kentin koşullarına karşı geliştirdikleri bir ayakta duruş yetisi, daha sonra da formel ve

enformel tüm olanakları kullanarak zenginleşebilme yetisi olarak kavramsallaştırılabilecek “dönüştürme kapasiteleri”, özellikle kente geç gelen gruplar için bugün tükenmektedir. Kente geç gelen gruplar için bugün tükendiği varsayılan dönüştürme kapasitelerinin, eski göçmen grupların geçmiş deneyimlerinde yoksulluktan kurtulma süreçlerinde en önemli etmen olduğu düşünülürse, geç gelen grupların bugün yoksullukla mücadele ediyor olmaları beklenmelidir.

Çalışmanın ana varsayımının test edilmesiyle yasadışı yapılaşma sürecinde kente göç eden gruplara da daha yakından bakabilmek ve yeni tartışmaları gündeme getirmek mümkün olacaktır. Bu araştırma, yasadışı yapılaşmış alanlardaki “dönüştürme kapasiteleri”nin tükeniş sürecini tüm etkileyen ve etkilenen süreçleri dahil olmak üzere irdelemenin yanında, bu sürecin “kaybedenler”i olarak görülebilecek kesimlerin bugün yaşamakta oldukları yoksulluk formuna yönelik de fikir yürütebilmeye uç vermek amacıyla tasarlanmıştır.

Bazı araştırmaların sonuçlarına göre (Bkz. Erder, 1998) özellikle 1990’larla birlikte Güneydoğu bölgesinden büyük kentlere ve özellikle İstanbul’a doğru kitlesel bir göç yaşanmıştır. Çeliktepe’ye son dönemde gelen grubun büyük bir bölümünü bu kitle oluşturmaktadır. Güneydoğu bölgesinden kitlesel – travmatik göçle gelen bu grup dönüştürme kapasitelerinin tükenişi sebebiyle oldukça alt düzeyde bir yaşam standardında hayatlarına devam etmektedir. Genelde kent için niteliksiz işgücünü ifade eden bu kitlenin büyük bir çoğunluğu da göç ettiği dönemden bugüne kronik işsizlikle boğuşmaktadır. Sassen’e (1994:105) göre işsizliğin büyük kentlerde uzun süredir varlığını koruması, bir yandan işverenin pazarlık konumunu güçlendirirken; diğer yandan iş piyasasındaki en dezavantajlı grupların daha güvensiz ve marjinal işleri kabul etme durumlarını ortaya çıkarmaktadır. Kısaca söz konusu gruptaki çalışan kesimin güvensiz ve marjinal işlerde çalışıyor olmaları beklenmelidir. Bu kitle içerisinde yer aldığı varsayılan küçük bir grubun ise kronik işsiz, evsiz, yeterli beslenemeyen, yardım olanaklarını yakalayamayan yada bu olanaklardan haberdar bile olmayan, Çeliktepe - 4. Levent Maslak aksının kentsel çelişkileri ile burun buruna yaşamak zorunda olan (gökdelenler ve gecekonduların çelişik psikolojik etkileri) ve yine kent merkezinde yaşamının benzer etkileriyle birlikte tükenmişlik sendromuna yatkın olan bireylerin yaşadıkları yoksulluk-yoksunluk formunun, üçüncü dünya ülkelerindeki örnekleri yeni yeni tartışılmaya başlanan kentsel yoksullukla benzeşen yönleri olduğu ileri sürülebilir.

2. KAVRAMSAL TARTIŞMALAR ve TEMEL YAKLAŞIMLAR

2.1 Sosyal Bilimlerde Özne - Nesne - Göz Metaforu

*Bir şehir farklı tür insanlardan oluşur;
benzer insanlar bir şehir meydana getiremezler.*

Aristoteles, Politika

Bu bölümde genel olarak sosyal bilimlerdeki özne - nesne ilişkilerindeki temel yaklaşımlara değinilecektir. Çağdaş planlama düşüncesinde konuyla ilgili temel yaklaşımlar incelenecek olursa, oldukça farklı yaklaşım biçimlerinin oluşturduğu karmaşık bir tartışma noktasının varolduğu görülecektir. Nasıl ki çağdaş planlama düşüncesindeki BU yoğunluk ve karmaşa planlama için yeni bir şey değilse, sosyal bilimler için de değildir.

Bu karmaşa genel olarak toplumların sosyal organizasyonlarındaki iç ilişkiler fonksiyonunu rasyonelleştirme ve açıklama ihtiyacı kritik bir şekilde ortaya çıktığında oluşur (Galloway ve Mahayni, 1977). Profesyoneleşmiş plancılar değerlerin çoğulcu yapısının ve onların çoğulcu birlikteliğinin giderek daha çok farkına varmaya başlamışlardır. Bu rasyonelleştirme ve açıklama ihtiyacını tamamlamada bir adım olarak şu anki planlama düşüncesinin oluşmasına sebep olan felsefelere, olaylara, sorunlara ve ayrıca planlama düşüncesinin zaman içindeki gelişimine yakından bakmak gerekmektedir.

Hem planlama düşüncesinde hem de sosyal bilimler içinde iki ayrı rasyonelleştirme ve açıklama durumundan söz edilebilir: Bunlardan birincisi ‘şeyle ilişik ve şeye benzeyerek (attached)’, ikincisi ise ‘şeyden uzak ve şeye bakarak (detached)’tir.

Bir planlama kuramcısı ve bilim felsefecisi olan Kuhn’a göre planlamanın pozisyonu planlamanın uygulandığı nesneden bağımsız olmalıdır (Galloway ve Mahayni, 1977). Benzer bir düşünce düzleminden yola çıkan ve yine bilim felsefesi üzerine özgün yaklaşımları olan felsefeci Karl Popper de bilginin nesne ile olan bağlantısının hipotez kurma uzaklığında olması gerektiğini savunmaktadır (Giddens, 1995:250).

Keith ve Pile’a (1993a ve 1993b) göre ise bilim felsefesi, esas olarak farklılıklar arasında ayırım yapabilmeli, hangi farklılıkların diğerlerinden önemli olduğunu ortaya koyabilmelidir. Dolayısıyla bilim felsefesi bakma (açıklama) eyleminin hem öznesi hem de nesnesi olmayı başarabilmeli, böylelikle de ‘içeriden bakmak’, ‘dışarıdan bakmak’ arasındaki ayrımları

aşabilmelidir (Keith ve Pile, 1993a ve 1993b, aktaran; Işık ve Pınarcıoğlu, 2002:27).

Bir tarafta gözlem, diğer tarafta da araştırmacının ahlakî onayı yada reddini temellendiren değerler ayrımı vardır. Olgu ile değer arasındaki bu ayrım (ki bu da metodoloji ve felsefe arasındaki ayrımla tutarlıdır) birçok filozofun da söylediği gibi Rönesans sonrası Batı felsefesini kaplayan sayısız ikiliklerden biridir. Bu ikilikler yaşamın gerçekleri olarak kabullenilebilir yada bir şekilde uzlaştırılabilir. Bu uzlaşma, ikilikleri tutarlı bir felsefeye bağlayacak ayrıntılı bir düşünce sistemi kurmaktan geçer (Harvey, 1996:20).

Harvey, Keith ve Pile'in bakış açılarında sezilen ortak noktaya değinmekte fayda vardır. 'Şey'den uzakta durabilmek araştırmacı için bir seçim gibi görülürken, 'şey'in 'nesnel bilgi'ye karşı olan 'arıza'larını görmezden gelmek de elbette bir seçim olacaktır. Bu iki durumu kaynaştırabilmek, yani ikisinin 'arasında bir yerlerde' olmak, şeye bakan hatta onu 'an'lamaya çalışan 'bilim adamı'nı, kendi gerçekliği, duyguları ve kendi nesnelliği ile barışık kılmalıdır.

Bir araştırmacı yada bilim adamı için kendi 'öz gerçekliği', 'duyguları', 'kendi nesnelliği', 'bilimsel araçların ve öğretilerin nesnelliği' iki ayrı ucu birleştirmede ön koşullardır. Ancak bu dört ayrı koşuldaki ilk üçü 'riskli' ('yanlı' olma riski taşıyan) koşullardır. Bu açıdan ilk üç koşulu benimsemek araştırmayı ister istemez taraflı kılacaktır. Dördüncü madde ise akademik bir çalışmanın ana unsurudur; ancak bu ilk üç koşul araştırmacının öncelikle 'öz' niteliklerini ve hayata bakış zenginliklerini yansıttığından, söz konusu akademik çalışmanın ana unsuru değil, onun bir tamamlayıcısı yada onu zenginleştiren önemli öğeleri olarak anlaşılmalıdır.

Bu yapının çalışma süreci içindeki işleyişi daha da önemlidir. Amaç araştırmacının 'ampirik' yaklaşımını yalnızca nesnesine hedefli koşullamaması, belki de daha önemlisi kendisine -kendi nesnelliğine- karşı bir dönüştürme ve yenileme aracı olarak tekrar tekrar üretebilmesi olmalıdır.

Bu anlama eylemini, sosyal bilimlerin de özellikle içinde bulunduğumuz dönemde 'operasyonel' bir tavırla toplumsal gerçeklikten uzaklaştığı gerçeğini görerek, yalnızca bir 'açıklama' ödevinden çıkarmak, geleceğe yönelik 'problem tanımlama' ve bu 'problemin çözümüne yönelik fikir üretebilme' yolunda geliştirmek gerekmektedir. Son yıllarda toplumun algılama ve sindirme kapasitelerinin çok çok üzerinde seyreden dünyadaki dinamizmin, her alanda toplumun önünde, kendisini anlama ödevini üstlenmiş akademik yapılanmalardaki tezahürü de bu kaygan zemin üzerinde toplumla ilişki kurma, toplumsal problemleri tanımlama ve bunlara çareler üretebilme kapasitelerinin düşüşünde gözlenebilir.

Böyle bir akademik yapılanma içerisinde kendisini yeniden tanımlayan, ulaşılamaz sınırlara sahip yeni aydının topluma karşı tavrı da elitisttir.

Bu problem tanımı ve çözüm üretim biçimi son günlerde oldukça sık rastlanan kısa vadeli günü kurtaran “*fast thinker*” aydın tavrıdır. Çünkü bu tavır bilimsel bir yaklaşım ve çözümden uzak olduğu gibi, birçok örneğinde de kültürü ‘meta’laştıran, onu değişen dünyanın ‘yeni kültür pazarları’nda en kısa sürede ‘satışa çıkaran’ bir tavrıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002:33). Yeni aydın hızlı düşünüp hızlı karar verebilmeyi yüceltirken, bu döngü içerisinde kullanacağı her donanımı yalnızca bu ödeve hizmet edip etmedikleri yönünden değerlendirdiği için, kültürel örüntülerin tümünü bir meta olarak tüketmeye de yönelmiştir.

Sosyal bilimlerin ve onu yakından ilgilendiren değişimlerin aslında birbirleriyle olan ilişkilerinde en önemli değişken hep ‘insan’ ve ‘yaşam’ olmuştur. Ancak bilimin doğuşundan bugüne yada bilginin bir ‘erk’ haline gelmesiyle birlikte başlayan ‘sınırlar dünyası’nın bilimin kendisine yönelttiği soruya cevabı hep şu olmuştur (ki bu da yine bir sorudur): ‘Yaşamın sınırları nerededir?’

Daha basit bir anlatım ve örnekle, özellikle sosyal bilimlerin nesnesine bakışı hep bir ‘mekansal ontoloji’ye işaret etmiş ve bu ontoloji aslında ‘aydınlanma geleneği’nden beslenen bu bilim alanını kendisiyle birlikte bir ‘ulus devleti’ sınırları içinde hapsedmiştir. Bu sınır hem coğrafi hem de politik bir sınırdır. Dolayısıyla tarihte ‘Avrupa merkezli’ bir evrim çizgisini evrenselleştiren (bahsedilen bu sınırların ilk çizildiği coğrafya olduğundan), ‘modernist ilerleme’ ve ‘modern tarihin çizgisel zaman algısı (Sennett, 2002:111)’ doğrultusunda değişebilen sınırlardır.

Unutulmamalıdır ki dünya, modernist bakış açısı içerisinde tanımladığı ölçüde ‘istikrarlı’, sınırları belirli ve sürekli ‘ilerleyen’ bir dünya olmadığı gibi, açıklanamaz, düzensiz, sınırları belirsiz ve ‘kaos’ yasalarıyla değişen bir dünyada değildir. Aslolan, bilimin bu iki ayrı ucun karşıtlığının farkına vararak, kendi nesneliliğinin ve toplumsal gerçekliğin özüne yaklaşacak kadar ‘arada’ kalmayı başarabilmesidir. Bu ‘arada kalma’ durumunu yeni bir ‘ontoloji’ olarak tanımlarsak, en önemli nokta sosyal bilimlerin kendisine sürekli bir ayna tutarak kendi nesneliliğini eleştirebilmesi, onu düzeyli ve tutarlı bir gözle ‘diyalektik’ bir çerçeveye oturtabilmesidir.

Sosyal bilimlerden ve planlamadan beklenecek bu arada kalma durumu, hiçbir zaman ne olduğu belirsiz, anlamsız, ‘kafası karışık’ bir ‘edilgen’ halde çakılı kalmak anlamına gelmemelidir. Aksine kutuplaşmaların bölücü yanlarının, ‘tarif dışı’ kalan sınıflar ve yaşamlar

doğurduğuna şahit olan, bu sebeple bütünüyle kutuplaşmalara karşı duran ve farklı uçları ‘etken’ bir gözle birleştirebilen, ‘aktif - yapıcı’ bir hale dönüşebilmek demektir. Keith ve Pile’in (1993a ve 1993b, aktaran; Işık ve Pınarcıoğlu, 2002:27) ‘içeriden bakmak’ ve ‘dışarıdan bakmak’ arasındaki ayrımları aşabilme hususundaki önermelerinin burada yeniden hatırlatılmasında fayda vardır.

Herhangi bir kutba dahil olmak demek tanımlı, sınırları ve anlamları tarif edilmiş bir düzeneğin içinde yerini almak demektir. Bu düzeneğin içinde çoğu kez ‘iyi - kötü’, ‘güzel - çirkin’ gibi köklü zıtlıklar da tanımlanacaktır. İster istemez bu düzeneğin içinde kalmış bir bilim adamı da, bu zıtlıklardan iyi yada güzel olana yönelecek, kamerasını bu doğrultuda yerleştirecektir.

Dünyanın gerçeği hiçbir zaman modern olanın tanım aralığına sığacak kadar küçük olmamıştır. Dünya bütün olarak algılanabilir bir kütle gerçeği olmadığı gibi, dünyanın bütün olarak dağarcığa sokulabilecek bir sosyal gerçeği de yoktur. Çünkü insanoğlu öncelikle açıklanamayacak kadar karmaşık olanı açıklamak ister. Bunu yaparken de onu sistemleştirmek zorundadır. Kısaca bu kaos, sosyal bilimleri çökertmemiştir bu yönüyle. Sosyal bilimler açıklama ödevini bu gerçeği kabullenerek yerine getirmek istemiştir, getirmelidir. Burada önemli olan sosyal bilimlerin bu gerçeği benimsemesinden çok, açıklamak istediği nesnesine yaklaşım biçimi olmalıdır. Bilim düzeneği ampirik olmak zorunda olduğundan, açıklamayı önce nesnesinden yola çıkarak şekillendirse de, sona doğru ancak genelin hassasiyet ölçüsünde kalmak zorundadır. Önce amaç nesnedir, sonra araç nesnedir ve önce araç bilimdir, sonra amaç bilim olmalıdır.

Kişi, hayatı boyunca sözü geçen kutuplaşmaların göbeğinde her an seçim yapma zorunluluğunda hisseder kendini. Aslında her hareketinin bir anlamı, karşılığı vardır. Eğer yaşadığı anın, çağın yada sistemin içerisindeki ‘genel geçer’ tariflerden, seçimlerden birini tercih etmez yada bunların dışında düşünürse, mutlaka bunun cezasını görülmez ama hissedilir bir ‘şiddet’e maruz kalarak çeker. Adı düzen dışı, sistem dışı, enformel vb. olur. Kısaca kutuplaşma aynı zamanda bir şiddet aracıdır da.

Bu karşıtlıklar içinde yaşayan insanın düştüğü en büyük tuzak da kutuplaşmaların giderek olağanlaşması ve olağanlaştığı için de sorgulanamaz bir hal almasıdır. Bu durum kişiyi kabuller üzerine kurulu ‘pasif’ bir yaşama iter. İşte karşıtlıklara karşı çıkmanın bir diğer nedeni de bu olmalıdır. Çünkü yaşam kabullenilecek kadar pasif değil; aksine açıklanamayacak kadar ‘aktif’tir.

2.2 Sosyal Bilimlerde Topluma, Kente, Gecekonduya ve Yoksulluğa Yaklaşım Biçimleri

Türkiye’de yakın dönemde, şubat 2001’de yaşanan ekonomik krizde ve 1980’li yıllardan itibaren ara ara patlak veren siyasi ve ekonomik olaylara dayalı krizlerde (İSKİ, Susurluk, Sincan, Sivas, Emlak Bankası vb.) formel ve enformel arasındaki görece uzaklığın aslında geçirgen ilişkilere dayalı bir yakınlıktan ibaret olduğu gerçeği; en başta Türkiye halkı, daha sonra medya ve özel olarak sosyal bilimler için Türkiye gerçeğine ilişkin yeni keşifler olmuştur.

Bu keşiflerin ülke gerçeğini yeniden yapılandırabilecek güçte ülkeye yansımaları sağlayacak en önemli araç ise bilimdir. Özelde sosyal bilimlerin değişen sosyal gerçekliklere karşı alacağı tavır bu gerçekliklerin doğru incelenmesi kaydıyla sorunu çözüme götürecektir bir tavır olacaktır. Peki sosyal bilimler bu görevi söz konusu süreç içerisinde ne kadar üstlenmiş ve benimsemiştir?

Özellikle 1980 sonrası dönemde yaşanan söz konusu olumsuz pratikler tüm bağlarıyla formel kesimin enformel kesimin kuralları içerisinde varolabildiğini, enformel olanın da formel olan içerisinde rahatlıkla gezinebildiğini göstermiştir.

Yasadışı yapılaşma olgusunu tüm nedenleriyle ilk ortaya çıktığı dönemden itibaren inceleyen sosyal bilimler bu nedenleri aynı düzeyde incelememiştir. Yasadışı yapılaşmanın kentlerdeki etkilerini de tüm boyutlarıyla inceleyen sosyal bilimler verili kavramları olduğu gibi kullanarak bu kavramların belli toplumsal koşulların ürünü olduğunu göz ardı etmiştir. Örneğin bu etkilerden ilki olarak tartışılabilir yoksulluk biçimlerinden türetilen kavramlar daha çok Batı kentlerinin koşullarıyla yakından ilintilidir ve dolayısıyla Türkiye’nin kendine özgü koşullarına uygun değildir.

Tabii ki bu saptamalar süreç içerisinde üretilen bilimsel çalışmaların tümü için geçerli değildir. Bahsedilen ayırımların farkında olan ve doğru zamanda doğru tartışmaları gündeme taşıyan çalışmalar ise sayıca az olmaları sebebiyle baskın olan olumsuzluğun önüne geçememiştir.

Türkiye’deki yoksul kesimin Cumhuriyet’in kurulduğu dönemde, savaş sonrası dönemlerde ve kentleşme süreçlerinin hızlandığı 1960 sonrası dönemde irdelenebilecek birçok ortak özelliği olduğu gibi, kır kökenli yoksul kesimin bu kitleden çıkarıldığı durumlarda grubun homojen bir grup olmaktan çok uzak olduğu da önemle belirtilmelidir. Özellikle son 20 yıllık dönemde kentli yoksullar kendi içinde ayrışma potansiyeli edinmiştir. Türkiye’deki sosyal

bilimler literatüründe de esas ilgisini bu kesim içindeki ayrışma dinamiklerini anlamaya ve bunun üzerine kurulu eşitsiz güç ilişkilerinin doğasını ortaya çıkarmaya yönelten çalışmalara az da olsa rastlanmaktadır*.

İçerdikleri karmaşık olgular sebebiyle yasadışı yapılaşma ve yoksulluk süreçlerini istatistiksel yöntemlerle de irdeleyebilmemizi sağlayan önemli çalışmaları gerçekleştiren Devlet İstatistik Enstitüsü'nün sürecin başından bu yana yaptığı tüm çalışmalar da dahil olmak üzere özellikle gelir ve tüketim harcamaları anket çalışmaları önem taşımaktadır. Özellikle son yıllarda yoksulluğa yönelik ilgiyi arttıran, etkileri tartışılmayacak ve yine DİE'nin hazırladığı Hanehalkı Bütçe Anketleri de çalışma kapsamında önemli veriler olarak değerlendirilmiştir.

2.3 Yasadışı Yapılaşma Olgusuna Yaklaşımlar

Araştırmanın çerçevesinin sunulduğu bölümlerde de belirtildiği gibi yasadışı yapılaşmış alanlarda dönüşüm süreçlerini etkileyen kültürel birlikteliklerin beslediği dayanışma ağları yada cemaatler önemli bir işlev görmektedir. Bu ağların oluşum süreci atomistik bireylerin grup olarak oluşturdukları sınıfsallıktan öte bir anlam taşımaya başlamakta; ekonomi ve kültürün sıkı bir ilişkiye girdiği kentte tutunma mücadelelerine işaret etmektedir.

Kentte ilk olarak arsa işgalleriyle başlayan 'gecekondulaşma' sürecinin ilk aşamalarında 'gecekondulular'ın yoksul olarak adlandırıldıklarını söylemek yanlış olmayacaktır. Fakat gecekonduyunun ticari bir araca dönüşmesi süreciyle birlikte yoksul gecekonduyunun zenginleşme olasılığı da karşımıza çıkmıştır. Zenginleşen gecekondu süreci içerisinde her türlü yerel kaynaktan beslenerek, bu kaynaklar üzerine kurulu ilişki ağları sayesinde kentte yaşama stratejileri oluşturmakta ve bu stratejileri kendilerinden sonra gelenlerin üzerinden yürüterek yoksulluğunu bir şekilde onlara devretmektedir. Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun "Nöbetleşe Yoksulluk" adını verdikleri bu süreç kültürle sınıfsallık arasındaki karmaşık ilişkinin bir tür yansıması olarak nitelendirilebilir.

Daha farklı bir yaklaşımla da olsa temelde aynı hususu ele almış olan Erman (2004) ise gecekonduyunun yaşadığı söz konusu süreçleri başlıca dört dönem içinde toplanmaktadır; bunlar: 1950 ve 60'lı yıllarda "Köylü Gecekondu", 1970'li yıllarda "Sömürülen / Dezavantajlı Gecekondu," 1980'li ve 90'lı yıllarda genelde "Çoğul Olarak Gecekondu,"

* Bu konudaki kapsamlı ve etkili çalışmalar içerisinde sayılabilecek ikisi için bkz. Ayata ve Güneş (1991), Erder (1996).

özelde “Haksız Kazanç Sahibi Gecekondulu”ya karşı “Kent Yoksulu Gecekondulu,” ve 1990 sonlarından bugüne “Sakıncalı Gecekondulu Olarak Varoşlu”ya karşı “Özne Olarak Gecekondulu”dur.

Bilindiği gibi, yasadışı yapılaşma olgusu üzerine kurulu araştırmaların en önemli özelliklerinden birisi kenti ikili yapıların karşıtlığı (daha çok enformel, formel olarak) içerisinde algılamaktır. Öte yandan sürekli değişim kapasitelerine sahip kentlerin bu karşıtlıklara ne kadar tekabül ettiğinin sorgulanması gerekmektedir. Aksi halde, kentlerdeki farklı dinamiklerin ve bu dinamiklere müdahale edecek olan politik önerilerin doğru algılanmaması gibi bir olumsuz sonuç ortaya çıkabilir. Modern düşünce biçimlerine göre çözümün tarihe bırakılması yada post-modern bakışla karşıtlar arasındaki çatışmanın ve dengesizliğin kaçınılmazlığı bir kader olarak karşımıza dikilmektedir. Bu nedenle yasadışı yapılaşma olgusuna yaklaşımlar, ilerleyen bölümlerde tartışılacak olan formel ve enformel yapıların süreçler içindeki devingenlikleri ve bu yapıların arasındaki geçişken ilişkiler üzerinden kurulacaktır.

2.3.1 Formel ve Enformelin Devingenlikleri

Genel hatlarıyla söylersek gecekondu özünde enformel bir olgudur. Gecekonduyunun bu özelliğinden dolayı konuyla ilgili araştırmalar da enformel süreçlere, enformelin formelle olan ilişkisine özel bir önem vermek zorundadır. 1960’lardaki ve 1970’lerdeki gecekondu araştırmalarının ortak özelliği kenti ikili piyasa yapısı içinde ele almalarıdır. Bu bakışta enformel konut ve iş piyasaları formel pazar mekanizması içerisinde kalkınma çabası gösteren geri kalmış ülkelerin bağımlı ekonomilerinin birer sonucudur.

Tarımsal teknoloji ithalatının kırdaki açığa çıkardığı atıl işgücü kente doğru hızlı bir şekilde göç etmekte; göç edenlerin hem barınacak yer hem de geçinecek bir gelire sahip olmak için gösterdikleri çabalar enformel bir piyasanın oluşumuna neden olmaktadır. Gelişme potansiyeline sahip modern kesim gelişmenin garantisi olan örgütlülüğü sağlamaya çalışırken, enformel kesimin gelişmemesinin başlıca nedeni olarak örgütsüzlülüğü gösterilmektedir. Burada kastedilen örgütlülük formel kesimin örgütlülük formlarıdır; enformel kesimdeki ilişki ağları bir örgütlülük olarak görülmemekte uzlaşıya ve çatışmaya göre örgütlenişin nasıl değiştiğine önem verilmemektedir. Bu anlamda enformelin eninde sonunda modern olanın eritici gücüyle dağılıp gideceği düşünülmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde formelliğin tanımı devletin kontrolünün yoğun olduğu ve kendisine bir yön çizemediği çerçevede gündeme gelmektedir. Kalkınmış ülkelerin yaşam biçiminin

neredeys e kopya edilmeye çalışıldığı bu bakışta kalkınma çizgisel olarak tanımlanmakta ve çizgisel ilerlemenin, bilimin ve bu bilgiye sahip olan insanların çizeceği sınırlar dahilinde olacağı düşünölmektedir.

Kalkınmaya engel olan etmenlerin genellikle enformel faktörler olduğu düşünölmektedir. Modern toplum teorilerindeki varsayımlara da açılım veren bu kalkınmış öлке yaratma sürecinde, formelliğin topluma homojen olarak yayılmasına dayalı bir hedef belirlenmektedir. Buradaki homojenlik herkesin doktor, mühendis, öğretmen vb. olduğu bir söylemin ve pratiğin ana eksenini oluşturmaktadır.

Enformel ekonominin yukarıda anlatılan nitelikleri olayın yalnızca negatif sonuçların çıkabildiği yüzünü ifade etmektedir. Ancak enformel kesimin yalnızca negatif bir yüzü yoktur. Bu kesim yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen taşıdıkları yerel kimlik ve değerleri kentteki yeni yaşamlarına da aktarabilmeyi başarabilen, çoğu kez bu değerleri kentin bu tür ayrıntılara açık olması sebebiyle kentte metalaştırabilen (yerel zanaatkar kabiliyetlerine sahip olabilen) dolayısıyla umutsuzluk, moralsizlik ve eğitimsizliklerini hayata tutunma gayretleriyle pozitif sonuçlara çevirebilme dinamizmine sahip bir kesimdir. Bu, sosyal bilimler için çok ciddi bir laboratuvar noktasıdır. Enformel kesimin bu dönüştürme gücü kendilerine has çözüm üretme kapasiteleriyle yarattıkları kolektif stratejilerden geçmektedir.

Giddens'a (1995) göre komünal stratejiler ağ içi güven duygusuna dayalıdır. Benzer bir düşünceyi ağ ilişkileri için ileri süren Castells (1997) de bu ağların işlemedeki en önemli olgunun güven olgusu olduğunu belirtmiştir. Burada iki tür güven mekanizmasından bahsedilmelidir. Bunları basitçe kurumsal güven ve cemaatsel güven mekanizmaları olarak ifade edebiliriz*. Kurumsal güven toplumun modern kurumlara ve kurumsal yapılara duyduğu güven olarak açıklanabilir. Bu tanımdan yola çıkarak kurumsal güvenin formel güven olarak da adlandırılabilmesi olasıdır. Kurumsal güvenin bir toplumda yaygınlaşması bireylerin özellikle hukuk sistemine güvenebilmeleri ve kendilerini sosyal, ekonomik, politik, kültürel ve psikolojik olarak güvende hissetmeleri sonucunu doğuracaktır. Cemaatsel güven mekanizması ise bireylerin yakın çevreleriyle, yakın ilişki halinde oldukları tanıdıklarıyla kendi aralarında kurdukları bir güven mekanizmasıdır. Kurumsal güvenin formel güven olarak da adlandırılabilmesi, cemaatsel güvenin de ilk etapta enformel güven olarak

* Bu iki kavramın Giddens'ın (1995) güven mekanizmaları üzerine geliştirdiği özgün yaklaşımlarından türetildiği öneme belirtilmelidir. Benzer bir sınıflamayı "aktif" ve "pasif" güven olarak ortaya koyan bir çalışma için bkz. Işık ve Pınarcıoğlu, 2001

adlandırılması çağrışımını getirmemelidir. Cemaatsel güven cemaati oluşturan bireyler arasındaki dayanışmayı sağlayan bir güven biçimidir. Ancak bu güven duygusunun formel güvenden en önemli farkı karşılıklı bir güvene dayalı olmasıdır. Bu bakımdan cemaatsel güvenin enformellik ile ilgili bağıntısı enformel ilişkilerin işlemlerini sağlayacak ilişkiler ağına ortam hazırlayan bir güven mekanizması olmasıdır.

Türkiye’de 1980 sonrasında kurumsal güvenin ciddi yaralar aldığı özellikle belirtilmelidir. Bölüm 2.2’de değinilmiş olan Türkiye’ye has siyasi ve ekonomik krizlerle açıklanmaya çalışılan bu husus Türkiye’nin güven mekanizmalarının aslında çok daha eskilere dayalı bir yapısal bozukluğun sonucu olduğunu bize gösterecektir. Daha sonraki bölümlerde de tartışılacağı gibi devletin Cumhuriyet’in başından beri sürdürdüğü toplumsal gruplar arasındaki ilişkilerde oynadığı düzenleyici rolünü terk etmesi ve toplumda uzlaşmaların yıkılması kurumsal güvende azalışın başlıca nedenleyicileridir.

Sonuç olarak, Türkiye örneğinde özellikle kentleşme süreçlerinde yansımaları daha net okunabilecek bir sosyo-ekonomik kırılmadan bahsedilmelidir. Bu kırılma bir çok alanda da tartışılmaz olarak belirtilebilecek 1980 kırılmasıdır. 1980’lerle birlikte toplumsal ve ekonomik koşulların savaş sonrası Türkiye’sine göre dahi çok daha ağır koşullar olduğu bir gerçektir. Bu koşullar içerisinde neredeyse toplumun tüm ekonomik sınıfları ekonomik ve beraberinde psikolojik darbeler almışlardır. Bu darbeler de kurumsal güveni aşağıya etmiş ve kaçınılmaz olarak cemaatsel güveni yüceltmıştır. Böylece formel ve enformel yapıların bir ikilik olmaktan çıkması, birbirleri içine girmesi zemini de hazırlanmıştır.

2.3.2 Formel ve Enformelin Geçişkenliği

Şu ana kadar formellik ve enformellik hususunda anlatılanları özetleyecek olursak; ülkemizde formelin yaşadığı krizde cemaatsel güveni yakalayabilen, içinde bulunduğu koşulları ve yerel değerlerini dönüştürebilen bireyler krize rağmen ayakta durmayı başarabilecektir. Bu kriz koşullarında ‘yapı’ önemini yitirirken, aktörler kazandıkları yeni hareketlilik alanları ve devingenliklerle önem kazanmaya başlamıştır. Formel yada enformel olsun tüm aktörlerin kriz koşullarında yukarıda sayılan benzer potansiyelleri kullanma olasılığı bulunduğu da göz önünde tutulacak olursa, insan eylemlerinin ve toplumsal mekanizmaların oluşturduğu yegane yapının dönüşümünü sağlayacak olan yine aktörler olacaktır.

Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü’nde İzmir, Çeşme - Karaburun Yarımadası örneğinde hazırlanan bir çalışmada (Bu çalışma bölümün 2001-2002 yılı öğretim döneminde 4. sınıf bitirme projesi kapsamında sınıf bütünüünün

katılımıyla 1 yıllık bir sürece yayılan araştırmaları kapsamaktadır. Detaylı bilgi edinmek için bkz. Altınçekiç, 2003) yukarıda bahsedilen anlamıyla aktörlerin, kentsel riskleri anlama süreçlerinde önemli bir yer teşkil ettiği saptanmıştır. Çalışmada formel kesimde görülebilecek aktörlerin özellikle yasal bireysel mülkiyet haklarını kullanarak, kısa vadeli plan süreçlerine ağ ilişkileri yardımıyla yasaları delici nitelikte dahil oldukları (doğal ve kültürel potansiyellerin önem arz ettiği bir alanda bu potansiyelleri zedeleyici, yok edici ve metalaştırıcı etkiler yarattıkları), bu mekanizmalar sayesinde büyük ölçekli kişisel ve grupsal rantlar elde ettikleri yapılan derinlemesine araştırmalar sonucu tespit edilmiştir. Söz konusu çalışmaya göre, kentte bakılabilir - görülebilir - algılanabilir bazı parametrelerin yanında, görülemeyen parametreler* de mevcuttur. Bu parametreler de söz konusu formel kesimin enformel etkinliklerini kapsamaktadır.

Yapısal kurumsallaşmaların krizinden önce formeli enformelden ayıran keskin sınırlar söz konusuydu. Yapısal kurumsallaşmaların taşıyıcı gücü olan formel toplumsal yaşamın en önemli özelliği gelecek tasavvurunun çizilebilir olmasıdır. Belli bir yasallık ve meşruiyetin temel olduğu formel yaşam alanlarında yüksek düzeyde kurumsallaşma ve kriz olasılıklarını en aza indirgeyen mekanizmalar mevcuttur. Bu formel yaşam alanlarında yer alamayan tüm insan eylemleri ise enformel, irrasyonel ve hatta anakronik sayılmaktadır. Ancak formel yapıda oluşacak kriz ve gelecek tasavvurunun çizilememesi durumunda yapı ve aktör arasındaki ilişkinin deviniminin hızlandığı, yapının hızla yeniden kurulup yıkılabildiği durumlarda hem enformel hem de formel aktörlerin yapıyı değiştirebilme ve etkileme şansları artabilmektedir. Bu durumda istikrarlı sistemlerden çok insan eylemleri ve yapı arasındaki hareketli ve esnek ilişkiler sonucu değişken yapısal durumlar ortaya çıkmaktadır. Başka bir deyişle, günümüz kapitalizminin örgütlenme tarzı risk üzerine kurulu 'örgütsüz örgütlenme'dir. Kapitalizmin geldiği bu nokta kendisini taşıyan formel yapının tanımındaki muğlaklığı yaratmış ve bunun bir sonucu olarak da örgütsüzlüğün istikrarlı ve uzun erimli toplumsal yapıları riskli yapılara dönüştürmesine sebep olmuştur. Her şeyin mübah ve kontrol edilemez sayıldığı 'Postmodern Durum' da, içerisinde barındırdığı post-yapısal ve bilimi işlevsizleştirme güdümü taşıyan anarşist yapılanmaları bu dönüşümden türetmiştir.

Sonuç olarak kendileri de birer risk olan krizlerin yaratacağı yeni riskler kapitalizmin birikim

* Çalışma kapsamında görülemeyen parametrelerden mülkiyetteki el değiştirmeler, ruhsatlar, imar planı değişiklikleri, imar davaları ve sit kararları üzerine derinlemesine veriler elde edilerek bu veriler çakıştırılmış ve risk süreçleri belirlenmiştir.

süreçleri içerisinde hiçbir zaman bugün olduğu kadar örgütsüz çözüm arayışlarıyla çözülmeye çalışılmamıştır. Bu örgütsüzlüğün içerisinde bireysel hareketlilik potansiyelleri artmış ve bir önceki yapının izleri kriz anının yarattığı kaosla silikleşmiş olduğundan, önce enformel yapılar sonra da sistemden beklentilerini karşılayamayan -kurumsal güven düzeyini yitiren- formel yapılar niteliksel sıçramalarla içinde buldukları koşulları dönüştürme yoluna gitmişlerdir.

Buraya kadar anlatılanlarda formel ve enformel yapılar kent içi, ülke içi, bireysel ve toplumsal boyutlarıyla ele alınmıştır. Oysa benzer süreçler analogik olarak ülkelere de atfedilebilir. Bir zamanlar gelişmemiş ve çoğunluğu tarıma dayalı kentlerden oluşan ülkeler küresel kapitalizmin görece avantajlarını iyi değerlendirerek, uluslar arası ticaret ağlarına eklenmeyi başararak kendi toplumsal ve ekonomik projeksiyonlarında hayal bile edilemeyecek başarılarla imza atmışlardır. Aynı şekilde küresel kapitalizmin bugün yaşadığı siyasi krizlerin gediklerini çok iyi yakalayarak bir zamanlar kader olarak görülebilen olumsuz niteliklerini bile bir avantaj olarak kullanmayı başarmış ülkelerin varlığından bahsedilebilir. Bu noktada Çin iyi bir örnektir. Bunu başaramayan ülkeler içinse durum hiç de iç açıcı değildir. Bu başarısızlık sadece kalkınmamışların değil, aynı zamanda, daha önceki dönemlerde kalkınmış ülkelerin de kıyılarına vurmaktadır.

Yine benzer süreçler küresel ölçekli firmalar için de telaffuz edilebilir. 1970'lerden itibaren formelin girdiği, çözdüğü yada çözemediği tüm krizlerde her problemi kendi kendilerine çözmeye çalışan büyük firmalar da bu krizlerle birlikte iş alanlarını daraltmış, ve verimlilik temelinde rekabet gücü düşük, kolay para kazandıran alanlara yönelmişlerdir. Ancak bu alanlar kapitalizmin ortaya çıktığı 16. yüzyılın sonlarından beri küçük ölçekli firmaların alanlarıdır. Haliyle küçük ama becerikli, ucuzcu ama belli bir kaliteyi yakalayabilen, esnek ama zamanında iş yetiştirebilen bu firmalar fırsatlar yumağından büyük firmalara kıyasla daha çok pay almışlardır. Sözü edilen küçük veya görece olarak orta ölçekli firmaların başarıları ağ tipi örgütlenmelerinin eseri olarak oluşmakta ve bu örgütlenmeler hem formel ilişkiler hem de enformel ilişkilerden beslenmektedir.

Benzer saptamalar ışığında Işık ve Pınarcıoğlu (2002) bugün için formel ve enformelin iç içe girdiğini, bazı durumlarda enformelin formelleştiğini formelin de enformelleştiğini belirtmiştir.

Bu özgün önermeden yola çıkılarak söz konusu ‘geçişken’ sistematığın içerisinde göze çarpan bazı önemli noktalar ise şöyle belirtilebilir.

- Bu geçişkenliğin içinde gücün paylaşımı, hareket alanları ve aktörler arası denge muğlaktır. Bu muğlaklık da yalnızca enformel yapıları beslememektedir. Formel yapılar da devlet, piyasa ve toplumsal örgütlerin hareket alanlarındaki bu belirsizliklerden çıkar sağlayabilmektedirler.
- Formel enformel ayrımının keskin olduğu dönemlere nazaran yaşanan bu yeni süreçte kazananın ve kaybedenin açıkça görülebildiğinden söz edilebilir. Üstelik bu ayrım şimdiye kadarki dozundan çok daha yüksek bir dozdadır.
- Yapısal kriz öncesinde yoksul olanların zenginleşme süreçleri harcanan emekle doğru orantılı bir izlek taşıırken yapısal krizlerin yaşandığı süreçte yeni zenginleşme olarak da nitelendirilebilecek bir süreçten bahsedilmelidir. Bu süreç içerisinde yoksulluğu farklı dozlarda yaşayan kesimler tek bir ortak alandan beslenerek ve sıçramalarla zenginleşebilme yoluna gitmektedirler.
- Önceki süreçlerde harcanan emeğin yanında eğitim de zenginleşme aşamasında bir destek unsuru teşkil ederken yeni süreçte çok az sayıda meslek ekonomik anlamda yükseliş olanakları sunmaktadır. Bir dönemin saygın ve yüksek kazanç getiren meslekleri bugün yoksullaşma riski taşıır hale gelmiştir.
- Yapısal krizin başat özellikleri arasında sayılan ‘örgütsüz örgütlenme’nin yansımaları içerisinde ‘cemaatler’ bu yeni dönemde özellikle öne çıkmaktadır. Bölüm 3.2.2’de kavramsal yaklaşımlarıyla birlikte ayrıntılı olarak tartışılacak olan bu yapılar, kendisinden olmayanları dışlayıcı özellikler taşıyan, ancak kendi içinde ise dayanışmacı ağlar taşıyan yapılardır. Yine, dördüncü bölüm içerisinde de Çeliktepe özelinde yapılan alan araştırmasının sonuçlarıyla tartışılacak bir konu olarak söz konusu cemaat tipi örgütlenmelerin, yerleşmelerin aidiyetlik ve mekansal bütünlüklerini sarsan nitelikler taşıdıklarına değinilecektir.
- Özellikle gelişmiş ülkelerde örneklerine daha çok rastlanan, sistem dışına atılmış tüm ötekilik formlarını, hem bunlardan ayrı hem de bunlarla birlikte sayılabilecek tüm kronik yoksulluk formlarını ve mücadele yeteneğini kaybetmiş, kent içerisine tecrit edilmiş yeni yoksulları ne enformel ne de formel yapılar içerisinde görmek mümkün olmamaktadır. Ancak genellikle yeni yoksul olarak tanımlanan bu sistem dışı kesimlerin bugün

Türkiye’de gelişmiş ülkelerde tanımlandığı biçimiyle görülmemesi böyle bir olasılığın gelecekte de gerçekleşmeyeceği anlamına gelmemektedir.

2.4 Dönüştürme Kapasiteleri Olgusuna Yaklaşımlar

2.4.1 Enformel ve Formel Tutunma Olanığı Olarak Dönüştürme Kapasiteleri

Refah devleti toplumda büyük bir çoğunluk için sağladığı yapısal kurumsallaşmayla gelecek tasavvurunun çizilebildiği, gelecekte istenenlerin amaçlanan doğrultuda çalışıldığında başarılabilirdiği bir toplumsal durum yaratabilmiştir. Bu korunaklı ortamda toplumsal hiyerarşinin altında bulunanlar yoksulluk stratejisi geliştirmek yerine, formel sistemin araçlarını kullanarak daha fazla emek harcama yoluna gitmiştir. Bu durum ilk etapta baba rolündeki devlete olan güvenin olumlama gibi görünse de, aslında bu kesimlerin yapabilirliklerini ve geleceği biçimlendirme kabiliyetlerini törpülemiştir.

Günümüzde ise durum tam tersidir. Kurumsal güvenin yaratılması ağ ilişkilerinin ön plana alınmasıdır. Böylece bu stratejilerin temeli de formel ve enformelin birbirine geçişkenliği üzerine yerleşmektedir.

‘Modern Batı’ toplumlarında gözlenen kentsel anonimlik aslında hiçbir zaman katışıksız olmamıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar yaşamı bireysel çabalarla sürdürmenin zorlukları üzerinde yoğunlaşmıştır. Bu zorluklara karşı insanların karşılıklı yarar temelinde ilişkiler oluşturmaya zaten meyilli oldukları ortaya konmuştur. Özellikle dünyanın cazibe merkezi olan önemli kentlerinde göçler nedeniyle enformel ilişkilerin yoğunluk kazandığı etnik cemaatler dikkat çekmektedir.

Yoksul göçmenler iyi bir hayat kurma hayaliyle geldikleri kentlerde sonuna kadar mücadeleyi seçmektedirler. Bu noktada yasaların gediklerini yakalama, bunları kendi çıkarları için kullanma stratejileri göçmenlerin sermaye birikimi yaratmadaki en önemli araçları olmaktadır. Formel iş piyasasında iyi konumlarda iş bulma şansı neredeyse hiç olmayan yeni gelenler, başlangıçta çok zor koşullarda çalışmaya başlamaktadır. Böyle bir mekanizma içerisinde küçük ilerlemeler ve başarı öyküleri göçmenleri daha da güçlendirmekte, onların motivasyonlarını daha da arttırmaktadır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002).

İlk olarak Oğuz Işık ve M. Melih Pınarcıoğlu (2002) tarafından telaffuz edilen ‘Dönüştürme Kapasiteleri’, yapabilirliklerin zorluklarını cemaat temelinde çözen ve nihayetinde yapabilirliklerini arttıran yoksulların tutunma stratejileri ve kolektif verimlilik esasında anlam kazanmaktadır. Bu dönüştürme kapasitelerinin her göçmen grubunda görülemeyeceği

belirtilmelidir. Öncelikle gelişmiş ülkelerde yoksulluk stratejisi geliştiremeyen, başka bir deyişle, dönüştürme kapasitesi yaratamayan geniş kesimlerin çaresizliği göz önünde bulundurulacak olursa ülkemizdeki göçmen gruplar sahip oldukları özellikleriyle daha avantajlı bir konumda kalmaktadırlar. Öte yandan, Türkiye’de hiçbir zaman formal sistemler tam oturmamış ve refah yaygınlaşmamıştır. Bu noktada da yoksullar için hiçbir dönemde korunaklı bir ortam oluşmamıştır.

Ülkemizdeki yoksulluk stratejileri türetebilen marjinal göçmen grupların dönüştürme kapasitelerini yaratan en önemli paradigmanın ağ örgütlenmeleri olduğu bir gerçektir. Toplumdaki cemaat düzenleri içinde farklı görüntüleri olabilecek bu örgütlenmelerden daha çok göçmen grupları ilgilendiren ve yerel kaynaklardan beslenen ağ ilişkileri önem kazanmaktadır.

Cemaatsel güvene dayalı ve yerel kaynaklardan beslenen ağ örgütlenmeleri gruplara hayatta kalmak ve yükselebilmek için gerekli bilgi ve para akışını sağlarken aile ve birey için daima güvenli bir zemin oluşturmuş; yardımlaşmacı - rekabetçi temelde kolektif verimliliği sağlayarak, fırsatların değerlendirilmesinde ve dolayısıyla yoksullukla baş etmede önemli işlevler görmüştür. Türkiye, marjinal göçmen grupların dönüştürme kapasitelerinin yarattığı enformel işgücü piyasaları ve gecekondulaşmayla ortaya çıkan arsa - emlak piyasasındaki rantların toplumun belirli bir kesimine transferi sayesinde, zamanla kitle yoksulluğuna varabilecek kent yoksulluğunun sistemi tehdit eder boyutlara gelmesini engellemiştir. Bu sebeple, Türkiye’nin son 50 yılda yaşadığı dönüşümleri mümkün kılan, esas olarak enformel kurum ve mekanizmaların bitmek tükenmek bilmeyen dinamizmi ve değişen koşullara uyum gücü olmuştur.

Türkiye’nin son 50 yılı aşkın dönemde aldığı mesafe, enformelliğin sadece değişen koşullarda varolabilme gücünün değil, aynı zamanda dönüştürebilme, en zorlu koşullar altında bile yeniyi kurabilme gücünün örneği olmuştur. Enformel kesimin bu dinamizmini mümkün kılan, daha doğrusu enformelliğin toplumsal dönüşümün kolaylıkla atlatılabilmesinde bu denli etkili olabilmesini sağlayan ikinci etmen, Türkiye’deki kentleşmenin ve kırdan kente göç olgusunun özgün koşullarında aranmalıdır. Enformel kesimin bu başarısını mümkün kılan bir diğer etmen ise ‘klientelizm ve patronaj ilişkileri üzerine kurulu siyasi yapılar ve hakim siyaset yapma tarzıdır (Işık ve Pınarcıoğlu, 2003, 35:26)’.

Özellikle enformel sektör, göçmen grupların uzun dönem işsizlik problemlerine çözüm olarak nitelendirilebilir; ancak bu sektörün işsizliği bir ölçüde emebildiği - emebileceği de

belirtilmelidir. Çünkü sektörün kaldırabileceği kapasiteler bugün aşılma noktasına gelmiştir. Bu kapasiteler aşıldığında, özellikle önceki kriz dönemlerinde yaşanmış olan sosyal patlamalar yaşanabilir. Bu noktada da benzer kriz süreçlerinde kendisini gösteren yeni dayanışma biçimleri yada beka stratejilerinin yeniden devreye girip girmeyeceği, günümüz toplumsal, siyasi ve ekonomik koşullarına göre değerlendirilmelidir.

Dönüştürme kapasiteleri ülkemizde etnik köken, hemşehrilik, Sünnilik, Alevilik vb. yerel aktiflerle oluşturulan, bu ağlar içerisinde katılımcıların birbirleri üzerinden para kazanmasına olanak sağlayan bir stratejidir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002). Bu strateji 1950’li yıllardan 1980’lere kadar ilk oluşumunu yaratsa da asıl 1980’lerden itibaren yapısal krizle ve enformel olanın etkinliklerinin genişlemesiyle beraber önem kazanmıştır. Yapısal krizi takiben, bir zamanlar kent çeperinde kalan gecekondu mahalleleri bir anda formel piyasanın ilgi alanına girmiş ve kıymete binen bu arazileri elde edebilen gruplar yalnızca yoksulluklarından kurtulmakla kalmamış, zenginleşebilmişlerdir.

Birkaç kuşak içinde sınıfsal tırmanmaya imkan veren koşullar küçük meta üretiminin bünyesinde gerçekleşen içsel birikimden çok, değişen ortamlarda pek geniş bir çeşitlilik ve hacim kazanan kentsel rantların yarattığı olanaklarda aranmalıdır (Boratav, 1994:28). Özellikle büyük kentlerin stratejik ulaşım ağları üzerinde, ticaret, hizmet ve/veya sanayi yatırımlarının yoğunlaştığı merkezlerinde yer alan eski gecekondu bölgeleri kendilerine göre daha çeperde kalan ve söz konusu yatırımlardan pay alamayan gecekondu bölgelerinden çok daha hızlı dönüşme şansı elde edebilmişlerdir. Bu hızlı dönüşüm sürecinde grupların dönüştürme kapasitelerini sürekli sıcak tutan bu stratejik konumda var olma, enformel etkinliklerin yaygınlaşmasında kaygan ve kaotik zeminler hazırlamıştır. Yekün olarak büyük kentlerin yasadışı yapılaşmış arazilerinde ilk arsa işgalcileri genelde en büyük rantı elde ederken, döngüye en son katılan gruplar enformel işgücü piyasasına kolay katılabilme gibi olanaklara kavuşmakta ve belki de en önemlisi bir başka arsa işgal turuna dahil olarak konut – konutlar sahibi olma, fazla konutları satma yada kiralama umutlarını taşımaktadırlar.

İlk arsa işgalcilerinden dönüşüm süreçlerinin sonunda döngüye katılanlara kadar, yasadışı yerleşmelerin en önemli ekonomik döngüsü küçük ticari işletmeler üzerine kuruludur. Benzer bir şekilde, ilk arsa işgalcileri zamanla sahibi oldukları küçük firmalarını görece olarak büyütebilme olanağı yakalarken, daha sonradan gelenler ise en azından kendilerinin ve ailelerinin bir sonraki kuşaklara da aktarılacak şekilde geçimini sağlayacak bu küçük işletmelere sahip olabilme umudunu taşımaktadırlar. Küçük firmaların, gecekondu bölgelerinde kazandığı hareket alanı sürece birçok noktada katkıda bulunmaktadır. Süreç

içerisinde hızla sayıları artan ve çoğunlukla yasal süreçlerin dışında çalışan bu firmalar hem kentsel rantlardan elde edilen birikimlerin, hem de ucuz işgücünün sağladığı olanakların sonuna kadar kullanıldığı girişimlerdir. Zaman içinde kentin birinci derecede merkez fonksiyonlarını taşıyan alanlarında kalan gecekondu bölgeleri için, küçük girişimlerin yarattığı hareketlilik yalnızca söz konusu bölgeler içinde bir işlerlik kazanmakla kalmayıp, formel kesimden gelecek olan taleplere de açık olabilmekte ve hatta orta ölçekli sanayi birimlerini bile bu arsalarla davet edebilmektedir. Bu da çoğunlukla ilk arsa işgalcilerinin elde edecekleri ikinci dereceden önemli bir ranta işaret etmektedir.

Dönüştürme kapasiteleri süreçlerini yaratan ağlar hiçbir zaman homojen büyümeye dayalı olmamışlardır. Başka bir deyişle, bu ağlar sosyolojik niteliklerinin yanında barındırdıkları ekonomi-politik nitelikleriyle de ilk arsa işgalcilerine zenginleşme olanaklarının yanında politik önderlik olanakları tanımıştır. Ancak söz konusu heterojenliği yaratan bu etmen çok küçük bir kitle için geçerli olduğundan ağın genel niteliklerini (kaidelerini) bozmayan bir istisnadır. Söz konusu ağlar genel olarak gönüllü katılma dayalı ve dayanışmacıdır. Zira, hiçbir yasal temeli olmayan süreçlerin devamı için, yine hiçbir yasal belge olmadan ev ve arsa sahibi olabilmek için ağa katılmış olanlar dayanışma içinde bulunmak zorundadır.

Sonuç olarak marjinal bir yoksulluktan kurtulma stratejisi olan dönüştürme kapasiteleri yoksulluğun sonraki kuşaklara aktarılması üzerine temellenen, kültürle sınıfsallığın iç içe girdiği bir yapılanmayı ifade etmektedir. Sınıfsallığın içerisinde farklı iktisadi pozisyonların kültürel kimliklerle iç içe girdiği bir ilişki biçimi ortaya çıkmaktadır. Bu niteliğiyle de kendi kazanan ve kaybedenlerini yaratmıştır.

2.4.2 Yeni Sosyal Oluşumlar, Cemaatin Dönüşümü ve Dönüştürme Kapasitelerinin Tükenişi

Toplumsal koşulları üzerinde tartışılan dönüştürme kapasiteleri, aslında psikolojide kendi terminolojisi içerisinde farklı söyleyişlerle de olsa kavramsallaştırılan bir kavramdır. Freud (1994) psikanalitik kuramını ve kuramının kurgularını kavramsallaştırırken bireylerin dış dünyaya karşı yetişkinlik dönemlerinde verecekleri tepkilerin çocukluk dönemindeki öğretilmiş sorumluluk bilincinin bir yansıması olan yenilmeme ve ayakta kalma güdüsü üzerinden geliştiğini ileri sürmektedir. Her yetişkinin yaşayabileceği, dünyayı algılama ve öznel yaşam biçimleri oluşturma süreçlerinde ortaya çıkabilecek çözümsüzlükler ve tıkanma noktaları bireyin çocukluk yıllarında kodlanmış (Freud'a göre gerektiğinde kullanılacak şekilde depolanmış) bir sıçrama enerjisiyle görece olarak çözülebilmektedir (Günümüzde kentli insanoğlunun yaşadığı psikozların bir yansıması olarak medyada da uzunca bir dönem

tartışılan bu yıkımın yeni bir adı da vardır: “Tükenmişlik Sendromu”. Bu konuyla ilgili detaylı bilgi için bkz. www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tehlake.htm). Bunu başaramayan bireyler söz konusu süreçler devamlılık arz ettiğinde özgüvenlerini yitirerek ciddi psikolojik yıkımlar yaşayabilmektedir.

Görüldüğü üzere konunun psikolojideki yeri de insanoğlunun kazanan ve kaybeden ikiliği üzerine kurulu yazgısını nedensellikleriyle kabul etmiştir. Bu sebeple burada daha çok sosyolojik bir olgu olarak irdelenecek dönüştürme kapasiteleri aynı kabul üzerinden tartışılacaktır.

Yasadışı yapılaşan alanlarda gözlemlenen dönüştürme kapasitelerinin kültürel temellerden beslenen bir ekmek kavgası sürecinin yansıması olduğunu belirtmiştik. Ancak bu kapasitelerin olumlu sonuçlar yaratabilmesi sürekli büyüme koşullarının sürmesine endekslidir. Bu da yeni cemaat ilişkilerinin oluşması ve kent bütününde işgal edilebilecek arsaların olmasıyla mümkündür. Hem cemaatin dönüşümü ve yeni cemaat ilişkilerinin öncekilerden köklü farklılıklar arz etmesi hem de kentte yasadışı yollarla elde edilebilecek arsa kalmaması ile bu süreç belli bir sona yaklaşmaktadır. Bu ise özellikle büyük şehirlerin kent merkezlerinden başlayarak marjinal bir yoksulluk stratejisi olan dönüştürme kapasitelerinin tükenişi ve bu bölgelere has yeni bir yoksulluk formunun ortaya çıkması anlamına gelmektedir.

Kısaca dönüştürme kapasitelerinin tükenişi sürecine iki temel noktadan yaklaşmak mümkündür. Bunlardan ilki yeni sosyal oluşumlarla birlikte cemaatin dönüşümü ve yeni cemaat ilişkilerinin dönüştürme yetisini yücelten nitelikler barındırmamasıdır. İkincisi ise kentlerin marjinal enformel gruplara ekonomik anlamda sınıf atlama olanağı tanıyacak kapasitelerinin tükeniş noktasında olmasıdır. İlk sürecin anlaşılabilmesi için cemaat kavramının modern sosyolojideki yeri üzerinde durmakta ve bu yerin bugün hangi dönüşümlere işaret ettiğinin belirlenmesinde fayda vardır.

Cemaatin en genel tanımı olarak kabul edilen “karşılıklı ve duygusal bağlarla temelli sosyal ilişkiler ağı / şebekesi (network)” tanımı Bender (1986:7) tarafından yapılmıştır. Cemaat, Nisbet’in (1966:47) de ifade ettiği gibi “sosyolojinin birim fikirlerinden en temel, en kapsamlısı ve tanımlanması en zor olanıdır”.

Cemaat, insanın diğer ilişki biçimlerinden ayırdedilebilen özel bir ilişki ağıyla oluşan en temel sosyal durumdur. Toennies (1988:37) bunu “cemaatin tohumu” olarak ifade eder. Bu durum modernden ilkele kadar yaşayan bütün insanları içeren bir insanlık durumudur. Yaşam gelişip

karmaşıklıştıkça insan kendisini giderek değişen ilişki ağları içinde bulur. Bu ilişki ağları içinde cemaatsel ilişki biçimleri olarak ayırdedebileceğimiz, diğerlerinden farklı, ilişki ağları vardır; yada bu ilişki ağlarının ördüğü diğerlerinden farklı, cemaat olarak nitelendirebileceğimiz sosyal bütünlükler vardır. İnsan sosyal bir varlık olarak, toplumsal olmadan önce cemaatsel bir özelliğe sahiptir (Yelken, 2000:10)*.

Toennies (1988) cemaati toplumun karşısına koyarak, “Gemeinschaft” ve “Gesellschaft” adını verdiği zıt kavramlar temelinde, sosyoloji geleneğinin kendisinden sonraki bütün teorilerini etkileyen bir dikotomi oluşturmuştur. Toennies’in tipleştirdiği cemaatin aşınma süreci, sanayi devrimiyle birlikte başlamış ve modernleşmenin yayıldığı her yerde toprağa bağlı Gemeinschaft yaşam biçiminin çözümlenerek birincil önemini yitirmesiyle sürmüştür.

Sanayi öncesinin toprağa bağımlı Gemeinschaft yaşama biçimi, modernleşmeyle birlikte çözülmüş ve dağılmıştır. Milyonlarca insan eski cemaatinden koparak halen süren göç dalgaları içinde kentlere, kent çevrelerine yığılmış ve binlerce yıldır yaşadığı yere ait olan mekan duygusunu yitirmiştir. Mekan duygusu insanın en önemli varoluş zeminidir. Modern öncesi insan bu varoluş zeminini, bizzat kullandığı ve birebir temasta bulunduğu, çiftliği, köyü ve kasabasıyla sınırlandırmıştır.

Modernleşme bu varoluş zeminini kaydırarak, ulus-devletin yerleştiği ve bireyin her yeriyle muhatap olmadığı bir “vatan” toprağına dönüştürmüştür. Ulus - devlet için somut, fakat birey - yurttaş için soyut olan bu vatan algılaması mekan duygusunu da giderek soyutlaştırmış; bu nedenle de günümüz metropollerindeki cemaatler sahiplendikleri bir toprağa atıf yapamaz hale gelmişlerdir. Cemaat artık topraktan kopmuştur ve kendisine giderek “özel alan”, “kamusal alan” gibi soyut mekanlar inşa etmektedir (Yelken, 2000:12).

Modern öncesi insanın cemaati, bizzat tanıdığı, yüz yüze ilişkide bulunduğu en azından kendisi hakkında bilgi sahibi olabileceği tanıdık - bildik simalardan oluşuyordu. En azından böyle bir kabul vardı. Fakat modern insan, cemaatinin bireylerinin çoğunu tanımadığı gibi, yüz yüze ilişkiler kurduğu bireylerle arasındaki iletişimi de dolaylı “iletişim”e çevirmiştir. Yani cemaatin özü olarak kabul edilen “özel ilişki şebekesi”ni bizzat üyelerin kendileri değil, iletişim araçları aracılığı ile oluşun bir “iletişim şebekesi” sağlamaktadır.

* Ramazan Yelken’in daha önce 2-4 Kasım 2000 tarihinde Eskişehir’de yapılan III. Ulusal Sosyoloji Kongresi’nde de sunduğu “Yeni sosyal oluşumlar ve cemaatin dönüşümü” adlı bildirisini, çalışmanın bu bölümü için oldukça önemli paradigmalara değinen bir bildiri niteliğindedir. Bu sebeple bölüm başlığından bölüm metinlerine kadar yoğun bir biçimde ilgili bildiriye göndermeler yapılmıştır.

“Cemaatin dönüşümü” anlamına gelen bu belirgin değişimleri Yelken (2000:14-21) çeşitli ayırt edici kriterler vasıtasıyla şöyle ortaya koymuştur:

- Cemaat geç modern dönemde topraktan kesin bir kopuş sürecini yaşamaktadır. Bu, toprağa bağlı (gemeinschaft anlamında) cemaatin geç modern dönemde olmadığı anlamına gelmez. Kırsal kesimde bu tip cemaat halen özelliğini korumakla birlikte başat durumda değildir.
- Cemaat artık “kamusal alan”da varlık gösteren kentsel bir oluşum haline gelmektedir.
- Cemaat artık insana hayatın bütünü sunan ve bütün yaşamını içinde geçireceği, sosyal rollerinin hepsi üzerine kurulan, bireyi tamamen kuşatan bir bütünlük olmaktan çıkmıştır.
- Buna bağlı olarak cemaatin belirleyici ögesi olan sınır (boundary) belirsiz bir duruma düşerek bireyin kendisi ve izleyicilerin takdirine bağlı, bilinçte oluşan değişken bir ölçüte dönüşmüştür.
- Cemaat artık, aile, klan, kabile, köy gibi gemeinschaft anlamında içine doğulan, yani hazır bulunan bir olgu olarak değil kurulan / inşa edilen bir etkileşim ve eylemlilik süreci içinde oluşmakta, sürece bağlı olarak yaşamakta, sürecin kesintiye uğramasıyla sona ermektedir.
- Bu durumda cemaat amaç, hedef ve duygusal isteğe bağlı olarak girilen, katılınan bir eylemlilik sistemi / süreci olmaktadır.
- Yeni cemaatler çoğunlukla modernitenin özel alana sıkıştırdığı yoğunlaşmış duygu birikimlerinin dışa patlaması olarak kendisini göstermektedir. Bunlar modernliğin yukarıdan dayatılan ulus, halk, sınıf gibi sosyallik biçimlerine alternatif karşı - yapısal sosyallikler olarak, kamusal alanı evcilleştirmenin ve yaşanılabilir hale getirmenin yeni yöntemleri ve sınırlı tatmin araçlarıdır*.
- Cemaatin yaşamın bütünü kapsayan fonksiyondaki değişim, amaç ve hedef

* Burada yazarın “yeni cemaatler”den kastı, bir çok biçimiyle gelişmiş ülke kentlerinin sivil yapılarındaki baskın cemaat ağlarının yanında kaybolan, daha çok üst gelir grubunun rağbet ettiği yada gelire bağlı olmaksızın entelektüel faktörlerin belirlediği grupların katılımının olduğu; faydacı değil, tatmine dayalı sivil biraradalıklardır. Ancak ülkemizdeki örneğiyle göçmen grupların kentte yasadışı rantlar elde etmelerinde etkili olan cemaatlerin dönüşüm süreçlerinde de benzer sonuçlara ulaşmak ve “yeni cemaatler”den (gelişmiş ülkelerdeki diğer örneklerine nazaran farklı nitelikler taşıyalar da) bahsetmek mümkündür.

olarak ortaya konulan ve birlikte paylaşılan şeylere de bir sınırlama getirmiştir.

- Buna bağlı olarak yeni cemaatler, ulus, halk, sınıf gibi total bütünlüklerin dağılma sürecinde birey ve toplum arasında kalan geniş boşluğu doldurma biçimleri olarak da algılanabilirler.
- Yeni cemaatlerin en önemli özelliği olarak “kimlik” arayışının öne çıkmış olması vurgulanabilir.
- Klasik gemeinschaft’ın yüz yüze sözlü kültüre dayalı iletişim, ilişki ve etkileşim süreçlerine karşılık yeni cemaatler, yerel ve küresel medyaların elektronik iletişim ortamlarında oluşmaktadır.

Sonuç olarak, cemaatin dönüşümüyle modernite projesinin cemaatten topluma geçileceği ve cemaatin yok olacağı, yerini toplumun alacağı savı gerçekleşmiş gibi görünmese de, değişen sosyal oluşumların yarattığı “yerelden kopuk ama yereli pazarlayarak yerelden beslenen kent kültürü” önermesi kendisini göstermeye başlamıştır. Postmodern söylemlerde de çağrışımları okunabilecek bu dönüşümde en net belirleyici, artık cemaatin, önce kent kültürüne direnerek başlayan daha sonra da kentte ayakta durmaya dönüşen devinimlerinde kitlelere, etnik gruplara yada azınlıklara ihtiyaç duydukları korunaklı ve rant olanakları sağlayıcı ortamlar yaratamadığıdır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerdeki yansımaları farklı olsa da bu dönüşüm sürecinde genel olarak cemaatler aktif dönüştürme eylemliliklerini yitirmişlerdir. Daha çok tatmine dayalı ve varolan koşulların devamlılığını sağlama amaçlı bu yapılanmalar, ülkemizdeki sivil kurumsallıklarını yitirmiş örneklerinde de trajikomik sonuçlarla izlenebilir. Örneğin 1950’lerle birlikte kente göç eden grupların hemşehrilik ve yerel bağların güçlendirilmesi, dayanışma, yardımlaşma amaçlarıyla kurduğu ve ilerisinde de kentte yasadışı ev ve arsa sahibi olma, giderek daha çok para kazanmanın yollarının arandığı bir örgütlenme biçimi olarak karşımıza çıkan bir çok köy - ilçe - il derneklerini günümüzde kahvehane ruhsatı alamayanların kurduğu ve bu derneklerin yalnızca kahvehane olarak işletilen dernek lokallerinden ibaret oldukları belirtilmelidir (Söz konusu derneklerin çok büyük bir bölümünün 12 eylül 1980 ihtilali sonrasında alınan kararlar doğrultusunda kapatıldığı ve kapatılan bu derneklerin büyük bir bölümünün ancak 1990’lardan itibaren yeniden kurulabildikleri; ancak bu aşamadan itibaren yukarıda belirtilen işlevlerini tam olarak yerine getirebilecek ortamı ve olanağı yakalayamadıkları önemle belirtilmelidir).

Kısaca cemaat dönüşmektedir ve sonuçları tüm toplumları ilgilendirmektedir. Cemaatin dönüşümüyle birlikte, yeniden dağıtım mekanizmalarının giderek yetersizleştiği üçüncü

dünya ülkelerinin kentlerinde, küresel akımların akışkanlığında henüz yeni yıkılmış olan formel düzenlemelerin tam oluşamadığı, yeni ve ciddi eşitsizliklerin mevcudiyet kazandığı bir ortamda, dönemin kaybedenlerinin yaratabileceği toplumsal travmaları önleyen neredeyse hiçbir unsur kalmamıştır. Önceki dönemlerin oluşum sürecindeki benzer olumsuzluklarını örtbas eden, kendi iç döngüleriyle bu olumsuzluklara geçici çözümler sağlayan dönüştürme kapasitelerinin tükenişi, hem yukarıda belirtilen hususlarda yaşanan olumsuzlukların temel etkileyicisi hem de bir sonucudur.

Geçmiş dönemlere bakıldığında, dönüştürme eyleminin gözlemlendiği noktalar rant ve çıkar kavgası üzerinden geliştiği için süreç elbette ki negatif ve ahlaksız görülebilir; ancak bu sadece yasadışı yapılaşma sürecine ait ve enformel kesimi kapsayan bir negatiflik değil; himayecilikle, klientalist bağlarla ve yolsuzlukla beraber formel kesimi de içine alan, neredeyse tüm kesimlere sinmiş bir negatifliktir.

Tam da bu noktada Ayşe Buğra'nın (1998) tanımladığı anlamda 'yeniden dağıtım ve mütekabiliyet' kavramlarına bakmakta fayda vardır. Bilindiği üzere, yeniden dağıtım mekanizmaları içerisinde kaynaklar bir havuzda toplanır ve buradan piyasa ilişkilerinden yararlanamayanlara dağıtılır. Buğra'ya göre, bu toplama ve dağıtım süreci ülkemiz koşullarında başından beri yetersizdir. Buna karşılık böylesine bir merkezileşmenin olmamasının yanında beklentileri, sorumlulukları ve problemleri benzeşen bireyler arasında değiş tokuşa dayalı bir strateji olarak tanımlanabilecek 'mütekabiliyet' kavramı ortaya çıkmakta ve bu kavram bazı durumlarda 'moral' (ahlaklı), bazı durumlarda da 'immoral' (ahlaklı olmayan) bir şekilde oluşabilmektedir. Kısaca, Buğra'nın nitelendirmeleriyle konuya bu boyutuyla farklı bir gözle yaklaşmak mümkün gibi görünse de konunun asıl temeli ahlaki boyutların dışında daha genel bir çerçevede karşımıza çıkmaktadır. Çünkü geçişkenlikleri tartışılan formel ve enformelin küreselleşen dünyanın yeni hakimleri için çok daha farklı anlamları vardır.

Artık tartışılması gereken, yeni geçişken formlara uygun neredeyse her kesimi kapsayıcı; öncelikle formelin sağlayacağı kurumsal güvenin önemine dikkat eden, fakat aynı zamanda enformelin cemaatsel güvenden kaynaklanan pozitif güçlerini de dikkate alan, yeni – küresel düzenleme biçimleri üzerinde düşünmek gerekmektedir.

2.5 Yoksulluk Olgusuna Yaklaşımlar

Bu çalışma için oldukça önemli bir yer teşkil eden yoksulluk olgusu, temelleri çok daha eskilere dayanan eşitsizlik olgusu tartışılmadan irdelenemez. Bu sebeple önce eşitsizlik

olgusunun oluşum süreçlerine, daha sonra eşitsizliğin günümüz koşullarındaki boyutlarına, son olarak da bu eşitsizliklerin sonucu ve görüntüsü olan yoksulluk olgusunun farklı formlarına bakılacaktır.

İnsanlık tarihi boyunca toplumların tümünü biçimlendiren iki temel çelişkiden söz edilebilir. Birinci çelişki insan - doğa çelişkisidir. Bunun sonunda insan - insan çelişkisi ortaya çıkar. İnsan - doğa çelişkisi insanın adeta kendisini yok etmeye çalışan doğaya karşı verdiği yaşam mücadelesi ile belirlenir. İnsan, doğumundan itibaren doğayı denetimi altına almaya, ona egemen olmaya çabalar. Tarım bu çabanın bir sonucudur. Ancak ne zaman ki ürettiğiyle yarınını düşünüp onu biriktirirse, yani artı ürüne sahip olursa, insan - insan çelişkisi orada başlar. Depo edilmiş malı olanlar yada olmayanlar... Bu, toplumda eşitsizliğin yaşanmaya başladığı andır.

Kentlerin doğuşuyla bu eşitsizlik daha da büyümüştür. Artı ürünün miktarını ve meta olarak kullanılmasını belirleyen alet (üretim aracı) mülkiyeti insanlar arası farklılaşmanın en önemli kaynağı olmuştur. Mülkiyet bireysel olursa bireyler arası eşitsizliğin, toplumsal olursa da toplumlar (yada sürüler, kabileler, klanlar) arası eşitsizliğin nedenidir. Yöneten - yönetilen ayrımının temelinde de işte bu mal ve alet denetimi yatar. Mal ve alet denetimi, yönetim ve hizmet denetimine dönüşecektir.

İnsanın doğasında var olan üretme ve dönüştürme isteğinin bir sonucu olarak da görülebilecek eşitsizlik, sistem içinde sürekli bir gerilim yaratır. Bu gerilim aydınlanma öncesinde ilahi iradelere dayandırıldığı için, o dönemde eşitsizliğin meşruiyetini kurmak da görece olarak kolay olmuştur. Ancak aydınlanma sonrasında eşitsizliklerin meşruiyetini sağlamak o kadar kolay olmayacaktır (Tekeli, 2000:139). Aklın ve pozitif bilginin egemen olduğu bir toplumsal düzen yaratma isteği, özgür olduğuna inanan insan için aynı zamanda eşitsizliği sorgulama özgürlüğünü ve onu yok etme isteğini de ifade etmektedir. Modernite projesi bunun sonucu olarak görülebilir. Ancak burada da bir iç çelişki vardır. Toplum için iyi olana ancak yurttaşların karar verebildiği bir toplum tasarısında, piyasa mekanizması içinde girişimciliği yücelten, gelişmenin dinamiğini rekabetçi birikim biçimlerinde bulan modernizm, ekonomik boyutuyla eşitsizlik yaratmakta ve yine eşitsizliğe meşruiyet kazandırmaktadır.

Bugün gelinen noktada eşitsizlik kuramı, sınıf kuramı, neo-marksist kuram, marjinalleştirme kuramı ve yoksulluk kültürü kuramı gibi aslında temelde insan - insan çelişkisinden doğan ve bu çelişkiyi çözümlenmeye yönelik kuramsal yaklaşımlarla konuyadaha derinlikli ve bilimsel bir boyut kazandırmış durumdayız. Ne var ki, bu yaklaşımların varlığı eşitsizliğin

günümüzdeki boyutlarına karşı olumlu yönde bir etkinlik yaratamamıştır.

Birleşmiş Milletler'in en son İnsani Gelişim Endeksi'ne göre dünya nüfusunun 1.3 milyarı halihazırda günde 1 yada daha az dolarla geçinmektedir (Bauman, 1999:94).

Gelişmekte olan (azgelişmiş) ülkelerde yaşayan 4.5 milyar insanın her beşinden üçü temel altyapı hizmetlerinden yararlanamamaktadır. Üçte biri içecek su olanağından yoksun, dörtte biri insana yaraşır nitelikte bir konutta oturmuyorken, beşte biri hiç sağlık hizmeti alamamaktadır. Her beş çocuktan biri herhangi bir okula 5 yıl bile gidemezken, aynı oranda çocuk sürekli yetersiz beslenme sorunu ile karşı karşıyadır. Gelişmekte olan yüz ülkenin sekseninde kişi başına düşen yıllık gelir, otuz yıl öncesinin altındadır. On dokuzuncu yüzyılın başında, dünyanın en zengin ve en yoksul ülkeleri arasındaki kişi başına düşen gerçek gelirlerin oranı 1/3'ken, bu oran 1900 yılında 1/10, 2000 yılında ise 1/60 olmuştur. Yine bugün dünya nüfusunun en zengin % 1'inin geliri, en alttaki % 60'ın gelirine eşittir (Mazlum, 2005).

Bugün çokuluslu şirketler dünya üretimine egemendirler. 140 Amerikan çok uluslu şirketinin yıllık toplam satışları 380 milyar dolardır. Bu rakam ABD ve Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri dışında kalan bütün ülkelerin milli hasıllarından daha fazladır. Bazı şirketler, ekonomik olarak, içinde faaliyet gösterdikleri ülkelere daha büyüktür (Toffler, 1991:24). Amerika'ya baktığımızda nüfusun % 17'si yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. En yüksek gelire sahip 2.7 milyon kişinin geliri, en düşük 100 milyon kişinin gelirine eşittir. 8 milyon Amerikalı evsiz, sokaklarda yaşamaktadır. Son yirmi yılda en yoksul Amerikalıların toplam geliri % 21 azalırken, en zenginlerin geliri ise % 22 artmıştır. Bugün Amerika'da açlık tehdidiyle yüz yüze olan insan sayısı 30 milyondur (Kızılcılık, 2002:232-236).

Bu ilkeler ışığında DİE'nin 2003 yılı verileriyle ülkemizin konumunu irdeleyecek olursak, yaklaşık olarak 894 bin kişinin açlık sınırının; 19,4 milyon kişinin ise yoksulluk sınırının altında olduğunu görmekteyiz. 4 kişilik hanenin aylık açlık sınırı 168 milyon TL (168 YTL), aylık yoksulluk sınırı ise 417 milyon TL (417 YTL)'dir. Açlık sınırının altında yaşayan fert oranı 2002 yılında %1,35 iken 2003 yılında %1,2'ye düşmüş; buna karşılık yoksul fert oranı %26,96' dan %28,12'ye yükselmiştir. Günde 1 dolar altında gelire yaşamak zorunda olan nüfus oranının %2,4; günde 2 dolardan daha az gelire sahip nüfus oranının ise %9,7 olduğunu görmekteyiz. Türkiye genelinde en yoksul % 20'lik hane halkı grubunun gelir payı içindeki oranı 4,86'dır. Buna karşın en zengin % 20'lik grubun payı 54,9'dur.

Dünyada yoksulluğun objektif ve üzerinde görüş birliğine varılan bir tanımı yoktur. Zira

zenginlik ve yoksulluk temelde verili bir durum olmaması nedeniyle öznel niteliktedir ve yoksulluk kavramı bir bütün olarak toplumun kabul edilebilir bir asgari yaşam standardını neyin oluşturduğu konusundaki tercih ve beklentilerini yansıtır.

Bauman'a göre yoksulluk, "normal yaşam" olarak kabul edilen her şeyden mahrum bırakılma, "istenilen düzeyde olmama" demektir. Bu durum, kendini beğenmeme, utanç yada suçluluk duymayla sonuçlanır. Yoksulluk, ayrıca, mevcut toplumda "mutlu yaşam"ı ifade eden tüm imkanlardan yoksun bırakılmak, "hayatın sunmak zorunda olduğu"nu almamak anlamına da gelir. Bu da kendini değersiz görmeye, şiddet içeren ve katı davranışlar biçiminde beliren kin ve öfkeyle yada her ikisiyle sonuçlanır (Bauman, 1999:60).

Gerek akademik çevrelerde gerekse politika tartışmalarında genel kabul gören tanıma göre, yoksulluğu iki boyutta ifadelendirmek olanaklıdır: Mutlak yoksulluk ve Görelî yoksulluk. Genel olarak mutlak yoksulluk kavramında biyolojik kişi, görelî yoksullukta ise sosyal varlık olarak birey anlayışı hakimdir.

Mutlak yoksulluk yaklaşımı, kendi içinde pek çok sorun içermekle beraber; açlık sorununu da barındıran yetersiz beslenme koşullarıyla yüz yüze olan az gelişmiş ülkelerin yoksulluk durumunu tanımlamak için uygun görülmektedir. Uluslararası karşılaştırmalarda mutlak yoksulluk sınırı çoğunlukla, satın alma paritesiyle düzeltilmiş olarak, 1 ABD Doları'na eşit günlük harcama düzeyidir. Görelî yoksulluk için çoğunlukla benimsenen yöntem ise, ülke içindeki ortalama yada medyan gelirin belli bir oranı altında (örneğin % 40) geliri olan bireylerin toplama oranının bulunmasıdır. Bu bakımdan, görelî yoksulluk kavramı ile bir toplumdaki gelir dağılımı arasında açık bir ilişki vardır* .

Dünya Bankası tarafından önerilen ve "Binyıl Kalkınma Hedefleri" arasında da yer alan "günlük ortalama geliri, satın alma gücü paritesine göre 1 ABD Doları'nın altında olan nüfusun oranı" göstergesi hem uluslararası hem de ulusal düzeyde "gelir yoksulluğu"nu ölçmekte sıklıkla kullanılmaktadır. Gelir yoksulluğu tanımından hareketle yapılan tahminlere göre, dünya nüfusunun yaklaşık beşte biri günlük olarak 1 Doların altında; yaklaşık yarısı ise günlük olarak iki doların altında bir gelir elde etmektedir. Ülkeler bazında, örneğin Pakistan'da yüzde 15,2 olan yoksulluk oranı, yoksulluk hattı (poverty line) günlük iki dolar olarak belirlendiğinde yüzde 84,7 olmaktadır. Türkiye'de ise yoksulluk hattı bir dolar iken nüfusun yüzde 2,4'ü, yoksulluk hattı iki dolar olarak alındığında nüfusun yüzde 18'i yoksul

* Bkz. Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu -Taslak-, (2005)

olmaktadır (Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı IV. Aile Şurası, 2004).

Görelî yoksulluk, kişi yada hane halkının, içinde yaşadığı toplum tarafından kabul edilen asgari bir yaşam düzeyine sahip olup olmadığı ile ilintilidir (Dumanlı, 1995:213). Eşdeyişle, Marshall'a (1999:825) göre görelî yoksulluk, bireyin yada grubun, toplumun diğer üyelerine kıyasla sahip oldukları kaynakları gösterir.

Yoksulluk tanımlarından biri olarak değinilen "Subjektif Yoksulluk"ta ise yoksulluğun tanımlanmasında kişilerin tercihlerine önem verilir. Çünkü kişiler tükettikleri yiyeceklerin miktarı ve türleri konusunda çok farklı değerlendirme ve tercihlere sahiptirler. Bazı kişiler yaşamlarını sürdürmek için gerekli olan yiyecek türlerini tercih ederken, bazıları biyolojik varlıklarını sürdürmeleri için önem taşımayan yiyecek türlerini tercih etmektedir.

Buraya kadar değinilen yoksulluk tanımlarında salt gelir odaklı bir perspektifin olduğu gözlenebilir. Bireylerin toplumsal oluşumun sunduğu hak ve olanaklara ulaşip ulaşamaması konusunda kapsamlı bilgi veremeyen bu tanımlar, özellikle son on yıldaki tartışmalarda gittikçe artan ölçüde konu edilmektedir. Söz konusu tartışmalarda sivil, toplumsal, kültürel ve siyasal haklardan yararlanma olanağının bulunmamasının ve buna bağlı toplumsal dışlanma olgusunun yoksullukla yakından alakalı olduğu ve bu nedenle ilgili kriterlerin yoksulluk tanımı içerisinde değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmektedir.

Bugün yoksulluğun yerine, temel insan haklarından mahrum kalma üzerinden yeniden inşa edilen "yoksulluk" kavramının kullanımı, giderek yaygınlık kazanmaktadır. BM Kalkınma Programı'nın (BMKP) yoksulluğu ölçmek için önerdiği ve son yıllarda yoğun olarak kullanılmakta olan "İnsani Yoksulluk Endeksi"nin daha çok gelişmekte olan ülkelere uygulanan biçiminde, 40 yaşından önce ölme riski taşıyanların, okuma-yazma bilmeyen yetişkinlerin, sağlıklı içme suyuna erişimi olmayanların, sağlık hizmetine erişemeyenlerin ve beş yaşın altındaki, orta yada ciddi düzeyde düşük ağırlıklı çocukların oranları yer almaktadır. "İnsani Yoksulluk Endeksi", yoksulluğun gelir dışındaki farklı boyutlarını dikkate alan (beslenmenin yanı sıra, barınma ve giyim gibi temel ihtiyaçlara ek olarak, güvenli içme suyu, kanalizasyon, elektrik, sağlık ve eğitim gibi hizmetlerle ulaşım, yönetime katılma, temel insan hak ve özgürlüklerinden yararlanma, sigortalı bir işte çalışma vb.) bir bileşik endeks olarak United Nations Development Programme (UNDP) tarafından önerilmiş ve yoksulluğa ilişkin politika önceliklerini belirlemede oldukça geniş bir kullanım alanı bulmuştur.

Bu endeksin bir başka biçimi ise "İnsani Gelişim Endeksi"dir. Bu endeks, yaşam beklentisi, erişkin okuryazarlık oranı, eğitim düzeyi ve kişi başına GSYİH ile ölçülen yaşam

standardından oluşmaktadır. Cinsiyet ayrımcılığının yoksulluk üzerindeki etkilerinin önemini kabul eden BMKP, bu bağlamda cinsiyet boyutunu da değerlendirmeye almış ve “Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Ölçüsü” ile “Toplumsal Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi”ni geliştirmiştir.

Yoksulluğun ortaya çıkış nedenleri üzerine geliştirilen çok farklı yaklaşımlar mevcuttur. Bunlardan ilki yoksulluğu ekonomik etkenlere bağlar. Bu yaklaşım, yoksulluğu, sosyal devlet anlayışını reddeden liberal politikaların sonucu olarak görür. Bu yaklaşıma göre, sosyal politikaların etkin biçimde uygulanması yoksulluğu da önleyecektir.

İkinci yaklaşımsa yoksulluğun temel nedenini, bireylerin yada ülkelerin liberal ekonominin gereklerine uyum sağlayamamasına bağlayan yaklaşımdır. Bu yaklaşıma göre, pazar ekonomisi içerisinde rekabet kabiliyetini geliştiremeyenler yoksulluğa mahkûmdur.

Üçüncü yaklaşım, yoksulluğun kaynağının siyasi olduğunu vurgular ve gelir adaletsizliğini yoksulluğun temel nedeni olarak görür. Bu yaklaşım, Güney ülkelerinde gelir dağılımının Kuzey ülkelerinden daha adaletsiz olduğundan yola çıkarak, gelir dağılımının daha iyi düzenlenmesi ile yoksulluğun önlenebileceğini öne sürer.

Son yaklaşım ise, yoksulluğun temel nedeninin yoksulların kendisi olduğunu ileri sürer. Bu yaklaşıma göre, bazı toplumlar yada bazı insanlar tembeldir. Bunlar yoksulluğu benimsemiştir ve yoksul kalmak istemektedir. Bu toplum ve bireylerin yoksulluktan kurtulmaları için değer yargıları ve kimlikleri hedef alan politika ve girişimler gereklidir.

Yoksulluğun neden ortaya çıktığına ilişkin tartışmalarda, konu uluslararası ve ulusal ölçekte ele alınmaktadır. Genel olarak, hangi ölçekte alınırsa alınsın, yoksulluğu yapısal nedenlere dayandıranlar ile kötü yönetimden kaynaklandığını ileri sürenler biçiminde ikili bir ayrışma görülmektedir.

Yapısalcılar, ekonomik güç eşitsizlikleri düzeltilmeden, yönetimdeki iyileştirmelerin fazla bir anlamı olmayacağı görüşündedir. Buna karşılık ikinci yaklaşımı savunanlar, iyi bir yönetim sistemi oluşturulmadan yapılacak ekonomik düzenlemelerin ancak kısa vadeli etkisinin olacağını ileri sürmektedir.

Bazı yaklaşımlara göre yoksul ülkelerin içinde bulunduğu durum büyük ölçüde küreselleşme süreciyle yakından ilintilidir. Bu yaklaşımlarda Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi uluslararası örgütlerin yoksulluğun nedenlerinin ortadan kaldırılması için yeterince çaba göstermediği, hatta sürmekte olan yoksulluğun nedeni olduğu görüşü ön plana çıkmaktadır. Ayrıca

küreselleşme sürecinin ve buna koşut olarak refah devleti kavramındaki aşınmanın gelişmiş ülkelerde de “yoksulluk adaları” oluşturduğunu vurgulanmaktadır (Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu -Taslak-, 2005).

Aslında, yapısal değişiklikler ile demokratik ve katılımcı mekanizmaların birlikte, bir bütün içerisinde değerlendirilmesi gerekmektedir. Refah devleti anlayışıyla oluşturulmuş bir siyasal sistemin katılımcılıktan uzak mekanizmalarla yönetiliyor olması, büyük olasılıkla, sistemin kayırmacılık eksenine, yani parti yandaşlığı, hemşehrilik gibi patronaj ağlarının oluşturulmasına doğru kayışını açıklayabilir.

Yoksulluk üzerine yürütülen tartışmalarda ilginç olan, bu konunun daima yoksulluğu yaşamayanlar tarafından gündeme getirilmesidir. Müftüoğlu'nun (2003) bu konuyla ilgili özgün yaklaşımı şöyledir: “Yoksulluk olgusunun böylesine tek taraflı olarak tartışılması, bana hep iki ezeli futbol takımının oyuncularları arasındaki tartışmaları anımsatmıştır. Taraflardan biri sürekli olarak galip gelmektedir. Oyunun kurallarını da belirleyen bu takım, sürekli olarak yenilen takımın durumunu tartışmakta ve yenilen takımı da kendilerini nasıl tartışacakları konusunda yönlendirmektedir. Böylece, oyunun kuralları ve galip takımın nasıl sürekli olarak galip geldiği hiçbir şekilde sorgulanmazken, sadece, yenilen takımının halinin ne olacağı tartışılmaktadır.”

Yoksullukla ilgili yapılan araştırmaların birçoğunda mevcut yoksulluk tanımlarından ve ölçeklerinden birisi belirlenerek kantitatif verilere dayalı sonuçlarla yoksulluk düzeyleri üzerine kanılar oluşturulmaktadır. Bu çalışmalar yoksulluk düzeyi ile ilgili genel bir çerçeve sunabilmeleri açısından önem arz etmektedirler. Ancak yoksulların durumlarıyla ilgili kendi görüşlerini de önemseyen yorumlayıcı araştırmalar da içinde bulunduğumuz süreçte oldukça değerlidir (Bu alanda yapılmış örnek ve etkili bir çalışma için bkz. Erdoğan (ed), 2002). Bu çalışmalarda kent içindeki yoksulların yetersiz gelir, yetersiz tüketim düzeyi gibi kantitatif boyutu önemsedikleri, kırsal alanda yaşayan yoksulların ise güvenlik, bağımsızlık, öz saygı, toplumsal ilişkilerdeki samimiyet gibi kalitatif özelliklere önem verdikleri gözlenmiştir. Yoksulluğu irdelerken, Seabrook'tan bize önemli bir uyarı gelmektedir: “Yoksullar zenginlerden ayrı bir kültürde yaşamıyorlar, sadece parası olanların yararı için tasarlanmış aynı dünyada yaşamak zorundalar” (Seabrook'tan akt. Bauman, 1999:64).

2.5.1 Eski ve Yeni Yoksulluk

Yoksulluğu öncelikle eşitsizlikler üzerinden algılayabileceğimiz, daha sonra ise onu yaratan etkenlere özelde yaklaşabileceğimiz bir gerçektir. Bu bölümde formel ve enformel yapıların

geçişkenliği ve dönüştürme kapasiteleri üzerinden, formel ve enformel grupların farklı dönemlerdeki farklı krizlere verdikleri farklı tepkiler ve yeni yoksulluk deneyimlerine ayrı ayrı yoğunlaşmıştır.

Marksist Diyalektik'e göre niceliksel değişimler her durumda belirli bir birikim süreci tamamlandığında niteliksel sıçramaları yaratacaktır. Bu koşullar içinde farklı özelliklere sahip olan yapılar farklı niceliksel değişimlerle farklı niteliksel sıçramalar yaşayacaktır. Eş deyişle formelin ve enformelin krize vereceği tepkiler farklı olmalıdır. Buradaki farklılık iki yapının da hem kendi içlerindeki hem de sistemle kurdukları ilişkilerindeki farklılıklara dayanmaktadır. Marksizm'de sistem içi ve sistem dışı kavramlarıyla karşılaşmaktayız. Marx'a göre 19. yüzyıldan refah devleti oluşumuna kadar geçen sürede 'Batı' ülkelerinde oluşan yoksulluk büyük bir ağırlıkla sistem içi yoksulluktur. Bu yoksulluk, sistem içerisinde kabul edilen, her anlamda formel olan ve sistemin çalışması için hayati rol oynayan proleterlerin yoksulluğudur. Marksizmin genel anlatısının çerçevesi sınıfsaldır ve yoksulluk burada sömürüyle açıklanır. Sistem kendisini yeniden üretebilmek için düşük ücretlerle çalışacak bir işçi sınıfına ihtiyaç duyar. Bu sistemin dışında kalanlar için Marx'ın kullandığı terim üretim gücü olmayan, bu nedenle de marjinal olarak değerlendirilen lümpen proletaryadır. Wright'ın (1994) savına göre her dönemde yoksul kesimleri büyük oranda sistem içinde yer alanlar oluşturacak ve sistem dışı kalanlar her zaman küçük bir orana sahip olacaktır. Hatta başta Rowntree olmak üzere birçok önemli araştırmacının yaptığı araştırmaların bulgularına göre de 19. yüzyıl sonrası Avrupa'sında yoksul grubun büyük bir bölümünü yetersiz ücret ve ağır aile yükleri sebebiyle sistem içi formel kesimler oluşturmaktadır.

Günümüzde II. Dünya Savaşı'nın ve refah devleti uygulamalarının ortadan kalkışının etkileriyle bu tablo değişmiştir. Artık yoksulluğu formel yada enformel kesimlerin belirli oranlarda ayrıştığı bir olgu olarak görmemekteyiz. Yeni parametreleri bireyleri ve grupları ötekileştiren yaşlılık, özürülük, ağır hastalıklara sahip olmak, kronik işsizlik, dulluk vb. durumlar belirleyebilmektedir.

Bu parametreler yoksulluğun dışlayıcı etkisine de işaret etmektedir. Yoksulluğun yol açtığı yoksunluklar, yoksulluğun yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Dışlananlar, ya kendi kimliklerinden vazgeçerek, kendilerini başka kimliklerde tanımlamaya başlar yada sahip oldukları kimliğin en dar ve irrasyonel unsurlarına sarılırlar. Yoksulluğun dışlayıcı etkisi kurumsal güvenin tükenişi ve bununla birlikte kamusal yaşamda, geniş kesimlerin politikadan uzaklaşması, hatta giderek politika karşıtı bir tutuma savrulması olarak yansır. Bunun en açık tanımı "yurttaşlık krizi"dir. Bu kriz, yoksulluk üzerinden dışlananların, yurttaşlığa ilişkin

haklarla bağlarını tahrip eder. Yurttaşlık krizinin bir diğer sonucu, yoksulların kamusal yaşamın yanısıra, kamusal hizmetler alanının da dışında bırakılmasıdır. Bu ise, modern devletin en büyük vaadi olan fırsat eşitliğinin hükümsüz kılındığının tescilidir.

Gelişmiş ülkelerdeki literatürde geniş yer bulan dışlanma olgusu yada “sosyal dışlanma (social exclusion)” yoksulluğu anlamada önemli bir kriter olarak görülmektedir. Özellikle Avrupa yazınında Amerika’nın yoksulluğu anlamada Avrupa birliğinin çok gerisinde kaldığı üzerinde durulmaktadır. Amerika’nın hala yoksulluğu temel ihtiyaçlardan yoksunluğa sebep olan gelir düşüklüğü olarak gördüğü ileri sürülmektedir. Bunun tersine Avrupa’nın ise ötekileri ve dışlanmışları irdelediği, yoksulluğu onlar üzerinden incelemeye çalıştığı belirtilmektedir.

Silver ve Miller’a (2002) göre “Sosyal Dışlanma”nın belirtileri şunlardır: ev geçindirmede finansal sıkıntılar, bazı temel ihtiyaçların karşılanamaması, olumsuz yaşam koşulları, kötü sağlık durumu - kendi kendine edinilen sağlık durumu (doktora gitmeden), arkadaşlarla ve akrabalarla seyrek görüşme ve hayattan yada işten duyulan tatminsizlik.

Bugün yoksullar ya görülmeyecek bir biçimde kentlerin dışına itiliyorlar, yada yoksul olmayanlar yoksulları görmeyecekleri yeni kentsel mekanlar yaratıyorlar. Bu durum, karşılıklı bir izolasyon sürecinin giderek daha derin ve yaygın bir biçimde yaşandığı yeni, parçalanmış yaşamlar doğurmakta ve doğrudan insan oluşun temel bileşenlerinden olan toplumsalın tahribine yol açmaktadır. Yoksulluğun ve yoksulların ötekileştirilme yoluyla görünmez kılınması, onların zihinlerden ve tahayyüllerden de dışlanmasına yol açıyor.

Ekonomik ve siyasal dışlanmanın zihinlerdeki meşruiyetinin yaratılması ise, birtakım ideolojik ve kültürel mekanizmalarla gerçekleşiyor. Bir yandan, bu türden bir dışlamayı, yok saymayı meşru kılacak yeni kavramlar yaratılarak, gerçeklik önüne ideolojik bir perde çekiliyor, diğer yandan ise kavramların içi boşaltılarak yada toplumsal durumları "açıklayan" yeni kavramlar yaratılarak, somut olgunun tanınması imkansız hale getiriliyor* .

Zihinlerden, tahayyüllerden, kavramlardan ve en önemlisi dilden dışlanmanın giderek

* 15-17 Kasım 2002 tarihinde yapılan ve İnsan Hakları Derneği’nin hazırladığı Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı, Yoksulluk ve İnsan Hakları Nihai Rapor ve Sonuç Bildirgesi’nde konuyla ilgili bir yaklaşım sunulmuştur: “Dışlama ve yok sayma sürecinin en çarpıcı örnekleri, edebiyat ve sanatta karşımıza çıkıyor. Bugün edebi ve sanatsal ürünlerde maddi hayat dışta bırakılıyor ve yapay kimlikler üzerinden "yeni hayat"lar kurgulanıyor. Bu yeni hayatlarda ne maddi hayatın açık sorunları vardır ne de toplumsal olarak dışlanan insanlar. Böylece, edebi/sanatsal dünya, gerçekliği yok sayarak, dışlayıcı değer yargılarını pekiştiren, hatta dışlananların varlığını bile tartışılır hale getiren bir kültürel ortam yaratıyor”.

pekiştirildiği günümüzde dünya, bütün Postmodern, çokkültürlülük ve fark edebiyatına karşın ve belki de bu söylemin gerçekliği örtmesi üzerinden değer tek tipçi bir biçimde tesis edildiği, totaliter öğeler taşıyan bir dünya olmaya gidiyor. Geçmişte yoksulluk daha çok insanların belli nesne ve araçlardan yoksun olması anlamında kullanılırken, günümüzde esas olarak bizzat insan olma niteliklerden yoksunluk şeklinde tezahür etmektedir.

Kısaca, özellikle yaşanan küresel değişimlerin tetikleyici olduğu yoksulluğun bir dönüşüm süreci içerisinde olduğu açıkça belirtilmelidir. Bu dönüşüm süreci içerisinde de yeni yoksulluk formları tanımlanmıştır. Özellikle küreselleşmenin etkilerinin daha yoğun hissedildiği dünya kentlerinde ilk olarak tartışılmaya başlanan yeni yoksulluk formları günümüzde yoksullukla ilgili literatürün büyük bir kısmını oluşturmaktadır.

Literatürde “yeni yoksulluk (new poverty)” olarak tanımlanan yoksulluk formu neredeyse tüm yeni yoksulluk formlarını kapsayıcı nitelikte bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır.

Wilson’a (1998) göre yeni yoksulluk, yetişkinlerinin işsiz, işten atılmış veyadaha önce işgücüne hiç katılmamış insanlardan oluştuğu dışlanmış mahalleleri kapsıyor. Şehir içindeki işsiz yoksulluk (Inner-city Jobless Poverty) olarak da nitelendirilebilen bu yoksulluk formu daha önceki yoksulluk formlarına karşı büyük zıtlıklar içermektedir. Wilson’un deyiimiyle “daha önceki yoksullar da yoksuldu; ama işsiz değillerdi. Eski yoksulların çok önemli bir kısmı çalışıyordu. 1990’lara girdiğimizde ise yetişkinlerin işsiz kaldıklarını görüyoruz.” Burada işsizlikten kasıt sadece “aktif olarak iş arayanlar” değildir. Ayrıca işsiz kesim, iş pazarının dışında yer alanlar yada bu pazardan atılmış olanlar olarak belirtilmiştir*.

Wilson’a (1998) göre artık niteliksiz yada düşük nitelikli işgücüne talep azalmıştır. Bunun bir çok nedeni vardır. Bunlardan bazıları: “bilgisayar teknolojilerinin gelişmesi, üniversitelerden mezun olan yüksek nitelikli kişi sayısının artması, ekonominin enternasyonelleşmesi ve ithal ürünlerin maliyetinin azalması”dır.

Chicago’da yapılan bir araştırmaya göre, işsiz insanların iki tane önemli özelliği vurgulanmıştır: Bölgesel komşuluk ilişkilerinin çok güçlü olması ve dışarıya kapalılık. Yine Wilson’a (1998) göre yaşadığı çevre üzerinde herhangi bir değişiklik yapma hakkının olmadığına inanan, sosyal kontrol eksikliği (low levels of informal social control) hissedilen ve

* Wilson’un kullandığı, “Neighborhood Joblessness” ve “Neighborhood Poverty” kavramları da konuyla ilgili farklı açılımlar vermektedir. Wilson bu kavramlar ışığında yoksul olan ama bir işe sahip olan insanlarla, işsiz ve yoksul olanları birbirlerinden net olarak ayırmıştır.

düzenli bir işe (regular employment) sahip olmayan kişi umutsuz ve amaçsız kalmaktadır.

Yoksulluk formlarından mekana göre tanımlanan bir yoksulluk formunda ise, yüksek işsizlik ve kötü barınma koşulları içeren, mekansal olarak kentin belli yerlerinde yoğunlaşmasından ötürü semt yoksulluğu (neighborhood poverty) adını da alan, getto yoksulluğu söz konusu edilmektedir.

Yoksulluğun davranış biçimine göre tanımlanmasında ise, iş yaşamına katılma ve etik konularda toplumun genelinden farklı tutumlara sahip olan sınıfaltı yoksulluğu (underclass poverty) anlatılmaktadır (Jargowski ve Bane'den akt. Bıçkı, 2005:16). Sınıf-altı ve getto yoksulları arasında kavramsal bir ayrım olmakla beraber, çoğu kez, her iki kavram birbirinin yerine geçebilmektedir.

Sınıfaltı kavramı, kelimenin kurgusunun çağrıştırdığı biçimde alt sınıfa mensup olan bir kitleyi değil, taşıdığı davranışsal karakterden ötürü bilinen sosyolojik ve iktisadi sınıflardan birine dahil olmayan, toplumun geneliyle uyuşan verili bir etik normu olmayan, çoğu kez işsiz, yardım bağımlısı ve yetersiz eğitiminden veya buna eşlik eden etnik dezavantajından ötürü dikey ilerleme imkanı olmayan bir kesimi anlatmaktadır (Bauman, 1999:81). Bauman'ın sınıf-altı analizinde dikkat çekici bir yön tüketim toplumu - yoksulluk ilişkisine yaklaşımıdır. Bauman'a göre, tüketim toplumunda, seri imalat artık kitlesel emek gücüne ihtiyaç duymadığı için; bir zamanlar yedek işgücü olan yoksullar, artık 'defolu' tüketicilere dönüştürülmüştür.

İlk kez Myrdal'ın kullandığı bir kavram olarak “underclass - sınıfaltı yoksulluğu” 1970'lere kadar ciddi boyutlarda değilken, bu kesim bugün yoksulluk özelinde en çok tartışılan özel bir kesimdir. Önceki dönemin tüketim krizine çare bulmak için gereken istihdam ve tüketimin arttırılması, sistem içi yoksulluğun ortadan kaldırılması ve sistem dışında kalanlara da kol kanat gerilmesi iddiasıyla ortaya çıkan refah devletinin çöküşü, eş zamanlı olarak post-endüstriyalizmin ortaya çıkışı ve sonuç olarak uzun dönem işsizliğin doğuşu sınıfaltı kitlenin ortaya çıkmasının temel nedenidir. Ağırlığını hızla kaybeden imalat sanayinin yerini almaya başlayan hizmet sektöründeki iş imkanlarının özel nitelik gerektiren yada hiçbir niteliğin gerekmediği işlerden oluşması yine sınıfaltı oluşumunda etkili olmuştur. Gelişmiş ülkelerin son yirmi yıllık deneyiminde ortaya çıkan bu olgu sadece uzun dönem işsizlik yoluyla ekonomik dışlanmayı değil, aynı zamanda politik denklemlerin tamamıyla dışında kalma ve her türlü sosyal gruptan kopma sonucu dışlanmayı ifade etmektedir.

Yoksulluk olgusu bağlamında bir Türkiye pratiği olarak tartışılacak bir konu olmasa da sınıfaltı kitlenin oluşum sürecinde birçok etmen rol oynamakta ve bu etmenler de Türkiye gibi

üçüncü dünya ülkelerini de yakından ilgilendirmektedir. İçinde bulunulan süreç küresel olarak işleyen piyasaların büyüklüğü sebebiyle kapitalizmin yaşayabileceği tüketim krizlerini yalnızca 18. ve 19. yüzyıl krizleri olarak değil, günümüzde de yaşanma olasılığı varolan krizler olarak görmeyi zorunlu kılmaktadır. Teknolojik devrim emeğe gereksinimi azaltırken önemli bir sistemsal sorun olarak işsiz kitleden türeyecek suç artışına da sebep olmaktadır. Bu da sistem içindeki zengin sınıfları rahatsız ederek kendi ‘duvarlı mahalle’lerini* ve kentçiklerini yaratmalarına sebebiyet vermektedir.

Özel bir yoksulluk formu olarak görülebilecek sınıfsal yapıyı da genel kriterleri bağlamıyla içine alan ‘yeni yoksulluk’, kıtlık yoksulluğu olarak da kavramsallaştırılabilecek bir önceki dönemin sistem içi yoksulluğundan risk yoksulluğuna geçişin emarelerini içinde barındırmaktadır. Yeni yoksulluk sadece gelir tüketim sorunları dolayısıyla yoksulların mutlak bir fakirlik çizgisinde yaşamasıyla ilgili değil, onların yaşamlarını iyileştirecek yapabilirliklerini kısmen yada tamamen yitirmesiyle de ilgilidir (Mingione, 1994:5). Refah devletinin korunaklı ortamının ortadan kalkışıyla yoksulluk stratejisi geliştirmeye kabiliyeti olmayan kitlelerin aniden kronik işsizlikle karşılaşması yapabilirliği olanaksız hale getirmiştir. Yapabilirliğin tükendiği yerde de yoksullar teslimiyetçi ve pasif izleyici konumuna düşmüştür.

2.5.2 Kentsel Yoksulluk

Her kentin kendisini şekillendiren ve dolayısıyla küreselleşme sürecinden farklı biçimlerde etkilenmesine yol açabilecek olan özgül tarihi, kültürel ve ekonomik formasyonları vardır. Örneğin 80’li yılların başında gelir dağılımındaki eşitsizlik, en alttaki ve en üstteki gelir grupları bakımından Londra’da 3.85 (İngiltere ortalaması 3.75) kat iken; 90’lı yıllarda, yaklaşık üç misli artışla 8.17 (İngiltere ortalaması 5.94) kata ulaşmıştır (Oruç, Yeşim M., 2001, aktaran; Bıçkılı, D., 2005). İlgili literatürün önemlice bir bölümü, söz konusu farklılıkları dikkate almadığı için, teorik bakımdan sofistike fakat somut yerellik ile uyumsuz / örtüşmez; sorgulamasız varsayımlara dayalı bir meta söylemini yeniden üretmekten öte bir işlev görmemektedir.

Kentsel yoksulluk ile ilgili çoğu çalışmada, kentsel mekandaki yüksek yoksulluk yoğunlaşmasıyla tanımlanan getto yoksulluğu ile davranışsal özelliklere göre tanımlanan sınıf-altı yoksulluk arasında net bir ayırım yapılmamıştır. Örneğin, sınıf-altı ve diğer yoksulluk

* Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Marcuse ve Kempen (2000)

biçimleri arasında moral bir ayrımın yapılmasını, sağ hükümetlerin yürüttükleri ulusal kent politikalarının meşrulaştırılması olarak gören yazarlardan ikisi olan Fainstein ve Harloe (1992:10); New York ve Londra'nın sınıf-altı fenomenlerinin karşılaştırmalı bir analize konu edildiği Divided Cities'de, bundan 15 yıl evvelinde sınıf-altı kesimin, düşük ücretli, beyaz olmayan, Amerikan iş pazarının en altında yer alan göçmen işçilerle sınırlı iken, günümüzde işsizlik probleminin derinleşmesiyle resmi iş piyasasıyla zayıf bağlantısı olan tüm yoksulları içerdiğini ve dolayısıyla mekansal odağın genişlediğini ileri sürmektedir.

Sonuç itibariyle, kentsel yoksulluğa ilişkin, davranışla ilgili boyutların vurgulandığı bağlamlarda 'sınıf-altı' yoksulluk kavramı; mekansal etmenin ve yapısal nedenlerin ön plana çıkarıldığı durumlarda 'getto yoksulluğu' kavramına başvurulmaktadır. Zira; her iki kategoriyi birleştiren, işsizlik, yetersiz eğitim durumu, bazen etnik dezavantaj gibi özelliklerin bulunması, bu iki kategori arasında katı bir ayrım yapılmasını da gereksiz kılmaktadır. Bu bağlamda, 'kentsel yoksullar' ifadesi yoksulluğun mekan ve davranış boyutlarını birlikte kapsayan bir üst çerçeve haline gelmektedir.

Ülkemizde yapılan bazı araştırmalarda Türkiye'nin büyük şehirlerinde kent merkezi ve yakın çevresinde gözlenen yoksullukla, Batı ülkelerinde görülen kentsel yoksulluk arasında paralellik kurulmuştur. Ancak bu çalışmalar kentsel yoksulluğun, o ülkelerde sosyal güvenlik sisteminin kötüye kullanılmasından, sanayinin yer değiştirmesi gibi yapısal nedenlere kadar uzanan çok farklı nedenlere dayandığını ve belli etnik gruplar üzerinde yoğunlaştığını göz ardı etmektedir.

Türkiye'deki kent içi yoksulların Batı ülkelerindeki “underclass” (sınıfaltı) tanımına ne ölçüde uydukları konusunda çok sınırlı gözleme sahip olmamız bu konuda daha dikkatli olmayı gerektirmektedir. Ancak bu konu hakkında özgün sonuçlara varabilen daha ihtiyatlı araştırmalar da yapılmıştır. Özelde kentsel yoksulluk üzerine değil de, “yeni yoksulluk” kavramı üzerine kurgulanan ve Tarlabası örneğinde yapılan bir alan çalışmasının sonuçları, İstanbul gibi bir metropolün eski kent merkezinde yaşayan “dışlanmış”, “gelecek umutlarını yitirmiş” ve “marjinal azınlıklardan oluşan” kesimlerinin ülkemizdeki “yeni yoksul” tanımına en yakın adaylar olduğunu ortaya çıkarmıştır* .

* Detaylı bilgi için bkz. Dinçer ve Enlil, 2002

3. TÜRKİYE'DE KENTLEŞME ve KENTLİLEŞME

3.1 Türkiye'de Kentleşme ve Kentlileşme (1980 Öncesi)

Türkiye'nin temel kentleşme deneyimlerine ilişkin geçmişine bakıldığında birbirinden net çizgilerle ayrılan iki farklı ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel evreden bahsedilebilir. Türkiye kentleşmesinin bu iki evresi hangi açıdan bakılırsa bakılsın yakın dönem Türkiye tarihi için kesin bir kırılma noktası olan 1980 yılıyla birbirinden ayrılmaktadır. Dolayısıyla birçok örnekte olduğu gibi kentleşme dinamikleri açısından da 1980 öncesi ve 1980 sonrası olarak adlandırılabilir bir dönemleme önerilmiştir. Bu dönemlemede esas olarak kentleşme dinamiklerindeki değişimlerle toplumsal sınıfların kentlerdeki farklılaşmış yapılaşma devingenlikleri göz önüne alınmıştır.

3.1.1 Dışa Kapalı Büyümede Temel Kentsel Dönüşümler

1980 öncesi Türkiye'sinin kentleşme pratiklerini kavrayabilmenin yolu, 19.yy Osmanlı dış ilişkilerini çözümlenebilmekle mümkündür. Osmanlı 1838 yılında imzaladığı ticaret anlaşması ile yapısal dönüşümde 'serbest dış ticaret ilişkileri'ni esas aldı. Bu noktada mekansal hareketliliğin artırılması, kontrol mekanizmalarının oluşturulması ve sektörel üretimlerin aktarımını sağlayacak 'dışa açılım' kapılarının yaratılması gerekiyordu.

Bu döneme damgasını vuran dışa açılma pratiğinde, yabancı ülkelerin Osmanlı'nın hammadde kaynaklarına ulaşmada ulaşım yatırımlarına ağırlık vermesi ve hammaddenin organizasyonuna dair düzenlemeler yapılması, özellikle dışa açılma kapısı olmaya olanak veren liman kentlerinde ve bu kentlerin etki alanında kalan bölgelerde mekansal, toplumsal ve ekonomik yapıda ciddi değişimlere yol açmıştır. Dışa açılım kapıları olarak limanların seçilmesi, liman kentlerini ön plana çıkarmış, özellikle İstanbul ve İzmir bu dönem içinde en parlak iki kent haline gelmiştir.

Batılılaşma temelli gelişen bu süreç içinde kentlerde de bir takım düzenlemeler yapılmıştır. Ancak bu yaklaşımlar bütüncül olmaktan çok, daha noktasal sorunları çözmeye yönelik olarak geliştirilmiştir. Osmanlı dönemindeki yapıların büyük bölümünün ahşap olmasından kaynaklı ortaya çıkan yangınların, yolların çok dar olması ve binaların birbirine çok yakın olması nedeniyle çok çabuk yayılmaları o dönem içinde önemli bir problem alanı yaratmıştır. Bu nedenle getirilen noktasal çözümler daha çok yangınları önleme amaçlı alınan mekansal tedbirler ve fiziki çevreyi daha güzel hale getirme amaçlı geliştirilmiştir. Planlar başlangıçta yurtdışından gelen haritacılar tarafından yapılırken, sonrasında Türk subaylar tarafından

mevzi plan niteliğinde planların yapımına gidilmiştir.

Cumhuriyet'in ilanı ile bir modernite projesinin hayata geçirilmesi hedeflenmiştir. Bu proje iki önemli ayak üzerinde duruyordu. Birincisi Cumhuriyet'i kuranların ulus devlet ideolojisi ve birikim tarzının yapılandırılması isteğiydi. Bilgi, sanat ve ahlakta akılcı bir gelenek yaratarak, dünya kapitalist sistemiyle bütünleşme hedefleniyordu. Bu da elbette yeni bir yurttaş kimliği yaratmakla mümkün olacaktı. Tüm bu gelişmeler için ideolojik düzlemde Osmanlı'dan ciddi bir kopuşun sağlanması gerekiyordu. Ancak diğer bir taraftan da öngörülen yeniden yapılanma; Osmanlı'dan devralınan artık izler üzerinden kurulmak zorundaydı. Geçmişten gelen bu kemikleşmiş yapının bir anda sökülüp atılması veya yok edilmesi elbette mümkün değildi. Dolayısıyla bu ikili yapı yeni Türkiye için ciddi bir paradoks yaratırken; yeni birikim düzeninde söz sahibi olmak isteyen pek çok grup ortaya çıkıyor, bu da çatışmaların doğmasını nedenliyordu.

Dış ticarete liberal tutumun benimsenmesinde 1923'te yapılan İzmir İktisat Kongresi önem taşıyordu. Buradan çıkan kararlar 1929'a kadar sürecek olan tercihlerin yönünü belirleyecekti. Bu durum Cumhuriyet Türkiye'sinin Osmanlı'dan devraldığı artık izler üzerinde yürüyerek seçtiği olasılıklardan biriydi.

1927'deki Sanayi-i Teşvik Kanunu ile yabancı sermayeye yönelik olarak sanayi alanları yer seçiminde kolaylıklar, teşvik ve krediler getirildi. Bu anlamda, devlet özel kişilerin fabrika kurması için gerekli araziye ücretsiz olarak verecek, gerekirse böyle arazileri istimlak edecek ve özel kişilere bağışlayabilecekti; ancak beklenen sanayi patlaması gerçekleşmedi. Deneyim ve birikim yetersizliği, sermaye sahiplerinin kâr kaygıları ve 1929 krizinde paranın değer kaybetmesi bunun temel nedenlerini oluşturuyordu.

1929'da dünya ekonomisinin girdiği büyük kriz dış pazara yönelik tarım ürünleri sağlayan Batı Anadolu'yu da etkiledi. Ayrıca hem 1929 bunalımı hem de ödenmeye başlanan Osmanlı dış borçları himayeci bir dış devlet politikasına ve kamu yatırımları ağırlıklı bir sanayileşmeye yönelmeyi nedenledi.

1929'a kadarki süreçte varolan yatırımların özellikle İstanbul'da yığıldığı gözlenmekteydi. Ancak Batı Anadolu'nun rolünden dolayı Ege Bölgesi hem yatırımlar hem de kentsel yoğunlaşma açısından İstanbul'un egemenlik alanından sıyrılmaktaydı. 1929 krizinde tarımın aldığı darbe, kendisini sanayi ile telafi etmeye çalıştı. Ancak burada bahsedilen sanayi 'ikameci sanayileşme' olarak algılanmalıdır. 1930'lu yıllarda bazı Latin Amerika ülkelerinde de izlenen sanayileşme stratejilerine benzer stratejilere sahip ithal ikameci sanayileşme

işlerliğini göstermeye ve ilk evresini yaşamaya ancak 1954 yılında yürürlüğe konan ithalatı kısıtlayıcı kararlar ile başlayabilmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrasında girilen durgunluk başka alanlardaki yeni oluşumları nedenledi. Savaş boyunca devletin elinde büyük miktarda kapital birikirken, savaş sırasında durgunlaşan tarımın yerine büyük kentlerde sanayi yatırımları baş gösterdi. 1930'larda ülke nüfusunun %88'i köylerde yaşıyordu. Dolayısıyla kıra dayalı bir birikim rejiminin oluşturulmasında kırsal modernizasyonu da önem taşımaktaydı. Örnek köyler projesi bu anlamdaki en önemli atılımlardan biriydi. Kırsal-kent arasındaki eğitim anlayışının biçimlenmesinde Köy Enstitüleri etkin bir rol üstlenmişti.

Cumhuriyet modelinin belirlenen hedefler süresince hayata geçirilmesinde planlama önemli bir rol üstlenmekteydi. Plana dair beklentiler, plana olan güvenin bir ifadesiydi. Bu dönemde önem kazanan kentlerde planlı gelişme hedefi göz önünde bulunduruluyor, kentteki yaşam biçiminin çağdaşlaştırılması bağlamında, planlamanın kontrolünde merkezi yönetim belirleyicilik taşıyordu.

Ulus devlet ideolojisi ve birikim tarzının yapılandırılması hedefiyle modernite projesinin hayatın tüm alanlarında devreye sokulmak istendiği bu süreç, rejimi sembolize edecek kentler ve yaşam biçimleri yaratmaya çalışmış, ancak bir taraftan da her ne kadar tümüyle reddetmeye çalışsa da bu yapılanmayı geçmişin artık izleri üzerine kurmak durumunda kalmıştır. Cumhuriyet ideolojisinin hedeflediği yapılanmanın hayata geçirilmesinde Osmanlı'dan kentleşmeye ilişkin devralınmış olan yasa ve planlar yetersiz kalmıştır. Kentleşmenin devlet kontrollü geliştirilmesi amacına paralel olarak, modernist planlama anlayışı içinde şehircilik faaliyetleri yaygınlaştırılmıştır. Böylelikle kent planlaması kurumsallaşmaya başlamıştır. Ancak geçmişten gelen artık izler, deneyim yetersizlikleri, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik koşullar, hedeflenen başarıyı getirememiştir. Bu düzensiz işleyiş kentlerin gelişimine de yansımıştır. Savaş sonrasındaki yeniden yapılanmayla rejimin sembolize edilmeye çalışıldığı kentlerde, kentleşmenin hız kazanmasına paralel olarak yaşanan nüfustaki artışlar kentlerde gecekondulaşmanın öncü izlerini yaratmaya başlamıştır.

Çok partili döneme geçiş, Demokrat partinin iktidara geldiği yeni ve önemli bir sürecin başlangıcıdır. Kırsal kökenli bir hükümet iktidar olmuş ve ülkenin kalkınmasında tarıma dayalı kalkınma yaklaşımı Cumhuriyet tarihinde ilk kez bu denli güçlü kılınmıştır.

Savaş süresince güçlenen büyük toprak sahibi, sanayi sermayesi ve büyük tüccar üçlüsünün oluşturduğu bu iktidar bloğunun getirdiği kalkınma hedefi, kapitalist birikim ilişkileri temelli

bir liberal ekonomiyi canlandırmaktı. Bu sürecin, özel sermaye birikim ve denetim temelli gelişmesi kaçınılmazdı. Tarım ve sanayide önceki dönemde başarı sağlanamaması Türkiye’de ödemeler dengesi bunalımı yarattı. Bunu aşmak amacıyla korumacı dış ticaret önlemleri tercih edildi. Bu da sanayinin artmasını nedenledi. “Ancak o dönemde başlayan ithal ikameci kalkınma modeli tüketim malları üretimine yöneldi. Böylelikle hem tekelleşme sürecine girildi; hem de ara ve yatırım malları açısından dışa bağımlı kalındı (Dokuz Eylül Üniversitesi Şeh. ve Böl. Pln. Bölümü, 1997).” Bu süreçte devlet yalnızca yeni birikim modelinin yasal, teknik ve idari alt yapısını oluşturmakla yükümlü kılınmıştır.

Devlet tarımda verimliliği artırmak amacıyla 3 müdahale alanı belirlenmiştir:

1. Tarımda mekanizasyona geçilmesi
2. Tarıma yönelik finansman mekanizmasının işletilmesi
3. Tarımsal ürünün fiyat politikalarıyla desteklenmesi

Tarımda mekanizasyona geçilmesiyle traktör sayısında büyük artış sağlandı. Ziraat Bankası devreye sokularak çiftçiye krediler verilip, ürün bedellerine yüksek bedeller ön görüldü. Böylelikle geçimlik tarım yerine pazar için üretim desteklendi. 60’lı yıllara gelindiğinde tarım ürünlerinde büyük bir artış sağlanmış, ancak ekilebilir topraklarda da sınıra gelinmişti. Bu başarının gelecekte büyük problemler yaratacak bazı sonuçları da vardı. Bu süreç mekanizasyon ve sübvansiyon politikalarından tüm çiftçilerin yararlanmasına olanak vermiyordu. Tarımdaki kapitalist üretim ilişkileri hiçbir feodal ilişki bırakmayacak biçimde gelişmişti. Bu durumda küçük toprak sahibinin önünde iki seçenek kalıyordu. Ya kendi toprağında tarım işçisine dönüşecek, yada kentlerin artan albenisiyle kente gidecekti. Kırsaldaki bu zorunlu çözüme, kentlerde marjinal-enformel ve örgütsüz bir işgücü yaratırken; gecekondulu olgusunu da tüm çıplaklığıyla gözler önüne sermiştir. Kentlere gelen ucuz emek ve işgücü kendisini ucuza mal edecek bir kentleşme modeli olarak gecekonduyu seçmek durumunda kalmıştır (Şenyapılı, 1996).

1950-1960 aralığında, sermayenin sanayi sektörüne yöneleceği beklenirken, sermaye 50’lerin ikinci yarısından itibaren kentsel arsaya ve konut sektörüne yönelmeye başlamıştır. Bu değişim gelecekte yaşanacak senaryolara dair önemli ipuçları vermektedir.

1930’ların devletçilik anlayışından ciddi kopuşlar görülen bu aralıkta; birçok alanda yapılacak girişimlerin özel sermaye destekli hale getirilmesi daha sonraki dönemlerde de özel sermayenin güçlendirilmesi doğrultusunda gelişecektir. Yeni kentleşme anlayışı büyük

kentlerde her kentin kendine özgü koşullarıyla farklılaşıyordu.

Liberal ekonomiyi canlandırmak amacıyla, kapitalist birikim ilişkileri temelli olarak kıra dayalı geliştirilen bu model önemli bir dönemin başlangıcı olmuştur. Ayrıca tarımın birinci derece sektör olarak kabul edilmesiyle, tarıma mekanizasyonun girmesi kırsalda büyük nüfusun işgücü fazlası oluşturmaya neden olurken kentlere doğru yoğun bir göçü de zorunlu kılmıştır. Sonrasında tarıma dayalı sanayinin harekete geçirilmesi için yabancı sermaye payı artırılmıştır.

Planlamanın bu liberal dönem içinde yaşadığı süreçte böylesi denetimsiz ilişkilerin payı büyük olmuştur. Bu süreç kendisini kentlerde büyük gecekondu alanlarıyla ifade etmiştir. Kentlerde, kentlerin moderniteye uygun olarak gelişen kesimleriyle kendiliğinden gelişen kesimlerinin birbirinden net olarak ayrılışından doğan ikili bir yapı ortaya çıkmıştır (Ecemiş, 1999). Kırsal tabanlı bir partinin kıra dayalı bir kalkınma gerçekleştirme hedefi, kırdaki ilişkileri çözmüş ve kentlere gelen yoğun nüfus, arsa üzerinde büyük hareketlenmelere yol açmıştır. Arsa spekülasyonlarında yaşanan büyük artışlar kentleşmede büyük bir pay kazanmıştır. Bu anlamda planlama devreye sokulmaya çalışılmış ve imar planlarına yönelim olmuştur. Ayrıca kent toprağı yaratma çabasıyla, planlama etkinliği belediye alanı sınırları dışına, mücavir alana da kaydırılmıştır..

1960-1980 aralığı ise iç ve dış dinamiklerin toplumsal ve ekonomik yapıda yarattığı değişimlerle, planlama ve imar kurumunun eriştiği özellikler açısından farklı bir sürece işaret etmektedir. 1950'lerdeki ekonomik gelişmeler, tarımsal ürün artışları ve dış borçlanmaların artması gibi nedenlerle 1960'larda sermaye giderek sanayiye kaymıştır. Ülkesel kaynakların dengeli ve eşitlikçi kullanılması yoluyla bölgeler arası dengeli bir kalkınma hedefi belirlenmiştir. Ayrıca giderek artan dış borçlar ve bunların sonucunda yabancı ülkelerin borçlar konusundaki kaygıları, sermaye birikiminin sanayiye kaymasıyla gelişen kentleşme deneyiminin kontrol altına alınma isteği ve buna paralel olarak toplumsal denetim çabası, plan üretme ve planlı gelişme sürecinin doğmasını nedenlemiştir. Dolayısıyla planlama ve imar kurumlarına birtakım yenilikler getirilmiş, böylelikle yeni bir kurumsallaşma süreci başlamıştır.

1950'li yılların sonuna doğru önce 6785 sayılı imar kanununun yürürlüğe girmesi, sonrasında İmar ve İskan Bakanlığı'nın kurulmuş olması ve 1960'da Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurularak beş yıllık kalkınma planlarının oluşturulmaya başlanmış olması, yasal ve kurumsal yapıdaki değişimler açısından dönemin belirleyicileri niteliğindedir. Ayrıca ODTÜ Mimarlık

Fakültesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü'nün kurulmasıyla da planlama eğitimindeki kurumlaşma yaratılmıştır. İmar ve İskan Bakanlığı'nın örgüt yapısı içinde yer alan Planlama ve İmar Genel Müdürlüğü'nde Şehircilik, Metropolitan Planlama ve Bölge Planlama Daire Başkanlıkları yapılandırılmış, böylelikle her ölçekte fiziki planlamaya gidilmek istenmiştir. Ayrıca Bakanlıklar arası İmar Koordinasyon Kurulu'nun oluşturulmasıyla sektörel eşgüdüm yaklaşımlarına önem verilmek istenmiştir.

1965 yılında Ankara, İstanbul ve İzmir'de bakanlığa bağlı Nazım Plan bürolarının kurulması kararlaştırılmış; bu büroların bu dönem içinde planlamada hedeflenen çerçeve içinde çalışması, yerel yönetimler ve diğer yatırımcı kamu kurumları ile işbirliği içine girmesi amaçlanmıştır. Tüm bunlar temelde planlama girişimini eksiksiz kılma çabaları olarak değerlendirilebilir; ancak bu dönemde yaşanan çelişkiler, belirlenen hedefler dışına çıkan uygulamalar yada bu hedeflerin fiziki planlama anlayışı içerisinde gerçekleştirilme çabası, yasal ve kurumsal süreçteki değişimlere çok temel bazı sorunların yanıtları bulunmadan girildiğini göstermektedir.

Kalkıncı paradigmanın hakim olduğu bu dönemde planlı bir kalkınma hedefi benimsenmiş, bu anlamda yasal ve kurumsal yapıda düzenlemeler yapılmıştır. Bu süreçte planlama bölge ölçeği gibi daha geniş alanlar için de düşünülür olmuş, plan yoluyla dengeli ve eşitlikçi bir mekansal organizasyon yaratılmaya çalışılmıştır.

Ancak bu hedefleri hayata geçirmede istenen başarı sağlanamamıştır. Projelerin yatırım zamanlaması ve bunun için gerekli olan kaynağın temin edilebilmesi süresi arasında uyum sorunu yaşanmış, bu nedenle de bu projeler kentsel gelişimi yönlendirmekte eksik kalmıştır. Her ne kadar sarf edilen tüm çabalar planlama ve imar kurumuna çağdaş bir görünüm kazandırmak iyi niyetiyle yola çıkmışsa da, kurumlar arası yetki karmaşası ve ilişki kopuklukları ve zamanlamada yaşanan problemler bu amaca gölge düşürmüştür. Ayrıca planlıların plan üretme aşamasında yerleşmelerin şehirselleşen ve bölgesel stratejilerini ve de geçmişten bu güne getirdikleri, kendi gerçekliklerini sorgulamadan ürettikleri planlar, hayata geçme olasılığı bulamamış ve pek çok şeyin kağıt üzerinde kalmasını nedenlemiştir. Kurumsal anlayışla hedeflenen politikaların birlikte sorgulanması yoluna gidilmemiştir. Dolayısıyla bütüncül planlama anlayışının işlerlik kazanamaması, planlamaya ve planlama kurumlarına olan güveni tümüyle sarsmıştır.

Batılılaşma temelli ilk dışa açılım pratikleriyle, modernite projesinin hayata geçirilmesinin (Batı'ya rağmen batılılaşma), tarıma dayalı kalkınma modelinin, kalkıncı ve liberal

paradigmaların benimsenmesiyle özeldede farklı dönemleri içermesine rağmen dışa kapalı kalkınma modellerinin başat erek olduğu bir süreç olan 1980 öncesinde politik yapıların esas olarak hedeflediği Batı'ya rağmen, içe dönük ekonomik yapının sürdürülmesi amacına yönelik olduğu öne sürülebilir. Bu genel özelliğiyle 1980 öncesi dönemde iç piyasa yüksek gümrük duvarları, ithalat kotaları ve döviz kurunu bilinçli olarak yüksek tutan politikalar aracılığıyla dış rekabetten korunmaktadır. Ancak bu korumacılık seçmeci bir korumacılık olmak durumunda kalmıştır. Üretim için ihtiyaç duyulan ara malların yurtdışından ithal edilmesi gereklidir. Burada da karar verici konumda olan devlet üretim süreci için gerekli girdilerin ucuza mal edilmesi amacını gütmüştür.

Dolayısıyla iç piyasa dış rekabetten tümüyle korunmuş ulusal burjuvazinin eline bırakılmıştır. Bu yönüyle ithal ikamesini az gelişmiş ülkelerin ulusal burjuvazi yaratma projesi olarak görmek de mümkündür (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001). İç piyasaya yönelik bu korumacı politikaların işleme ulkenin sektörler bazında büyüebilmesi ve kâr edebilmesi için üretilen ürünlere yeterli talebin de sağlanması gerekmektedir. Devlet refah devletine özgü uygulamalarla gerçek ücret artışları ve iç pazarın büyümesini sağlayacak atılımlar yaparak bu politikaları garanti altına alma yoluna gitmiştir. Ayrıca işçi kesimine verilen sendikal haklar, yaygın eğitim olanakları ve sağlık hizmetleriyle iş güvencesi ve emekliliğe ilişkin düzenlemeler de bu dönemde devletin üstlendiği rolün açık ifadeleri olarak okunabilir. Özellikle bu düzenlemeler az gelişmiş ülkelerin de önemli bir bölümünün ithal ikamesi döneminde tanıştığı düzenlemelerdir. Söz konusu düzenlemelerin tümü göz önünde bulundurulduğunda devletin bu dönemdeki görüntüsü Sovyetler Birliği'ndeki devrimin ikinci evresi sayılabilecek Devlet Kapitalizmi politikalarını benimseyen bir devlet görüntüsü olarak algılanabilir. Ancak bu sürecin sorunsuz işleyebilmesi için devletin üstlendiği bir rol olarak görülebilecek 'hakem' rolü ve burjuvazi dahil toplumun hemen tüm kesimlerinin devlet karşısında özerkliklerini yitirmeleri devletin görüntüsünü popülist politikalarla bezenmiş bir görüntü olarak da algıyabilmemize neden olmaktadır.

1970'lerle birlikte üst üste gelen siyasi ve ekonomik krizler (12 Mart 1971 muhtırası, 1973-1974 yılları arasında dört katına çıkan petrol fiyatları -dünyada etkileri gözlenen petrol krizinin bir sonucu olarak-, 1974 Kıbrıs Savaşı ve 1970'lerin sonunda etkileri hissedilen derin ödemeler dengesi krizi)* ülkenin ödemeler dengesi açıklarının giderek büyümesine yol açmıştır. Zira bir sonuç olarak ekonomik büyümenin durmasıyla da farklı toplumsal

* Türkiye'de ekonomik krizlerle ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Kibritçioğlu, A., 2005

kesimlerin artan taleplerinin karşılanması olanaksız hale gelmiştir.

3.1.2 1980 Öncesinde Yapsatçı Yapılaşma

1980 öncesi dönemde Türkiye'deki orta sınıfların kentle oldukça özgün bir ilişki tarzı kurdukları ve bu ilişki vasıtasıyla kentsel dönüşüm süreçleri üzerinde önemli ölçüde etkili oldukları söylenebilir. Ortaya çıkan kentsel çevrenin fiziki özelliklerine referansla kısaca yapsatçı konut üretim biçimleriyle apartmanlaşma olarak tanımlanabilecek bu ilişki tarzı belki de üçüncü dünya ülkeleri içerisinde yalnızca Türkiye'de yaygınlaşmış bir ilişki tarzıdır.

Türkiye kentleşmesini inceleyen araştırmaların büyük bir çoğunluğu daha çok aynı dönemde ortaya çıkan gecekondulu olgusu üzerine yoğunlaşmıştır. Buna karşın özgün bir yapılaşma formu olan yapsatçı apartmanlaşma olgusu araştırmalarda gecekondulaşma kadar yer bulmamıştır. Kanımca, kentlerin gecekondulu bölgelerinde yaşayan yoksullarının tarihini anlayabilmek nasıl ki gecekondulu olgusunun evrimini anlamaktan geçiyorsa, kentli orta sınıfların tarihi de yapsatçı apartmanlaşma olgusu kavranmadan tam olarak algılanamaz.

Buradaki önemli bir nokta kentteki gecekondularla apartmanların birbirlerine zıt özellikler taşıdıklarına inanılmasıdır. Gecekondulu yasadışıdır, apartmanlar ise ruhsatlıdır. Gecekondulu imar kurallarına aykırıdır; apartmanlar planlar dahilindedir. Gecekondulu altyapı olanaklarına sahip değildir, apartmanların altyapı sorunları henüz yapım aşamasında çözülmüştür. Gecekondularda kır kökenli marjinal göçmenler yaşarken apartmanlarda Türk modernleşmesinin orta sınıfları yaşamaktadır. Söz konusu yaklaşımlarda modernleşme süreci ve kentleşme iki karşıtlık arasında algılanmakta ve önceki bölümlerde de üzerinde durulan enformel-formel ayrımı bu yaklaşımlar için en net ifade biçimini oluşturmaktadır. Gecekondulu kentleşmenin enformel öğelerini simgelerken, apartmanlarsa formel kesimin simgesi olarak kullanılmıştır. Ancak burada böylesine net bir ayrımın yapılması bazı sakıncalar doğurabilir. Örneğin, apartmanlar gerçekten modern yaşam biçimlerinin; gecekondular ise kır kökenli yaşam biçimlerinin simgesi midir? Tartışılması gereken, orta sınıfların çok geniş bir kitleyi ifade etmeleri, gecekondularda yaşayan kesimin ise kentlerin geçirdiği dönüşüm süreciyle birlikte kentlileşebildiğidir. Ayrıca orta sınıfların konut üretim sürecinde kurdukları ilişkilerin ayrıntılarına da bakacak olursak, apartmanlaşma olgusunun da altında ciddi bir enformellik yattığı görülecektir. Hatta yapsatçı apartmanlaşma olgusunu orta sınıfların kentleşme sürecinin yarattığı sorunlarla baş edebilmek için geliştirdikleri bir tür dayanışma ilişkisi olarak görmek de yerinde olacaktır. Kurulan ilişkilerin boyutlarının bazı örneklerde dernekleşmeye kadar gittiği bilinmektedir.

Yapsatçı sermaye de üretim süreciyle arsa elde etme süreçlerinde oldukça sistemli bir şekilde örgütlenmiş ve sorunlara belki de yalnızca Türkiye'ye özgü çözümler geliştirmiştir. Örneğin, bu örgütlenmede başı çeken yapsatçı (konut yapımcısı), arsa sahibiyle üretim öncesinde anlaşmakta ve arsanın bedelini nakit değil de henüz üretilmemiş olan konuttan bir pay olarak ödemektedir. Ayrıca üretim sürecini de her bir üretimin belirli parçalarını üstlenen taşeron ekiplerle yürütmek yapsatçıya birçok avantaj sağlamıştır. Bu sayede yapsatçı işgücünü doğrudan istihdam etmenin yaratacağı risklerden kaçınmış; ödemeler etap etap yapıldığından nakit akışının düzenlenmesindeki kolaylıklardan yarar sağlamış ve üretim sürecini bizzat yönetme yükünden de kurtulmuştur.

Apartmanlaşma sürecindeki bu işgücü ihtiyacının daha çok gecekondulu kullanıcıları olan vasıfsız işçilerle çözülmesi de iki grubun kesiştikleri noktaya işaret etmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Aynı süreçte kente gelen göçmen grupların yapılan araştırmalarda ilk iş deneyimlerinin inşaat sektörüne dayandırılmasının sebebi de budur.

1960'lı yıllarda 'kat mülkiyeti' yasası olarak bilinen yasada bulunan yasal düzenlemelerin aslında 1950'li yılların başından itibaren uygulamaya konmuş olması yapsatçılığın hızlı bir gelişim göstermesinde etkili olmuştur. Bu gelişim içerisinde yapsatçılığı niteleyen üretim ve değişim ilişkileri konut üretiminde faaliyet gösteren ve yine bu konutların kullanıcısı olacak küçük sermayenin yararına bir dizi düzenleme içermektedir. Vadeli ödeme kolaylığı gibi imkanlarla, başka yollarla konut sahibi olması olanaksız geniş bir kitle (kentsel orta sınıf) konut sahibi olmuştur. Öte yandan işgücünün de yapsatçılık üzerine kurulu ittifaktan kısıtlı da olsa bir fayda sağladığı açıktır. İşçilerin bu dönemde çok düşük saat ücretleriyle çalışmaları ve çoğunlukla sendikasız ve sigortasız olmaları bu faydanın yalnızca kente ilk geldikleri dönemde ayakta durabilme yolunda iş gördüğü söylenebilir.

3.1.3 1980 Öncesinde Yasadışı Yapılaşma ve Yoksulluk

1950'lere gelene dek ülke genelinde kentleşme hızının son derece düşük olması, Ankara dışında hemen hiçbir kentin kayda değer nüfus artışları yaşamaması, İstanbul, İzmir gibi kentlerin yüzyıl başındaki nüfuslarına bile erişememesi ve kırdan kente kitlesel göçün henüz başlamamış olması bu dönemi istisnai kılan öğelerin başında gelir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001:111). 1950 sonrasında ise devlet, kentleşmenin hızlanmasıyla onu düzenlemek yerine pasif bir tavır izlemiştir. Başka bir deyişle devlet kentleşmenin regülasyonu alanından çekilmiş, bu alanı kendiliğinden oluşan formel ve enformel süreçlere terk etmiştir.

Devletin dar gelirlileri konut sahibi yapmak için kurduğu Emlak ve Kredi Bankası pratikte

tümüyle tersi bir amaca hizmet etmiş; üst gelir grubuna ve kendi mensuplarına hizmet veren bir kuruma dönüşmüştür. Aynı şekilde Sosyal Sigortalar Kurumu'nun konut kredileri de dar gelirlilerin ödeyebileceği bir sistemde tasarlanmamıştır. Kısaca devlet yaşanan kitlesel göçte takındığı izleyici tavrını kentleşme ve konut edindirme süreçlerinde de sürdürmüştür.

Bu politikaların bir sonucu olarak 1980 öncesi dönemdeki siyasi ve ekonomik süreçlerin özetlendiği bölümlerde nedenleri detaylandırılmış olan kırdan kente göç olgusunun kentte yarattığı sorunlar çözümsüz kalmıştır. Bu sorunlardan ilki formel konut arzının yetersiz olmasıdır. Bu sebeple, kente kitleler halinde göç eden geleneksel aile bireylerinin oluşturduğu geniş aileleriyle barınma ihtiyacı elzem olan göçmenler tam da toplumun kendine taktığı adı hak edecek bir yapılaşma biçimiyle (gece-kondu) süreç içerisinde oluşmaya başlamıştır. Dolayısıyla ilk kuşak gecekonduların temel özelliği yapımcıyla kullanıcı arasında bir ayrışmanın olmamasıdır. Üçüncü dünya metropollerinde görülen bu form (kendi evini yapma olarak da bilinen 'self-help housing') zamanla gecekondulunun ekonomik olarak paralel bir biçimde dönüşmüştür.

İlk yerleşimciler sonradan gelenlere nazaran köydeki topraklarının tümünü satmadan kente gelebilirken, sonraki dönemlerde gelenler konut elde edene ve iş bulana kadar kentte ayakta durabilmek için gerekli olan finansmanı köydeki topraklarının tümünü satarak elde etmek zorunda kalmaktadırlar.

Büyük ölçüde Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınmış bir miras olarak yorumlanabilecek kentteki devlete ait geniş araziler çoğu durumda devletin elinde kentsel gelişme için kullanabilecek bir araç olmuştur. Ülkemiz için en yalın tanımıyla oy karşılığında politik çıkar dağıtılması olarak da ifade edilebilecek klientelizm, kentsel toprak mülkiyetinin yapısı dolayısıyla neredeyse sınırsız sayılabilecek bir kaynak bulmuştur. Devlet kırdan kente göçün yarattığı büyük konut talebinin en azından bir bölümünü kolaycı bir tavırla, sahibi olduğu arazilerin gecekondularca işgaline sessiz kalarak finanse etmiştir.

Bu sessiz ortaklığın farkında olan göçmenler hemşehrlik ilişkileriyle gecekondu yapımı için gerekli olan arsayı ve birikimi elde ediyorlardı. İlk gelenlerin kısa bir sürede kurdukları bu ilişkiler köylerine geri dönerek göçün kurgulanması ve kesin göçle yeniden kente gelme süreciyle kendisini göstermiştir. Kendilerinden önce kente gelmiş hemşehrilerinin yerleştiği alanlara yerleşen diğer gruplar da yine aynı ilişkileri kullanarak arsa ve konut sahibi olmuşlardır. Buradaki önemli bir husus da iş bulma konusundaki ilişkiler ağıdır. Önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi, dönemin en önemli sektörlerinden biri olan inşaat sektöründe

kolaylıkla iş bulabilen vasıfsız işçiler yeni gelenlere de kendi kurdukları kanallarla iş bulma olanağı sağlamışlardır. Bugün İstanbul'da iş kollarına göre kökene dayalı bir ayrışmanın olmasının sebeplerinden biri bu dayanışma ağının en azından bu alanda halen sürebildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak bu dönemin gecekonduları bir şekilde zorunlu kabul edilebilecek nedenlerle kente gelmeleri ve yasal olmamasına karşın barınma gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapmaları sebebiyle toplum katında meşru kabul edilmiştir. İlk kuşak gecekondularının hem toplumla, hem de kendi cemaatleriyle kurdukları barışık ilişki 1980 sonrasında her yönde değişim göstermiş olan gecekondular sürecinde özlemle anılmıştır.

İlk kuşak gecekondularına ait bazı yapılaşma örnekleri incelendiğinde genel olarak topografyaya uyulan, net ve kolaylıkla okunabilir bir sokak dokusu olmayan çıkmaz sokakların ve avluların yaygın olduğu görülmüştür. Ön ve arka bahçe mesafelerin oldukça geniş, dolayısıyla yoğunluğun da düşük olduğu ve sonradan çok sayıda irili ufaklı eklenti yapılmış olduğu göze çarpmaktadır. Harita 3.2 incelendiğinde, içinde bulunduğu yerleşme genel olarak büyük ölçüde dönüşmüş de olsa bu özellikleri taşıyan bölgeler gözlenebilmektedir.

3.1.4 Genel Değerlendirme

1980 öncesi Türkiye'sinde öncelikle devlet toplumsal ilişkilerin temel aktörü ve siyasetin hem öznesi hem de nesnesi konumundadır. Devletin en belirgin olarak rol oynadığı alanlardan biri toplumdaki sınıflar arasındaki ilişkilerde oynadığı 'hakem' rolüdür. 1970'lerde yaşanan siyasi ve ekonomik krizler ödemeler dengesinde kapatılması güç açıklar yarattığından, devlet kentleşmenin finansmanına hemen hiçbir kaynak ayırmadığı gibi, kentleşmenin regülasyonu alanında da sorumluluk üstlenmemiştir.

Kentsel rantların dağılımına ve en genelde kentleşme sürecinin finansmanına ilişkin toplumla kurulmuş olan ve sessiz kalmayadaya bu uzlaşma hızlı kentsel büyümenin yarattığı rantların geniş toplum kesimlerine dağıtılmasını sağlamıştır. Bu süreçten çoğunlukla enformel ilişkiler içinde varolan küçük sermaye fayda sağlayabilmiştir.

Süreç içerisinde hem gecekondulaşma hem de yapsatçılık hizmet ettiği gruplara başka yollarla elde etmeleri mümkün olmayan getiriler sağlamıştır. Her ikisinin de başarı öyküsü geniş kitleleri hareketlendirebilmelerinde ve geniş tabanlı bir toplumsal uzlaşma yoluyla refaha olan katkılarında aranmalıdır; ancak bu uzlaşma 1970'lerin ortalarından başlayarak sarsılmaya

başlamıştır. Uzlaşmanın yıkılışıyla ortaya çıkan yeni dengeler ise bir sonraki bölümde ele alınacaktır.

3.2 Türkiye’de Kentleşme ve Kentleşme (1980 Sonrası)

1980 sonrası, dünya üzerindeki pek çok ülke açısından önemli bir kırılma noktasına işaret etmektedir. Uluslararası ekonominin II. Dünya Savaşı’ndan, 1960’ların ortalarına kadar süren canlanma dönemi 1970’lerde yerini ekonomik bir durgunluğa bırakmıştır. Bu durgunluğun gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler üzerindeki yansımaları da farklı olmuştur. Bu kriz temelde gelişmiş kuzey ülkelerinin aşırı arz birikimine karşın yeterli talebi oluşturamamaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Buna bir çözüm olarak da az gelişmiş ülkelerde emek ve pazar oluşturulmasına yönelik politikalar benimsenmiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası ABD’nin dünya ekonomisini genişletme amacıyla başlattığı yardımların daha sonra giderek azaltılmasıyla az gelişmiş ülkeler giderek yüklü miktarda dış borç ödeme sıkıntısına düşmüşlerdir. Temelde dışarıdaki krizin yarattığı baskı, içeride de artan dış borçlara bağlı derinleşen kriz, az gelişmiş ülkelerin ekonomilerini dışa açmaları zorunluluğunu getirmiştir. Yaşanan bu krizin denetim ve yönlendirilmesiyle de IMF ilgilenmiştir. Ancak krizi aşmanın bir yolu olarak az gelişmiş ülkelerin seçtiği çözümler bu ülkelerin özgül niteliklerine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Kimi korumacı politikaları devam ettirirken, kimisi de ihracata dayalı yeni bir modele geçmeyi tercih etmiştir.

3.2.1 Rekabetçi Modelde Temel Kentsel Dönüşümler

Bu çerçevede Türkiye’ye bakıldığında; Türkiye 1970’lerde ithal ikameci bir modelin tüm özelliklerini taşımaktadır. Ancak bu model büyük ölçüde dış borca dayalı gelişmekte olduğundan Türkiye hem 1970’lerdeki dış borç ödeme krizinden, hem de 1980’lerdeki global monetarist politikalardan en yaygın biçimde etkilenen ülkelerden birisi olmuştur. Bu durumdan kurtulabilmek için hükümet IMF’nin görüşlerine uygun olarak hazırladığı ve aslında ithal ikamesini fiilen kaldıran ekonomik düzenlemeleri içeren istikrar programını 24 Ocak Kararları olarak belirlemiş ve 25 Ocak 1980’de yürürlüğe koymuştur. Bu, ulusal kalkınmacılık politikasından vazgeçildiğinin açık bir göstergesidir.

Bu programın temel hedefi ödemeler dengesi açıklarını kapatmak ve enflasyonu aşağı çekmektir. Bunu yapabilmeyin ön koşulu ise, liberal ekonomi politikalarının uygulamaya koyulmasıdır. Elbette bu pek çok alanda köklü yapısal dönüşümleri gerektirmekteydi. Bunun sanayileşme açısından anlamı ise, ithal ikameci modelin terk edilerek, yerine ihracat

oryantasyonlu bir sanayileşme kalkınma paradigmasının benimsenmesi olmuştur.

1980'lerdeki anlayışın mekan üzerinde yarattığı dönüşümleri anlayabilmede bu anlayışın sahip olduğu üç temel stratejiden bahsedilebilir. Bunlar: merkezden uzaklaştırma, basitleştirme ve yeniden yapılandırma. Programın işleyebilmesi için uygulamaların kolaylıkla ve hızla gerçekleşebilmesi, korumacı devletçi yapının kurallarının esnetilerek zamanla kaldırılması gerekmektedir. Bu stratejilerin getirdiği politika ise özelleştirme. Bunun altında devletin küçülmesi ve özel yatırım harcamalarının kısılmasıyla birlikte tüketim harcamalarına sınırlamalar getirilmesi anlayışı yatmaktadır. Ancak Türkiye'de piyasalara tam bir serbestlik sağlanamadığı gibi 1986'ya kadar özelleştirmeye de başlanamamıştır.

Önemli miktarda kapitale gereksinim duyulduğu bu dönemde diğer az gelişmiş ülkelerin çıkış yollarından farklılık gösteren bir alana yönelinmiştir. Krizi aşmanın bir yolu olarak çözüm kent topraklarında aranmıştır. Tıkanmış olan pazarı kente ve kent topraklarına yönelmiş yatırımlar yoluyla canlandırmak hedeflenmiştir. Bu anlayışın devreye sokulmasında çok hızlı işleyecek yasal ve kurumsal bir yapılanma içine girilmiştir. Bu sürece işlerlik kazandıracak toplumsal ve hukuki normları belirleyecek olan 1982 anayasasında yeniden yapılanma ilkeleri doğrultusunda bu politikaların yasallaşmasına olanak tanıyacak kararlar alınmıştır. Bu karara göre devlet konut ihtiyacını karşılayacak tedbirleri alır; ayrıca toplu konut teşebbüsünü destekler.

1961 anayasası dar gelirlilere konut yönünden öncelik verirken, 1982 anayasasında bir öncelik hükmü yoktur. 1982 anayasası kamulaştırma ve taşınmaz mal iyeliğinin toplum yararına aykırı kullanılmayacağını belirtir.

1982 anayasası ve 1980'lerin dışı açılma pratiğine yasal dayanak yaratacak diğer kanunlar konut, turizm, kıyı, tarım toprakları, orman alanları, çevre ve arsa politikalarında köklü değişimler yaratacak yeni bir yasal sürece önyak olacaktır.

1950'lerde ortaya çıkan ve 1980'lere kadar artarak bir problem alanı haline gelen gecekondular sorunu bu süreç içerisinde başlangıçta teşvik edilen, sonrasında bir sorun alanı haline gelmesi sonucu yasaklanmaya çalışılan; ancak merkezi ve yerel yönetimler tarafından geliştirilen popülist politikalarla yasallaştırılarak meşruluk kazandırılan bir kentleşme pratiğine dönüşmüştür. Bu paralelde gecekondulara ilişkin daha önce çıkarılan 1948 yılındaki 5218, 1966'daki 775 sayılı yasalara 1980'den sonra 2805 sayılı yasanın eklenmesiyle gecekondular kentleşme pratiği yerini daha farklı bir kentleşme pratiğine bırakmıştır.

2805 sayılı yasayla 1981'den önce yapılmış olan gecekondular ile 1 Ocak 1982 tarihinden önce imar mevzuatına aykırı tüm yapılar affedilmiştir. 2960 sayılı yasa ile 22 Kasım 1983'de yasanın hükümleri Boğazlar için 45 gün süre ile uzatılmıştır. 2981 sayılı yasa ile 1 Ekim 1983 tarihinden önce imar mevzuatına aykırı yapılmış tüm yapılar affedilmiştir. 3086 sayılı yasa ile 1 Ekim 1983 tarihinden önce kıyı ve sahil şeridinde hazineye ait arsalar ile devletin hüküm ve tasarrufu altındaki yerlerde izinsiz yapılan yapılar yasadaki belirlenen koşullarla affedilmiştir. 3291 sayılı yasa ile 22 Mayıs 1986'dan önce yapılan gecekondular affedilerek tapu verme işlemlerinde kolaylık sağlanmıştır. 3366 sayılı yasa ile 15 Mayıs 1987'den önce yapılan gecekondular affedilmiştir (Keleş, 1990).

Yalnızca 1980 sonrası politik ve yasal çerçeveyi özetlemek bile oldukça güçtür. Çünkü her alanda değerlerin ve eylemlerin anlaşılabilirliklerinin, gerçekte neye karşılık geldiklerinin belirsizleşmesi -ki bunu dayatan da değişimin geçen yüzyıla oranla çok daha fazla ivme kazanmasıdır- böyle bir çözümlenmeyi yapmayı güçleştirir. Ancak Cumhuriyet'in kuruluşundan bugüne kadar uzanan süreç içinde, toplumsal ve mekansal arenalarda kolaylıkla okunabilecek dönüşümlere bakılacak olunursa, bunda en fazla etkili olan kurumsallaşmanın siyasi değişimler üzerinden kendisini ifade ettiği anlaşılabilir. Kısaca yalnızca çıkarılan yasaların incelenmesi bile anlaşılacak istenene iyi bir yaklaşım biçimi olacaktır.

Örneğin, 1985'te belediyelere plan onama yetkisinin verilmesi mekana yapılan ciddi bir müdahale olarak karşımıza çıkmaktadır. Böylelikle plan yapım ve onama süreçleri büyük ölçüde hız kazanmıştır. Ayrıca başta İstanbul, Ankara ve İzmir olmak üzere üç milyon tapu tahsis belgesinin dağıtılması, ardından planların hızla bitirilip yürürlüğe konması, belediyeler kanalıyla gecekondu bölgelerine altyapı hizmetlerinin götürülmesi, konut alanlarında toplu girişimlerin teşvik edilmesi, kıyıların ve turizm potansiyeli taşıyan alanların turizm tesislerine ve ikinci konutlara açılmasına olanak tanıyacak teşvik ve kolaylıkların getirilmesi, tarım topraklarının kâr getirebilecek kullanımlara açılması için yasal düzenlemelerin yapılması bu ayağın ne denli sağlam kurulmaya çalışıldığının açık bir göstergesidir. Bu yolla konut ve arsa piyasalarındaki hareketlenmeler ile yerli iç sermayeye büyük bir pazar alanı yaratılabilecek, gecekondular kentsel ranttan pay alabildiklerinden ücretlerindeki artış taleplerini bir süreliğine erteleyebilecekler, böylelikle de siyasal desteğin yolu açılmış olacaktır.

Gerçekten de 1980 sonrası tüm seçimlerde af, tapu ve imar izinleri gibi politikalar etkili olmuştur. Genel bir değerlendirmeye tüm bu süreç içerisinde kentsel rantlar harekete geçirilerek yeniden dağıtılabılır hale getirilmekte, bu yolla siyasi otoriteye duyulan sadakat

artmaktadır ve yeni dünya düzenine kentler üzerinden eklemleme hedefinin altyapısı hazırlanmaktadır.

1980 sonrasındaki global liberalizasyon politikalarının kentleşme ve planlama pratiği üzerinde daha önceki dönemlerden ayrılan etkilerine bakıldığında ciddi kopuşlar olduğunu görmekteyiz. Ancak bu, etkilerin tümüyle kendine has olduğu sonucunu da getirmemelidir. Bu sürecin zamanın içinden keskin bir çizgiyle ayrılması mümkün olmadığı gibi, geçmişin izlerinden de sıyrılması olası değildir.

Ekonominin canlandırılmasında kent topraklarının çıkış olarak görülmesi kentsel arsa üzerinde birçok özne ve nesne hareketliliğinin doğmasını nedenlemiştir. Konut sunum biçimlerinde yaşanan en önemli dönüşüm gecekondulu kentleşme pratiğinden, toplu konutlu kooperatifli kentleşme pratiğine geçilmesi olmuştur. Kentlerde prestij unsuru haline gelen siteler yapılandırılmıştır. Üretimin minimum seviyeye indirilmesi, sanayinin kent dışına aktarılmasını, onun yerine kapitalin dolaşımına olanak tanıyan hizmet ve finans sektörlerinin kent merkezinde konumlanmasını sağlamıştır. Tarım topraklarını daha fazla rant getirebilecek kullanımların tahribatına açık hale getirecek bir anlayış benimsenmiş, koruma anlayışı güdülmemiştir. Kentsel arsa üzerinde gelişen senaryoların tümü plansız ruhsatsız yapılaşmalar ve arsa spekülasyonlarında çok büyük artışlara yol açmıştır. Bu sebeple yeni dönemin baskın göçmen tipi, uysal, kentle bütünleşmeye istekli bir figür değil, yükselmek adına hemen her şeyi yapmaya, bu uğurda legalle illegal arasında gidip gelmeye hazır bir figürdür.

Sonuç olarak, 1980'li yılların Türkiye'sinde bir uçta kentin çeperinde eskisinden çok farklı yöntemlerle ve ilişkilerle var olmaya çalışan ve bu uğurda çok şey yapmaya hazır olan kent içi yoksulları; kooperatifler yoluyla kentteki paylaşım kavgasına katılan ve kent çeperindeki geniş arazilerde konumlanan orta sınıflar; ve diğer uçta, kentin en prestijli alanlarında kapattıkları arazilerde özel güvenlik sistemleriyle korunan, yüksek duvarların ardında yaşayan ve artık terk ettiği kente, topluma dönüp bakmayan üst sınıflar ön plana çıkmaktadır.

3.2.2 1980 Sonrasında Orta Sınıflar

Yapsatçılığın 1980'lerin başında yaşadığı krizin nedeni arsa bedeli üzerine kurulan uzlaşmanın yıkılmasıdır. 1970'lerin başında %30'luk kat karşılığında apartman yapımına uygun arsa bulunabilirken, 1970'lerin sonlarında bu oran %50'lere hatta %60'lara ulaşmıştır (Işık ve Pıncıoğlu, 2001:130). Bu koşullarda kesim içi sermayenin benimseyebileceği alternatiflerden biri spekülasyon karını arttırabilmek için daha lüks, daha pahalı konut üretmektir. Önceden geniş kitlelere konut sunumunu ifade eden yapsatçılık, bu dönemde

toplumsal tabanını daraltmak zorunda kalmıştır.

1980 sonrası dönemde kentlerin formel kesimlerinde gözlenen en belirgin dönüşüm yapılaşma formlarına bir yenisinin daha eklenmesi olmuştur. Üretimine başlanan konut sayısında kooperatiflerin 1975-1980 döneminde %10.9 olan payı, 1985-1990 döneminde %31.2'ye yükselmiştir (Işık ve Pınarcıoğlu, 2002). Bu değişimin en önemli nedenleyicisi kuşkusuz 1980 sonrası ekonomik dönüşümlerin kentlerdeki yansıması olan kentsel arazilerin fiyatlarındaki artıştır. Bu sebeple özellikle 1984 yılında kurulan Toplu Konut İdaresi'nin sağladığı kredi olanaklarıyla gerçekleşen toplu konut yatırımları kent çeperindeki ucuz toprağı mekan tutmuş, böylece bir önceki dönemin göreceli, tekil yapılaşma biçiminden topluca yapılaşma biçimine geçilmiştir.

Şehircilik literatüründe bu sürecin, kentlerin 'desantralizasyonu' sürecini hızlandırdığı geniş olarak yer almaktadır. 1980 öncesinde küçük sermayenin itici gücü sayesinde gelişen kentler birbirine eklenen halkalar şeklinde büyürken 1980 sonrasında farklı dinamiklerin devreye girmesiyle sıçramalı gelişme olarak adlandırılabilir bir büyüme tarzı eskisinin yerini almıştır.

Sürece rakamlarla yaklaşıldığında çarpıcı değişimler yaşandığı bir kez daha görülecektir. 1941 ile 1991 arasında kurulmuş olan 37.335 konut kooperatifinin yaklaşık %80'i 1984 ile 1991 aralığında kurulmuştur (Berkman ve Osmay, 1996; 4, Tablo 1). Berkman ve Osmay'ın 58 ilde, 434 kooperatif üzerine yaptıkları araştırmaya göre kooperatiflerin %65'inin hiçbir şekilde denetlenmediği saptanmıştır. Bu kooperatifler inşaatlarını ortalama 47.4 ayda tamamlamaktadır. Ayrıca konutların birim fiyatlarının benzerlerine oranla çok yüksek olması, hayali kooperatiflerin kurulması gibi örnekler de kooperatif oluşumlarının enformelliğe yatkın yanlarını ifadelendirmektedir. Buradan bakıldığında kooperatiflerin formel görünümlü enformel yapılaşmalar olduğunu söylemek çok da abartılı olmayacaktır.

3.2.3 1980 Sonrasında Yeni Zenginler

1980 sonrası Türkiye toplumunun zenginlerinin bir önceki dönemin zenginlerinden oldukça önemli farklılıklar taşıdığı öncelikle belirtilmelidir. Bir önceki dönemde zenginlik kaynağı üretim, ticaret ve tarımsal faaliyetler iken, yeni zenginleşmenin kaynağı ise arsa rantları, faiz ve gayrimenkul kazançlarıdır. 1980 öncesi zenginleri uzun vadeye yaydıkları zenginleşme sürecini emek karşılığında aldıkları için, kendilerini büyük bir tehdit altında hissetmemişlerdir. Bu dönemin, tüketimin aşırılık sayıldığı, daha az ile yetinmenin bir erdem olarak görüldüğü bir kültürel iklimin ürünü olduğu düşünülürse, söz konusu zenginleşme

biçiminin toplumsal düsturla uyum içinde olduğu görülür. Yine 1980 öncesi zenginleriyle diğer kentli gruplar arasında aşılması güç engeller yokken, yeni dönemin zenginleri ile diğer kentli gruplar arasında hem ekonomik hem de mekansal bir uçurum vardır.

Yukarıdaki saptamalar ışığında baktığımızda, yeni zenginlerin geliştirdikleri tavırların cemaatleşme arzusunu barındırdığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Genel olarak, politik duruşları da çok net olmayan, topluma sadece kendi sınıfsal konumundan bakan ve topluma karşı hiçbir sorumluluk duymayan bir cemaat görüntüsüdür bu. Bauman'a (1995) göre bu cemaatin bir diğer görünümü de 'turist' görünümüdür. Bauman'ın post-modern insan tiplerinden biri olan 'turist', konum olarak baktığının hem yakınında hem uzağında olmak anlamına gelir. Turist olmak izlediği nesneye belirli bir mesafede durarak bakmak, bunu yaparken de onu eleştirebilme hakkını kendinde görmek demektir. Turist doğası gereği ürkektir; ama gereğinde küstahlaşabilme hakkını kendinde gören bir ürkekliktir bu (Işık ve Pınarcıoğlu, 2001).

1980'lerin ikinci yarısından başlayarak ve giderek de artan bir hızla üst sınıflar kentleri terk etmeye başlamıştır. Özellikle kentin yeni gelişmekte olan finans merkezlerinde yada doğal özellikleri korunmuş olan bölgelerde kısıtlı nüfusu barındıran bu projeler ilk örneklerini 1980'li yıllarda imar kısıtlamalarının gevşetilmesiyle birlikte vermeye başlamıştır. Kentin geri kalanından kesin çizgilerle ayrılan ve ayrıcalıklı kesimi barındıran bu yerleşimler Marcuse (1996:179) tarafından gettolara benzetilmektedir. Bu yerleşimleri yoksul gettolarından ayırmak üzere 'enclave' (adacık) terimini öneren Marcuse, kendi aralarında homojen özelliklere sahip bu grupların ekonomik, toplumsal, politik ve kültürel koşullarını iyileştirmek üzere belirli bir mekanda bir araya geldiklerini vurgulamıştır.

Yarattıklarını iddia ettikleri bu yeni zenginlik kültürü içerisine geleneksel kültürü neredeyse hiç sokmayan yeni zenginlerin gelenekselle modern bir sentezle bileştirdiklerini de iddia etmeleri ilginç bir çelişkiye işaret etmektedir. Özellikle doğal nitelikleri ön plana çıkan, şehir dışında konumlanmış olan 'korunaklı adacıklar (fortified enclaves)' genelde mimari ve çevresel düzenleme koşullarında köy yaşamını simgeleyen bir tema üzerine kurulmuşlardır. Kısacası yeni zenginler kentteyken kaçtıkları köylünün yaşam biçimini de yaşama özlemi içindedir.

'Kendileri gibi olan ama tanımadıkları aileler' (Öncü, 1999) arasında kendinden farklı hiç kimseyi tanımadan, görmeden, kenti bilmeden ve sakinlerinin özel hayatının her zaman güvende olduğu mekanlarda yaşayan yeni zenginler, yeni oluşan Türk burjuvazisinin gözle görülür yansımalarıdır.

3.2.4 1980 Sonrasında Kent İçi Yoksulları

1980 sonrasında kentin çetin koşulları içerisinde var kalma uğraşı içinde olan yoksul kitleler her anlamda savaşıarak toplumun refah kesimine yükselebilmekle umudunu hareket ettirmişlerdir. 1990'lı yıllara kadar bu, özellikle göçle gelen yoksul kesimler için ilk gelenlerden son gelenlere kadar sıranın kendilerine gelebileceği umudunu ifade etmiştir. Ancak bu yükselme uğraşı altta kalanların omuzları üzerinde, onların kimi zaman gönülsüzce, kimi zaman da gönüllü olarak yukarı tırmananlara omuz vermeleriyle gerçekleşmiştir.

Büyük bir çoğunluğunu 1950'lerle başlayan arsa işgal süreçlerine 1990 sonrasında katılanların oluşturduğu bugünün kent içi yoksulları yukarıda bahsedilen umuda sahip olabilmek adına hiçbir dayanak noktasına yaslanamamaktadırlar. Ekonomik, sosyal, mekansal ve psikolojik bazı temel nedenlere bağlanabilecek bu eksiklik günümüzün kent içi yoksullarını yoksulluğu çözümsüzleşmiş kitleler haline getirmektedir. İlerleyen bölümlerde bu durumun nedenleyicileri Türkiye genelinden ziyade Çeliktepe özelinde yapılan alan araştırmasının sonuçları gözetilerek irdelenecektir. Yapılan çıkarımların 1980 sonrası Türkiye'sinin kentleşme dinamikleri ve bu dinamiklerin yoksulluğa açılan sonuçlarını ne kadar karşılayıp karşılamadığını benzer çalışmaların artması ve sonuçlarının toplanması gösterecektir.

3.2.4.1 Yasa Dışı Yapılaşmama

1980'li yıllarda yapılan bir dizi araştırma mevcut gecekondu alanlarında arsalarını işgal yoluyla elde edenlerin azaldığını göstermektedir. Alpar ve Yener'in (1991) çalışmalarında mevcut gecekonducuların dörtte birinin en az bir kez el değiştirdiği belirtilmiştir. Alpar ve Yener bu sonuca göre, gecekondulaşma süreci ilerledikçe göçmenlerin arsa işgal etme oranlarının da azaldığı yönünde bir görüş ortaya koymuşlardır.

Genel olarak, kuruldukları dönemde kent dışında kalan gecekondu alanları, kentlerin hızla büyümesi karşısında kent içine kaymış; bu da bu alanların değerinde büyük artışlar yaratmıştır. Söz konusu artışlar arsa işgal ederek kendi binasını yapma olanağı yakalayamayan göçmenlerin arsa ve konut satın alma şanslarını da oldukça azaltmıştır.

Yine 1980 sonrasında değişen ve derinleşen klientelist yapılanmalar her bireyin kolaylıkla içine girebileceği ve çıkarları yolunda sonuçlar elde edebileceği ağlar olmaktan çıkmıştır. Sürecin bu aşamasında, işgal edilecek arazinin özelliğine bağlı olarak muhtarlık, belediye, tapu ve kadastro, defterdarlık vb. kurumlardan çeşitli düzeyde bürokratlarla kurulan klientelist bağlantılar olmaksızın örgütlenebilmenin olanaksız olduğu belirtilmelidir.

Sonuç olarak, 1980 sonrasında karmaşık ve çetin koşulları ile göçle gelen yoksul kesimlerin yapabilirlikleri eşit düzeyde değildir. Bu da söz konusu kesimlerin yoksulluklarından sıyrılabilmelerine olanak vermeyen zorunlu bir sürecin habercisidir.

3.2.4.2 Cemaatin ve Hemşehriliğin Dönüşümü

Cemaatin geç modern dönemde topraktan kesin bir kopuş sürecini yaşamakta olduğu, artık ‘kamusal alan’da varlık gösteren kentsel bir oluşum haline geldiği, insana hayatın bütünü sunan ve bütün yaşamını içinde geçireceği, sosyal rollerinin hepsi üzerine kurulan, bireyi tamamen kuşatan bir bütünlük olmaktan çıktığı önceki bölümlerde belirtilmişti. Cemaatin yaşamın bütünü kapsayan fonksiyonundaki değişim, amaç ve hedef olarak ortaya konulan ve birlikte paylaşılan şeylere de bir sınırlama getirmiştir. Bu değişimler, genel anlamıyla toplumun tüm kesimlerini ilgilendiren değişimler olsa da daha çok cemaatle bağları yaşamsal öğelerle kurulu bireyler için daha farklı anlamlar taşımaktadır.

Türkiye’de cemaatin dönüşümünün algılanmasında ilk irdelenmesi gereken ilişkiler bütünü hemşehrilik ilişkileridir. Genel olarak, cemaatin dönüşüm süreçlerindeki etmenler ülkemizdeki hemşehriliğin toplum algısındaki yerinin değişiminde de etkili olmuştur.

Hemşehriliğin dönüşümünü iki ayrı boyutta incelemek mümkündür. İlk etapta birbirine tamamiyle zıt anlamlar taşıdığı ileri sürülebilecek bu iki boyut, aslında ortak bir dönüşümün sonucunu ve birbirini takip eden süreçleri ifade etmektedir. Bu boyutlardan ilki olan ve hemşehrilik ilişkilerinde ilk olarak yaşanan değişim, imar afları ve ıslah imar planlarının yarattığı güven ortamı sayesinde hemşehriliğin eskisinden çok daha pervasız, daha saldırgan yöntemlerle arsa işgal etme yollarını keşfedebilen ‘arazi mafyası’na dönüşmesidir. Önceki dönemlerde örneklerine rastlanmayan, özel şahıs mülkiyetlerinin de işgal edilmesinde etkinlik gösterebilen ve daha çok medyada kullanılan bir terim olarak ‘arazi mafyası’nın, örgütsüzleşme süreçlerinin yaşanmaya başladığı 1980’lerde ortaya çıkmış olması, konuyadaha fazla dikkat çekilmesi için önemli bir sebeptir.

Hemşehriliğin arazi mafyasına dönüşmesi bizi, arazi mafyasının hemşehrilik ilişkilerini devam ettirdiği sonucuna götürmemelidir. Başka bir deyişle, bu bir gereklilik olarak görülmemelidir; çünkü arazi mafyasının kendi içerisindeki ilişki ağlarında hemşehrilik artık ikinci yada üçüncü planda kalmaktadır. Söz konusu gruplar için birincil önem taşıyan unsur rantın giderek daha da büyütülmesidir. Bu uğurda hemşehrilik bile önemini yitirebilmektedir. Hemşehriliğin dönüşümündeki bu boyut içerisinde tartışılacak bir başka faktör de enformel ilişkilerin yürütüldüğü etkinlik alanlarında işlev gören aktörlerin sayısının önceki

düzeylerinin çok üstünde oluşudur. Son derece örgütlü olan bu ağ içerisinde yerleşime uygun bir arazi bulunduğunda, sistem kendi içerisindeki hiyerarşik düzenine uygun bir biçimde işlemekte, arazi mafya tarafından ele geçirilmekte ve uygun spekülasyon koşulları yakalandığında, yüksek fiyatlarla elden çıkarılabilmektedir. Buradaki arazi işgal süreci neredeyse sıfır maliyetle gerçekleşmekte ve hızla sonlandırılmaktadır. Bir sonraki aşamada ise arsa bir an önce satılarak hızlı kazanç elde etme yoluna gidilmektedir. Kente yeni gelen göçmen gruplara tek tek arsa satmak bu kesimin çıkarlarına ve ilişki tarzına uygun düşmemektedir. En uygun strateji araziye sonraki el değiştirme döngülerine aktaracak olan gruba devretmektir. Bu, risklerin en aza indirgenmesi için gereklidir. Buradan da anlaşılacağı gibi arazi mafyasının kente gelen hemşehrilerini hatta uzak yakın akrabalarını gözetmek yerine, kendi çıkarlarını ön plana aldığı bir gerçektir.

Arazi mafyalarının en pervasız örnekleri olan bu tipinin haricinde hemşehrilik ağlarını temel alan, yada çeşitli politik, etnik ve dinsel çağrışımları olan tiplerine de rastlanmaktadır. Özellikle politik çağrışımları olan cemaat-mafya tarzı ilişkilerin bir karışımı olarak görülebilecek gruplarla ilgili çarpıcı sonuçlara ulaşmış bir çalışma olarak Sema Erder'in (1996) 'İstanbul'a Bir Kent Kondu, Ümraniye' adlı çalışması bu konuyla ilgili sayılı çalışmalardan biri olması itibarıyla önem taşımaktadır. Erder'in çalışması ilk yerleşimcilerin yörenin politik liderleri haline gelmesine ilişkin ilginç örnekler taşımaktadır. Bu liderlerin bir bölümü kısa dönemli kazançlarıyla yetinip döngüden çıkmayı yeğlerken bir bölümü de içinde bulunduğu ağların boyutlarını geliştirip mafyavari ilişkiler sisteminin içine eklemlenmeyi başarmıştır.

1980 sonrası Türkiye'sinde hemşehriliğin dönüşümündeki ikinci boyut ve aynı zamanda ikinci süreç olan hemşehriliğin tükeniş süreci bu çalışma için ayrı bir anlam ifade etmektedir. Yasadışı yapılaşma sürecine etkileri yadsınamayacak olan hemşehrilik ilişkilerinin, süreç ilerledikçe, nüfus ve yerleşilen bölgedeki kiracıların sayısı arttıkça denetim gücü zayıflamaktadır. Bu tükeniş sürecine etkili olan iki önemli unsurdan bahsedilebilir. Bunlardan ilki 1980 sonrasında, bireyi sosyal bir varlık olmaktan çok, atomize hale getiren, ülkesel ekonomik rekabetçi düzenlerin baskılarının yarattığı menfaat duygusunu yücelten etkileri iken; ikincisi de belki de bu etkilerin bir devamı olarak görülebilecek gecekondu alanlarındaki dönüşüm sürecidir. İlerleyen bölümlerde Çeliktepe araştırmasının sonuçları arasında değinilecek olan bu saptamada belirleyici olan en geçerli gösterge bireylerin değil hemşehrileriyle, bir sokak ötede oturan yakın akrabalarıyla bile ilişkilerini neredeyse tamamen koparmış olduklarını belirtmeleridir. 1980 öncesinde kurumsal güvene olan

bağlılığın yavaş yavaş kopmasından bahsedilirken, bugün gelinen noktada cemaatsel güven bile zedelenmiştir. 'Babama bile güvenmem' duygusunun bireylerde yarattığı çöküntü ve sürekli tetikte olma hali özellikle ağır yoksulluk koşulları altında yaşayan kesimler için sinmiş ve kabullenmiş bir yoksul formunun göstergesidir.

3.2.4.3 Zorunlu Göç

Yasadışı yapılaşma sürecini dayanışma ilişkileri düzleminde yaşayan göçmen grupların önemli ortak özelliklerinden birisi de kente 'hazırlıklı' göç etmiş olmalarıdır. Kente önce kısa süreli 'keşif göçleri' ile gelen göçmen gruplarının, göç etmeden önce oluşabilecek sorunların çözümlerini bulur bulmaz da yakın-uzak akrabaları ve hatta köylerinin büyük bir bölümüyle toplu olarak göçmeleri bu gruplarının bile kente hazırlıksız bir göçle gelmediklerini göstermektedir. Daha sonraki göç gruplarıysa kentte yerleşmiş bulunan yakınlarıyla iletişime geçerek göç öncesinde kendilerini kentin koşullarına karşı hazırlama olanağını yakalamışlardır.

Ancak bu sürece hazırlıksız katılan bir grup da söz konusudur. Özellikle 1989-1999 döneminde gerçekleşen 'köy boşaltma' uygulamaları ve baskın, silahlı tarama, ev-köy-otlak yakma, gıda ambargosu gibi sebeplerle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki kırsal yerleşmelerden kentlere doğru yaşanan kitlesel göç, birçok açıdan önceki göç deneyimlerinden farklılıklar taşımaktadır. Yasadışı yapılaşmış bölgelerde ve kentlerde yepyeni dinamikleri harekete geçiren ve en çok da göç eden kesimin kendisini etkileyen bu sürece ilişkin yapılmış araştırmalar (Bkz. Erder, 1997 ve 1998; Göç-Der, 2002; Dağ, N., Önen, P. ve Öztürk, Y., 2004), yaşanan zorunlu-kitlesel göçün travmatik yanlarını ortaya koymuştur.

Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği'nin (Göç-Der), 2139 haneyle görüşerek yaptığı 2 yıl süren çalışmanın sonunda 2002 yılında hazırladığı "Zorunlu Göç Araştırma Raporu"na göre aşağıdaki sonuçlar elde edilmiştir:

- Bugüne dek resmi rakamlara göre 3848 köy ve mezra boşaltılmış ve milyonlarca insan zorunlu olarak göç etme durumunda kalmıştır.
- İllere göç edenlerin % 52'si 100 milyon liradan az maaş almaktadır (2002 rakamlarına göre).
- Göç veren illerin % 98.8'ini Doğu ve Güneydoğu illeri oluşturmaktadır.
- Göçün % 18.3'ü il - ilçe merkezlerinden, % 81.7'si köy - mezra yerleşim alanlarından

dışarıya doğru gerçekleşmiştir.

- Göçün en büyük nedeni, % 83.7'lik oranla, güvenlik güçlerinin Olağanüstü Hal Bölge uygulamaları, koruculuk dayatmaları, can güvenliği, yayla yasakları ve gıda ambargoları olarak belirtilmiştir.
- Zorunlu göçe maruz kalanların büyük çoğunluğu Türkiye şartlarında açlık sınırının altında yaşamaktadır ve hiçbir sosyal güvenceleri bulunmamaktadır.
- Göç sırasında her 5 çocuktan birisi ölürken, temel eğitim çağındaki çocukların yarısının okulla herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır.
- Göç edenlerin %66.5'i Türkçe ve Kürtçe, % 25'i sadece Kürtçe konuşmaktadır.
- Okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 42.3, ortaokul ve üstü mezunlarının oranı % 11.3 olarak belirlenmiştir.
- Diyarbakır'da çocukların % 33.9'u, Batman'da 77.8'i, İstanbul'da 40.7'si, Van'da 56.2'si, İzmir'de 34.2'si, Mersin'de 50.3'ü okula gitmemektedir.
- Göç edenlerin % 72.4'ü yeni yerleşim alanına uyum gösterememiş ve % 93.7'si geri dönmek istemektedir. Geri dönme isteğinin altında memleket özlemi, şehir yaşamına uyumsuzluk, yeni yaşam alanına yabancılik gibi nedenler yatmaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak Avrupa Birliği (AB) Türkiye Temsilciliği'nin finansal katkısıyla, Doğu ve Güneydoğu'dan zorla göç ettirilerek Kadıköy, Ümraniye, Beykoz, Pendik gibi dokuz ilçeye yerleşen 500 aile ve 369 çocuk ile görüşülerek yapılan bir diğer araştırmanın* sonuçlarına göre ise:

- Göçle gelen ailelerin çocukları dil ve kültürel uyum konusunda problem yaşamaktadır. Çoğu çocuk ilkokuldan sonra okula gitmemekte ve çalışmaya başlamaktadır. Büyük oranı sosyal güvenceden yoksun olan çocuklar sağlık hizmetlerinden de yararlanamamaktadır.
- 13-18 yaş grubundaki çalışan çocukların çoğunun sosyal güvencesi bulunmamakta,

* Başak Kültür ve Sanat Vakfı'nın Aralık 2003'te başlayıp bir yıl boyunca sürdürdüğü ve 1989-1999 yılları arasında zorunlu göçle İstanbul'a gelmiş ailelerle yapılan görüşmelerle oluşturulan 'Sorun Etme-Sahip Çık (Ses-Çık)' araştırmasının tam metni için bkz. <http://www.bianet.org/2005/02/22/54952.htm>

12-30 yaş arasındaki çalışan grubun ise sadece % 11.4'ünün sosyal güvencesi bulunmaktadır.

- 0-18 yaş grubundaki çocuklarının % 72'sinin ailelerinden de sigortası yokken, onların çoğunun da "yeşil kart"ı vardır. Sosyal güvencenin olmayışının nedenleri arasında zorunlu göçle gelenlerin genellikle güvenceden yoksun iş alanlarında çalışabilmeleri ve kullanamamalarına rağmen köylerinde tapulu malları olması nedeniyle "yeşil kart" alamamaları yer almaktadır.
- 12-18 yaş grubu çocukların % 20'si okulda sorun yaşamaktadır. Sorun başlıkları "arkadaş grubu, dil sorunu, öğretmenlerle yaşanan sorunlar, uyum sorunu, ekonomik problemler" olarak açıklanmıştır.
- Şu an 12-18 yaş grubunda olanların % 38'i göç sonrasında dil problemi yaşadığını söylerken bu oran 19-30 yaş grubunda % 62.5'e yükselmiştir. Sırasıyla grupların % 47 ve % 72'si de göç sonrasında kültürel uyumda sorun yaşadığını belirtmiştir.
- Sorun yaşayan çocuklar problemlerini genellikle kendi kendilerine çözmeye çalışırken, sadece % 6'sı profesyonel yardım aldığını söylemiştir. Araştırma ekibi, göçle ilgili kurumsal düzenlemelerin yapılmamış olmasının insanların kurumsal destek almaktan kaçınmasına neden olduğunu belirtmiştir.
- Çocukların % 42'si ekonomik sorunların giderilmesini çözüm yolu olarak görürken, % 38'i bir fikri olmadığını söylemiştir.
- 12-18 yaş grubundaki çocukların % 37'si, 19-30 yaş grubundakilerinse % 66'sı "geri dönmek" istediklerini söylemiştir.
- Çocukların % 31'i, gençlerinse % 64'ü "olanakları daha iyi olsa dahi İstanbul'da değil, göçle geldikleri yerde yaşamak istediklerini" belirtmiştir.

Zorunlu göçle gelen kitle, yoksulluğun devredilme süreçlerinde her durumda sistemin en altında yer alacak olan sınıfı oluşturmaktadır. Daha önceden gelmiş olan diğer göçmen gruplar bu kitlenin dezavantajlarını sonuna dek kullanmıştır. İşsizlik oranının yüksek olduğu bu grupta çalışan kesim daha çok inşaat işçisi vasfında çalışmaktadır.

3.2.4.4 Dönüştürme Kapasitelerinin Tükenişi ve Kentsel Yoksulluk

Gecekondu bölgelerindeki yoksulluğun devredilme süreçlerinin kendi kazananlarını ve kaybedenlerini yaratan süreçler olduğu açıktır. Bu acımasız 'ekmek kavgası' süreci içerisinde

kent içi yoksullarının kendi içinde ayrışması, toplum bütününde eskisinden farklı tepkilerin doğmasına yol açmış; ‘Bütün gecekonduların çatısında uydu anteni var, bunlar mı yoksul?’ türü değerlendirmelere zemin hazırlamıştır. Böyle bir görüşün özellikle çevre yerleşmeleri formel yapılaşma biçimleriyle gelişen gecekondu bölgelerinde kent içi yoksullar açısından oldukça olumsuz etkileri olduğu belirtilmelidir.

Birçok araştırmacı yoksulluğun artık salt mutlak yoksulluk kriterleriyle ölçülemeyeceğinin, ‘yoksulluk hattının (poverty line)’ altında yada üstünde olma durumunun hissedilen yoksulluk düzeyiyle her zaman çakışmadığının farkına varmıştır. Bölüm 2.5’te yoksulluk olgusu ile ilgili yapılan kavramsal tartışmalarda da belirtildiği üzere, yoksulluk artık sosyal ve psikolojik faktörlerin de eşlik ettiği bir bakış açısıyla ve temel insani hak ve özgürlüklere sahip olup olmama durumlarının belirlediği ‘yoksulluk’ kavramıyla algılanabilmektedir.

Bu doğrultuda, yaşanan sürecin bugün kaybedenlerini oluşturan kent içi yoksullarını anlamak konuya yukarıda çerçevesi çizilen bakış açılarıyla yaklaşmayı zorunlu kılmaktadır. ‘1980 Sonrası Kent İçi Yoksulları’ başlığı altında tanımlanan bu yoksul kesimin bugünkü yoksulluk düzeylerini ve sistemin kaybedenlerini oluşturma sebepleri bir ölçüde aktarılmaya çalışılmıştır. Özet olarak üç ana neden ve bir sonuçtan oluşan dört başlık (Yasa Dışı Yapılaşamama, Cemaatin ve Hemşehriliğin Dönüşümü, Zorunlu Göç, Dönüştürme Kapasitelerinin Tükenişi ve Kentsel Yoksulluk) altında tartışılan 1980 sonrası kent içi yoksulları, yapılan alan araştırması sonuçlarıyla bir sonraki bölümde yeniden değerlendirilecektir.

4. ÇELİKTEPE'DE DÖNÜŞTÜRME KAPASİTELERİNİN TÜKENİŞİ ve KENTSEL YOKSULLUK

4.1 Bölgenin Seçiliş Nedenleri

Bu çalışma için seçilen örnek alanın, dönüşüm sürecinde günümüze kadar tüm evreleri içeriyor olması istenmiştir. Seçilen çalışma alanı (Çeliktepe), yasadışı yapılaşma sürecinin tüm değişkenlerini, bu değişkenlerin 'aktif' ve 'pasif' yanlarını mekansal ve toplumsal düzlemlerde okuyabileceğimiz bir 'İstanbul Mahallesi'dir. Bu çerçevede, dönüşüm sürecinde ortaya çıkan ilişki ağlarının etkinliğinin belirlenebilmesi amacıyla yasadışı gelişmiş bir alanda dönüşüm sürecinin izlenmesi benimsenmiş; Türkiye'deki ilk yasadışı gelişmiş alanlardan birisi olan Çeliktepe de bu gayeyle örnek alan olarak seçilmiştir. Aynı kesitte gelişmiş benzer yerleşimlerde olduğu gibi Çeliktepe'de de kentsel dönüşüm büyük oranda şekillenmeye başlamıştır ve bu süreç devam etmektedir. Çeliktepe'nin seçilmesinde, dönüşüm sürecinde izlenebilecek evrelerin tümünü geçirmiş olması, farklı kesitlerde yapılmış çalışmalara altlık olması ve bölgenin heterojen toplumsal yapısının mekana homojen bir biçimde dağılmış olması etmektedir.

Harita 4.4.1 Kağıthane İlçesi İçerisinde Çeliktepe Mahallesi'nin Konumu

Kaynak: Kağıthane Belediyesi Harita Müdürlüğü (Ölçeksizdir)

Bugün Kağıthane ilçesine bağlı olan Çeliktepe, 1950’li yıllarda henüz kentin dışında boş bir tarım alanı olan Kağıthane köyüne bağlı idi. Çeliktepe bu dönemin devamında başlayan yapılaşmayla birlikte, günümüzde İstanbul’un turizm, ticaret, yönetim, kültür aksı olan ve en büyük rantların olduğu Taksim – 4. Levent metro hattının üzerinde yer almaktadır.

Harita 4.2 Çeliktepe, Çevre Mahalleler ve Büyükdere Caddesi’ni Gösteren Hava Fotoğrafı

Kaynak: www.googleearth.com, 2005 (Ölçeksizdir)

Çeliktepe farklı girdilerin etkisiyle büyük oranda dönüşmüştür; ancak halen dönüşmemiş ve saf gecekondü niteliğinde olan dilimleri de kapsamaktadır. Bölgenin, dönüşüm sürecini tamamlamamış alanları da kapsamaması ve bu alanların gelecekte nasıl dönüşeceğine ilişkin projeksiyonlarda bulunma olanağı sunması çalışma alanı olarak seçilmesindeki önemli nedenlerdir. Ayrıca bir diğer neden olarak 1985 sonrasında hızlanan yapsatçı dönüşüm süreçlerinin de bölgede gerçekleşmiş olması gösterilebilir. Bölgede daha önceden benzer kapsamda ve nitelikte bir çalışma yapılmamış olması da bu çalışmayı özel kılmaktadır.

4.2 Kağıthane’nin Konum Özellikleri ve Gelişimi

Kağıthane ilçesi 1987 yılına kadar, 1960 yılında kurulmuş olan Şişli ilçesinin sınırları içerisinde kalmış ve hızlı nüfus artışı nedeniyle, 1963 yılında belediye örgütü kurulmuştur. Şişli ilçesi sınırları içerisinde bir şube belediyesi olarak çalışan bu örgüt 1980 yılında kaldırılmış ve bölge o tarihten 1989 yılına kadar Şişli Belediye’sinin sınırları içerisinde kalmıştır. Kağıthane ilçesinin doğusunda Beşiktaş, batısında Eyüp, güneyinde Şişli,

güneybatısında Beyoğlu ve kuzeyinde Şişli ilçesine bağlı Ayazağa bölgesi bulunmaktadır. Çeliktepe bölgesi ise Şişli ilçesinde Mecidiyeköy - Zincirlikuyu, Beşiktaş ilçesinde de Levent ile komşu konumdadır. Bölgenin kuzeyinde Emniyetevleri ve Sanayi mahalleleri; güneyinde Gültepe, Telsizler, Ortabayır mahalleleri; batısında Harmantepe mahallesi; doğusunda ise Beşiktaş ilçesine bağlı 4.Levent semti bulunmaktadır.

Kağıthane, İstanbul ana kent sınırları içerisinde yer alan Osmanlı'dan günümüze süregelen gelişim periyoduyla makroformun ilginç bir parçasıdır. Çeliktepe bölgesi ise Kağıthane'de ve İstanbul'da bulunduğu stratejik konum itibarıyla kentsel rantların en yüksek düzeyde olduğu merkez alanlarıyla iç içe bir konumdadır.

İstanbul 1950'de Çeliktepe'nin doğu sınırını oluşturan Büyükdere Asfaltı'nın doğusuna doğru gelişmiş; bu tarihte 1.Levent konutlarının yapılmış olması ve 1951'de ilaç fabrikalarının asfalt boyunca yerleşmiş olması, bu gelişimde tetikleyici olmuştur. Özellikle 1950'li yıllardaki sanayi yatırımları, bölgenin köy statüsünden dolayı kolay yapılaşıyor olması ve arazi değerlerinin düşük olması nedeniyle şekillenen yer seçimleri, sanayi alanlarının çevresinde ve haritası olmayan yerel yönetim sınırları dışındaki denetimsiz alanlarda yasadışı yapılaşmanın oluşmasına sebep olmuş; ve böylelikle İstanbul'un ilk dönem gecekondu alanlarına ait anlatılan benzer senaryolardan bir tanesi de Kağıthane bölgesinde gerçekleşmiştir. Gecekondulaşma sürecinde sanayicilerin borç verme, gecekondu yapmak için yardıma bulunma ve malzeme yardımı yapma içerikli eylemleri de olgunun gelişiminde etmen olmuştur (Koç, 1998).

Kağıthane'de gecekondulaşma sürecinin başlangıç aşaması olan 1950'li yıllarda mevcut bir kırsal yerleşme de söz konusuydu. O yıllarda köy statüsünde olan bölgeye tam bir denetimsizlik hakimdi. Köy statüsündeki bir yerleşmeye göre yüzölçümü (1502,5 ha.) oldukça büyük olan yerleşmede, hem sanayi hem de gecekondu gelişimi dağınık olarak yayılmıştır. Bölgede bu gelişimlerin yaşanmaya başlamasından yalnızca 6 sene sonra altyapı olanakları bölgeye gelmeye başlamıştır. Bunun başlıca nedeni olarak Kağıthane'nin 1956 yılında sanayi alanı olarak kabul edilmesi ve askeri tesislerin bölgede konumlanmasıdır.

4.3 Çeliktepe'de Kentsel Dönüşüm Süreci

4.3.1 1954 – 1970 Dönemi

1950-1953 yılları arasında köy statüsündeki Kağıthane'nin komşusu olan Beşiktaş ilçesine bağlı Levent semti, İstanbul'daki ilk toplu konut uygulamalarından biriyle karşı karşıya

gelmiştir. İlk olarak 1. Levent'te 1950 yılının sonlarına doğru başlayan yapılaşma hareketleri Büyükdere Asfaltı'nın (bugünkü Büyükdere Caddesi) doğu ve batısında konumlanan Kağıthane ve Levent'in oluşturduğu bölgeye İstanbul içerisinde yeni bir anlam yüklemiştir. Bölgenin batı cephesini oluşturan Kağıthane, o güne dek işlenmeyen niteliksiz tarım alanı misyonuna sahipken, yeni konut gelişimleriyle dikkatleri üzerine çeken bir alan haline gelmiştir. Bu gelişmelerin beraberinde Levent'in Büyükdere Caddesi'ne bakan karşı cephesinden (Çeliktepe - Gültepe) başlayan ve Kağıthane – Çağlayan sırtlarına kadar yayılan sanayi yatırımları hareket kazanmaya başlamıştır. Bu yatırımlar çerçevesinde kurulan fabrikalardan Çeliktepe – Gültepe bölgesine en yakın olanları Eczacıbaşı ilaç fabrikaları, Tekfen elektrik sanayi ve Yıldız Porselen fabrikaları'dır. Kağıthane'de konumlanan bu fabrikalardan bir bölümü atıklarını (genellikle toprak atıklar) bugünkü Çeliktepe ve Gültepe bölgesine bırakmıştır. Bu durum 1950'lerin sonuna dek sürmüştür.

Kağıthane Köyü'ne ait arazilerde genelde tarım ve hayvancılıkla uğraşan yada tuğla harmanı işleten yerliler, yeni gelişmelerle değer kazanan bu arazileri zamanla sözleşmeli olarak kiralamaya başlamışlardır. Ancak bir süre sonra araziler amaca uygun olmayarak -ikinci kez el değiştirerek- başkalarına devredilmeye başlamıştır. Bu aşamada tarımsal faaliyetler için arazi kiralayan insanlar, daha sonraki dönemlerde arsa işgal süreçlerinin takip edilemez hale gelmesiyle, bu parselleri parça parça satmayı daha karlı bulacaklardır.

1950 – 1955 yılları arasında Kağıthane'deki yerleşim Kağıthane köyünün civarında, bugünkü Merkez mahallesinde* konumlanmaktaydı. Tablo 4.1.'deki nüfus gelişimi incelenecek olursa Kağıthane'nin bu aralıktaki nüfusunda ciddi bir değişiklik olmadığı da görülecektir. Bu dönemde Merkez mahallesi haricinde hiç yerleşim alanı bulunmadığını da söylemek yanlış olacaktır. Ancak oldukça seyrek bir yapılaşma dokusuna sahip çevre yapılaşma, genel olarak alandaki ekonomik faaliyetlerin yapıldığı çiftlik - ahır yapıları ve bunların çevresindeki barınaklardan ibaretti (Koç, 1998).

Şenyapılı'nın (1976) 1974-1976 yılları arasında Gültepe bölgesinde yaptığı çalışmanın sonuçlarına göre, göçmen nüfusun kademeli bir gecekondulaşma süreci yaşadığı gözlenmektedir. Şenyapılı'nın saptamalarına göre Gültepe bölgesindeki ilk göç dalgası 1956 yılında gerçekleşmiştir. İlk yerleşimcilerle yapılan mülakatların sonucu olarak, Çeliktepe'de de aynı tarihte benzer bir göç dalgasının yaşandığı saptanmıştır. 1956 yılının bu anlamda bir

* Kağıthane ilçesindeki mahallelerin dağılımı için Bkz. Harita 4.1

kırılmayı ifade ettiği görülecektir. Tablo 4.1 ve Grafik 4.1 yeniden incelenecek olursa Kağıthane nüfusunun 1955'te 3.084 iken, 1960'ta tam 7,3 kat artarak 22.818'i bulduğu görülecektir. Sonuç olarak, söz konusu göç dalgasının Kağıthane nüfusunu 7 kat arttıracak ölçüde bir göç dalgası olması oldukça önemlidir. Kağıthane kentleşme pratikleri açısından yaşayacağı dönüşümlerde böylesine dik açılı bir nüfus artışını bir kez daha yaşamayacaktır. Ancak artan nüfus sayısına bakıldığında kırılma noktası olarak sayılabilecek 1980-85, 1990-97 dönemlerinden de bahsedilmelidir.

Tablo 4.1

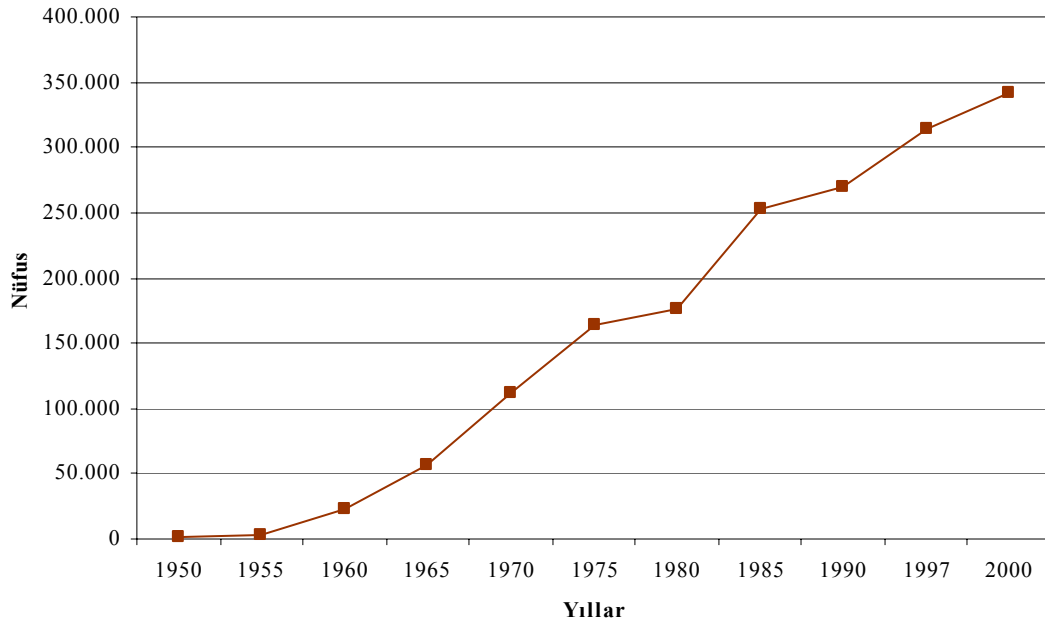
İstanbul - Kağıthane - Çeliktepe Nüfus Gelişimleri

	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985	1990	1997	2000
Çeliktepe	x	x	x	x	x	x	x	23.300*	24.073	27.885	28.600
Kağıthane	1.431	3.084	22.818	56.157	111.427	164.448	175.540	253.414	270.066	314.795	342.469
İstanbul	1.174.245	1.535.363	1.79.433	2.290.407	3.023.324	3.919.569	4.781.533	5.842.985	7.433.585	9.244.856	10.072.447

(*) Yalnızca bu değer Kağıthane Nüfus Müdürlüğü verisidir.

(x) İşareti olan yıllara ait verilere ulaşılamamaktadır.

Kaynak: DİE, Nüfus Sayımları, çeşitli yıllar

Grafik 4.1 Kağıthane Nüfus Gelişimi

Tablo 4.2
Doğum yerlerine göre seçilmiş göçmen grupların
Çeliktepe'de yaşama sürelerine göre yüzde dağılımı

		Çeliktepe'de yaşanan süre					
		1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	16-20 yıl	21+ yıl	Toplam
Karadeniz Böl. doğumlular	Karadeniz Böl. doğumlular içindeki %	10,1	10,6	10,9	5,3	63,2	100,0
	Dönem içindeki %	20,0	28,5	40,0	53,0	46,2	38,0
İç Anadolu Böl. doğumlular	İç Anadolu Böl. doğumlular içindeki %	18,2	18,2	0,0	9,1	54,5	100,0
	Dönem içindeki %	20,0	28,6	0,0	47,0	23,1	22,0
Marmara Böl. doğumlular	Marmara Böl. doğumlular içindeki %	33,3	0,0	16,6	0,0	50,1	100,0
	Dönem içindeki %	20,0	0,0	20,0	0,0	11,5	12,0
Doğu Anadolu Böl. doğumlular	Doğu Anadolu Böl. doğumlular içindeki %	46,4	0,0	14,3	0,0	39,3	100,0
	Dönem içindeki %	30,0	0,0	20,0	0,0	11,5	14,0
Akdeniz Böl. doğumlular	Akdeniz Böl. doğumlular içindeki %	31,4	34,8	33,8	0,0	0,0	100,0
	Dönem içindeki %	10,0	14,3	20,0	0,0	0,0	6,0
Yunanistan doğumlular	Yunanistan doğumlular içindeki %	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0
	Dönem içindeki %	0,0	0,0	0,0	0,0	7,7	4,0
Ege Böl. doğumlular	Ege Böl. doğumlular içindeki %	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	Dönem içindeki %	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	2,0
Güney Doğu Anadolu Böl. doğumlular	Güney Doğu Anadolu Böl. doğumlular içindeki %	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	Dönem içindeki %	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	2,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 4.3
Geldikleri yere göre seçilmiş göçmen grupların
Çeliktepe'de yaşama sürelerine göre yüzde dağılımı

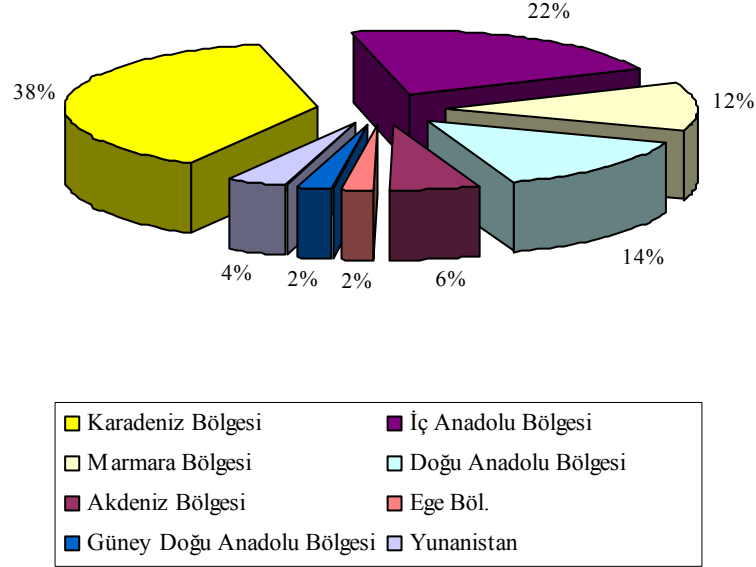
		Çeliktepe'de yaşanan süre					Toplam
		1-5 yıl	6-10 yıl	11-15 yıl	16-20 yıl	21+ yıl	
Karadeniz Böl.'den gelenler	Karadeniz Böl.'den gelenler içindeki %	0,0	7,7	15,4	7,7	69,2	100,0
	Dönem içindeki %	0,0	14,3	25,0	50,0	34,6	26,0
Marmara Böl.'den gelenler	Marmara Böl.'den gelenler içindeki %	60,0	20,0	20,0	0,0	0,0	100,0
	Dönem içindeki %	30,0	14,2	55,0	0,0	26,9	26,0
İç Anadolu Böl.'den gelenler	İç Anadolu Böl.'den gelenler içindeki %	30,0	20,0	0,0	10,0	40,0	100,0
	Dönem içindeki %	30,0	28,6	0,0	50,0	15,4	20,0
Doğu Anadolu Böl.'den gelenler	Doğu Anadolu Böl.'den gelenler içindeki %	42,9	0,0	14,3	0,0	42,8	100,0
	Dönem içindeki %	30,0	0,0	20,0	0,0	11,5	14,0
Akdeniz Böl.'den gelenler	Akdeniz Böl. Böl.'den gelenler içindeki %	50,0	50,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	Dönem içindeki %	10,0	14,3	0,0	0,0	0,0	4,0
Yunanistan'dan gelenler	Yunanistan'dan gelenler içindeki %	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0
	Dönem içindeki %	0,0	0,0	0,0	0,0	7,7	4,0
Ege Böl.'den gelenler	Ege Böl.'den gelenler içindeki %	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	Dönem içindeki %	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	2,0
Güney Doğu Anadolu Böl.'den gelenler	Güney Doğu Anadolu Böl.'den gelenler içindeki %	0,0	100,0	0,0	0,0	0,0	100,0
	Dönem içindeki %	0,0	14,3	0,0	0,0	0,0	2,0
Almanya'dan gelenler	Almanya'dan gelenler içindeki %	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0	100,0
	Dönem içindeki %	0,0	0,0	0,0	0,0	3,8	2,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

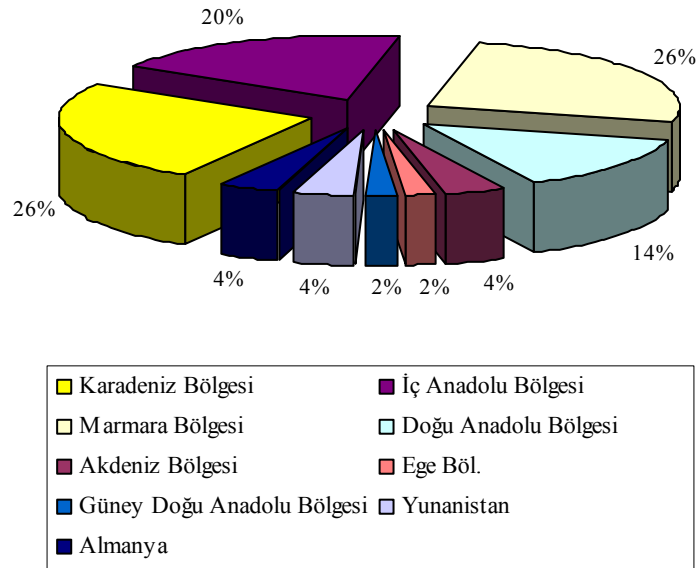
Kağıthane'deki ekonomik faaliyetler için kiralanan arazilerin devredilmesiyle başlayan yapılaşma sürecini, 1956 yılından itibaren hız kazanmaya başlayan göç süreci takip etmiştir (Koç, 1998). Dönem içinde İstanbul, özellikle Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinden göç almaya başlamıştır*. Tablo 4.2 ve Grafik 4.2'de göçmen grupların %38'inin Karadeniz, %22'sinin de İç Anadolu bölgesi doğumlu oldukları görülmektedir. Karadeniz bölgesi

* Tablolarda Marmara Bölgesi olarak belirtilen sınıflama içinde İstanbul'un oranı %95 gibi yüksek bir oranın üzerinde olduğundan, Marmara Bölgesi ile kastedilen İstanbul ili olacaktır.

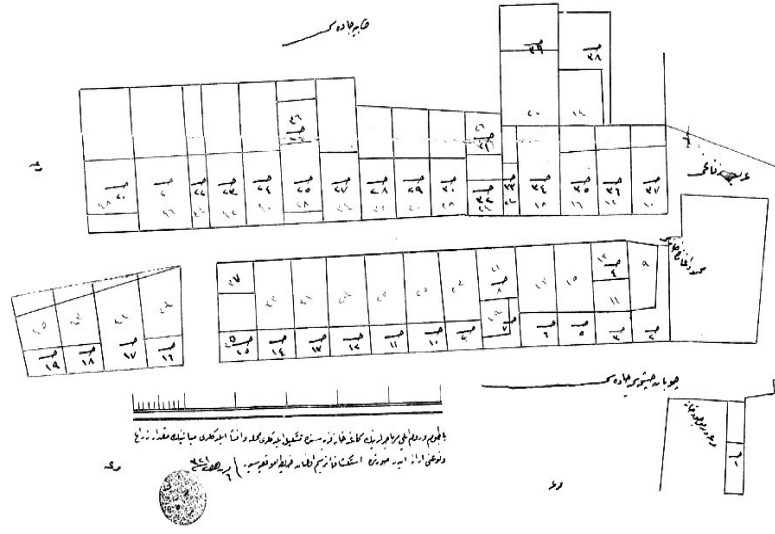
doğumluların %63'ünün, İç Anadolu bölgesi doğumluların ise % 55'inin 21 yıldan daha fazla yıldır Çeliktepe'de yaşadıkları görülmektedir.

Grafik 4.2 Göçmen Grupların Doğum Yerlerine Göre Dağılımı

Grafik 4.3 Göçmen Grupların Geldikleri Yere Göre Dağılımı

Belge 4.3 Rumeli ve Batum Muhacirlerinin yapmış oldukları evlerin Kağıthane Köyü'ne irtibatlarının devamıyla ev sahiplerine tasarruflarını gösterir tapu senetlerinin verilerek vergiye tabi tutulmalarının kararlaştırıldığı. (Fi 17 Eylül sene [1] 323 / 30 Eylül 1907)

(Kaynak Kağıthane Belediyesi arşivi)

Kağıthane'nin bu dönemde köy statüsünde olması, Çeliktepe'nin ilerideki yıllardaki gelişimi üzerinde iki açıdan etkili olmuştur: (i) Köy muhtarlığının istimlaklarla yer gösterilen göçmenlere verdiği geçici nitelikteki tapu belgesi bu dönemdeki yasadışı arsa satışlarında da kullanılmıştır. Yalnızca Kağıthane'de yaşayanlar nezdinde geçerli olduğu söylenebilecek bu belge daha sonraki arsa satışlarını ve mülkiyet ufulanmalarını da hızlandırmıştır; (ii) bu sayede köylülerin arsa satışları üzerinde denetim kurabilmeleri kolaylaşmıştır.

Özellikle daha sonraki yıllarda muhtarlıktan 'parsel kağıdı*' ile arsa alanlar, denetimsiz Çeliktepe topraklarında diledikleri yere yerleşmiş, diledikleri binayı inşa etmiştir. İstimlakla gelen göçmen gruplara bir resmiyete dayalı olarak verilen bu geçici belge zamanla gayri resmi arsa satışlarının da 'yasadışılık belgesi' haline gelmiştir.

Bu durum Çeliktepe'nin gelişiminin tapu kayıtlarından izlenmesini de olanaksız hale getirmiştir. Söz konusu belgelerin hisse tapusu niteliği taşıyanlarında hissedarın ne büyüklükte bir arazi parçasına sahip olduğu belirtilmiş olsa da, bu parçanın yeri belirtilmemiştir. Hukuki olarak hisselerle oluşan mülkiyetlerin ifraz işlemleri

* Birçok çalışmanın sonuçlarına göre benzer amaçlarla kullanılan bu belgeler satış senedi, köy tapusu vb. isimler almıştır.

yapılmadığından, kimin arazinin hangi parçasına sahip olduğu, kesin sınırların nerden geçtiği belirli değildir. Bu anlamda hem belgenin yasal olmaması, hem de yukarıda belirtilen eksikleri taşıması birçok suistimale açık bir mülkiyet türü yaratmıştır.

Çeliktepe'ye geliş dinamikleri açısından ayrı tutulması gereken bir diğer bölge de Marmara Bölgesi'dir. Tablo 4.3'e göre Çeliktepe'de 21 yılı aşkın bir süredir yaşamakta olan kesim içinde, İstanbul içinde başka bir semtten gelenlerin oranı %26.9'dur. 1-5 yıldır Çeliktepe'de yaşamakta olan kesim içindeki oranları ise %30'dur. Aynı verilere Tablo 4.2'de bakılacak olursa benzer bir ayrılma yeniden gözlenecektir. Çeliktepe'nin ilk kuruluş yıllarında İstanbul'dan gözlenen göç akımı sonrakilerden farklıdır; zira bu kez Çeliktepe'ye göçenler içinde İstanbul'da doğmuş bir kesim ağırlık göstermektedir. Çeliktepe'nin sonraki dönemlerde İstanbul'un diğer bölgelerinden aldığı göç içinde ağırlıklı kesim İstanbul doğumlu olmayanlardır.

1957'de Çeliktepe'nin Büyükdere Caddesi sınırındaki geniş bir bölgesine yapılan toplu taşıma garajı (bugünkü adıyla İETT garajı) bölgeye yeni bir hareket getirmiştir. Bu yenilik hem bölgeye olan ilgiyi arttırmış; hem de o dönemde bölgede yaşayan göçmenler için önemli bir istihdam sağlamıştır.

Bölgede 1963'e kadar elektrik, su ve yolun olmadığı belirtilmelidir. 1950'lerde hızlı bir şekilde gecekondulaşan böyle bir alanda neredeyse 6-7 sene boyunca bu olanakların olmaması, yaşam koşullarını oldukça zorlaştırmıştır. İlk eğitim kurumu bugünkü Çeliktepe mahallesinin kuzeybatısında kalan bir konumda, 1963'de yapılan ve ancak 1965'de açılabilen Çeliktepe İlkokulu'dur. Bu yıllarda ilkokulun etrafında gelişen doku sonraki yılların gelişmelerinden fiziksel doku itibarıyla büyük farklılıklar göstermektedir. İlk köy yerleşim alanı olan bu bölgede parseller hem daha büyüktür, hem de belirgin bir organik doku hakimdir. Bu bölgenin Çeliktepe'nin ilk gelişimini yaşadığı süreçlerde merkezde olduğu ancak bugün Çeliktepe merkezinin batısında kaldığı görülmektedir (Harita 4.5). İlk gelişimin yaşandığı bu nokta, Çeliktepe'nin mekansal dönüşümlerini algılamak açısından önem teşkil etmektedir. Çeliktepe'deki dönüşüm süreçlerinin okunabileceği mekansal kademelenmeler bu noktanın en batısından en doğusuna doğru (mahalle sınırlarına kavuşana dek) belirgin mekansal bölge ayrılıklarının gözlenebildiği stratejik bir noktadır. İlk kuşak gecekondular nitelikleri taşıyan derme çatma ve dağınık düzendeki gecekondulardan oluşan, seyrek yapılaşmış (az yoğun) birinci bölge, bu noktanın en batısında bir hat oluşturacak şekilde gözlenebilir (Harita 4.4). Birinci bölgeye göre, göreceli olarak dönüşümler geçirmiş, yine seyrek ve dağınık yapılaşma özellikleri taşıyan (az yoğun) ikinci bölge birinci bölgenin doğusunda

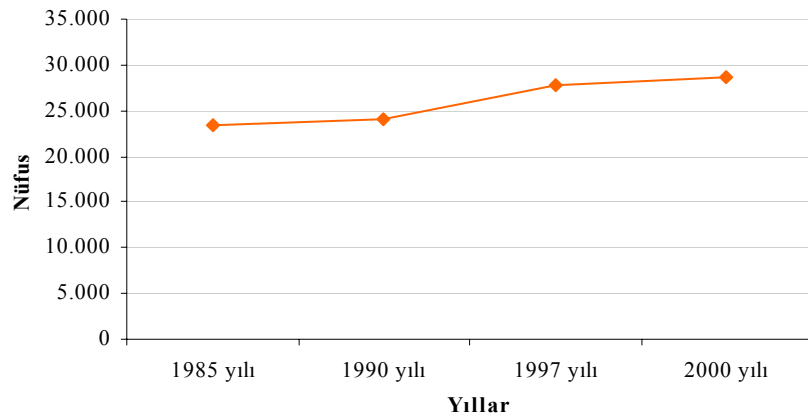
yer almaktadır. Harita 4.4 aynı yöntemle incelendiğinde diğer orta ve yüksek yoğunluklu dönüşümlerini tamamlama aşamasında ve tamamlamış bölgeler gözlemlenebilmektedir.

1956-1960 sürecinde Kağıthane’de yaşanan 7 katlık nüfus artışının göç süreçleriyle ilgili en önemli ilk kırılma olduğu belirtilmişti. 1956’dan 1970’e gelene dek hızını kesmeden devam eden göç süreci, ikinci önemli sıçrama noktasını 1965-1970 kesitinde göstermiştir (Tablo 4.1).

Nüfusun iki kat arttığı bu ikinci kesitte Kağıthane’ye göç eden kitlenin 54 bin kişi civarında olması göçle gelen kişi bazında bu kırılmayı öncekine nazaran daha ciddi bir kırılma kılmaktadır. Kağıthane’ye yaşanan söz konusu göçün Çeliktepe’deki yansıması da aynı ağırlıkta olmuş; bu süreç içerisinde Çeliktepe bugünkü sınırlarına kavuşmuştur. Alan araştırması kapsamında anketlerin ve derinlemesine mülakatların yürütüldüğü tüm binaların yapılaşma tarihleri de kaydedilmiştir. Bu bilgiler ışığında, kaydı tutulan binaların %45,5’inin bu kesit içerisinde yapıldığı tespit edilmiştir.

4.3.2 1970 – 1990 Dönemi

Çeliktepe’de 1970’lere gelindiğinde yapılaşma hızını kesmemiştir. 1980’e kadar belirli bir ivmeyle nüfus artışı devam ederken, 1980-1985 döneminde üçüncü bir kırılma yaşanmıştır. Bu dönemde Kağıthane nüfusu 175.540’tan 253.414’e ulaşmıştır. Kağıthane Belediyesi ve Kağıthane Nüfus Müdürlüğü’nden elde edilen bilgilere göre 1980-85 döneminde yaşanan göç, Kağıthane’nin bütün mahallelerini kapsamış ve neredeyse Türkiye’nin her şehrinden İstanbul’a doğru yaşanan bu göç dalgasının Kağıthane için en ciddi göç niteliğini taşımış olduğu saptanmıştır. Çeliktepe de bu süreçten önemli ölçüde payını almıştır.

Grafik 4.4 Çeliktepe Nüfus Gelişimi

İstanbul'a doğru yaşanan bu göç dalgasının direkt olarak Çeliktepe'yi etkilemesinin yanında, bu göçün Çeliktepe'ye esas etkisi ikinci bir aşamayla gerçekleşmiştir. 1980-85 döneminde İstanbul'un başka semtlerine göç eden göçmenlerin bir bölümü ilk yerleştikleri semtlerden başka semtlere göç ederek, İstanbul içinde ciddi bir yer değiştirme hareketi yaratmışlardır. Çeliktepe'de yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre 1985-90 döneminde Çeliktepe'ye yerleşen nüfusun %69,5'i İstanbul'daki başka bir semtten gelmiştir.

Tablo 4.4
Çeliktepe'de toprak mülkiyeti ve bu alanlar üzerindeki yapılaşma

Mülkiyet	Adet (kadastral parsel)	Toplam alan (ha)	Özel şahıs kullanımındaki alan (ha)	Özel şahıs kullanımındaki alan (%)	Kamu kullanımındaki alan (ha)	Kamu kullanımındaki alan (%)
Özel şahıs	1225	18,14	17,73	% 97,7	0,41	% 2,3
Kağıthane Belediyesi	49	0,64	0,64	% 100,0	0,00	% 0,0
Büyükşehir Belediyesi	465	7,97	6,14	% 77,0	1,83	% 23,0
Maliye Hazinesi	462	6,72	6,42	% 95,7	0,29	% 4,3
Davalı	5	0,10	0,10	% 100,0	0,00	% 0,0
Boş Alanlar	15	0,30	0,00	% 0,0	0,30	% 100,0
Boğaziçi Elektrik	2	0,12	0,00	% 0,0	0,12	% 100,0
Türkiye Elektrik Kurumu	4	0,03	0,03	% 100,0	0,00	% 0,0
Yol, dere vb.	x	15,12	0,00	% 0,0	15,12	% 100,0
TOPLAM	2227	49,14	31,06	% 62,20	18,08	% 37,80

Kaynak: Sayısal ortamdaki 2001 tasdikli 1/1000 ölçekli halihazır haritalar, bu haritalar üzerinde hazırlanan arazi kullanım durumu paftası ve Kağıthane Belediyesi'nin 2005 yılı içerisinde hazırladığı Kağıthane İlçesi Mülkiyet Durumu sentez paftasının GIS ortamındaki analizi

Küçük eklentiler ve dikeydeki yükselişler göz ardı edildiğinde, Çeliktepe'nin bugünkü yapısına bu dönemde kavuştuğunu söylemek abartılı olmayacaktır. Çeliktepe, 1990 sonrasında yeni göçlerin yaratacağı dinamiklerle değil, o güne dek yaşanmış olan göç süreçlerinin yaratmış olduğu dinamikleri sindirmekle meşgul olacaktır. 1985 sonrasında ilişkin elde edilen mahalle bazındaki nüfus verileri incelenecek olursa, 1985 sonrasında Çeliktepe nüfusunun durağan bir gelişim gösterdiği görülecektir (Grafik 4.4).

1980-1985 kesitinde yaşanan bu göç dalgasıyla mekansal doygunluğa erişen Çeliktepe’de mülkiyetteki bölünmeler en çok bu dönemde önem kazanmıştır. 1980’lere dek arsa işgal süreçleriyle başlayıp, arsadaki el değiştirme süreçleriyle devam eden enformel kentleşme dinamikleri, 1980’lerden sonra kendisini hisseli ve kat mülkiyetli yapılaşma süreçleriyle göstermiştir.

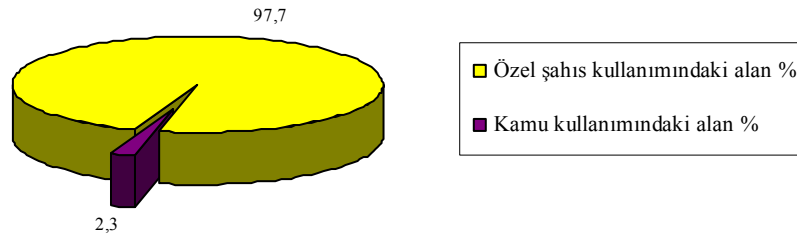
1950’lerde Çeliktepe’nin neredeyse tamamı devlet arazisidir. 1956-1960 kesitinde ise Yunanistan ve Bulgaristan göçmenleri bölgede kendilerine yer gösterilmesiyle birlikte bu arazilerden küçük bir bölümünü satın almışlardır. Bu grubun yerleşik olduğu söz konusu alanlar Çeliktepe’deki yerleşik bölgenin tek formel konut alanıdır. Çeliktepe’nin geri kalan bölgeleri ise yasadışı yapılaşma süreçleriyle gelişmiştir. Harita 4.5’te Çeliktepe’nin bugünkü mülkiyet dokusu, Harita 4.4’te ise bugünkü kentsel alan kullanımı gösterilmiştir. Bu iki harita ‘GIS’ ortamında karşılaştırıldığında mevcut mülkiyet sahipleriyle kentsel alan kullanıcısının ne ölçüde çakıştıkları incelenebilir (Harita 4.6).

Tablo 4.5

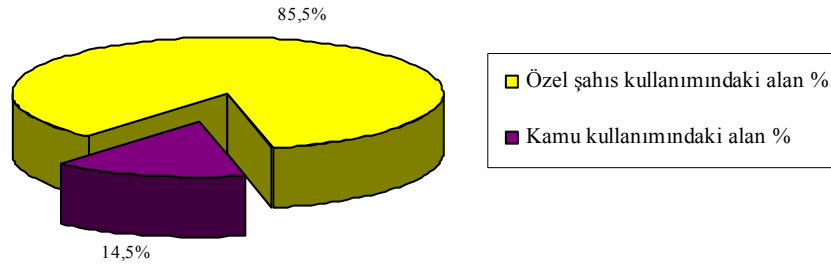
Çeliktepe’de toprak mülkiyeti ve bu alanlar üzerindeki yapılaşma - Özet Tablo

	Adet	Toplam alan (ha)	Özel şahıs kullanımındaki alan	Özel şahıs kullanımındaki alan %	Kamu kullanımındaki alan	Kamu kullanımındaki alan %
Özel şahsa ait araziler	1225	18,14	17,73	97,7	0,41	2,3
Kamuya ait araziler	982	15,48	13,23	85,5	2,25	14,5
TOPLAM	2207	33,62	30,96		2,66	

Kaynak: Sayısal ortamdaki tasdikli 1/1000 ölçekli halihazır haritalar, bu haritalar üzerinde hazırlanan arazi kullanım durumu paftası ve Kağıthane Belediyesi’nin 2005 yılı içerisinde hazırladığı Kağıthane İlçesi Mülkiyet Durumu sentez paftasının GIS ortamındaki analizi

Grafik 4.5 Özel Şahsa Ait Araziler Üzerindeki Kentsel Alan Kullanımı

Grafik 4.6 Kamuya Ait Araziler Üzerindeki Kentsel Alan Kullanımı

Tablo 4.4 ve 4.5'te ise Harita 4.6'nın sonuçları dökülmüştür. Sayısal ortamda hazırlanan arazi sahipliği ve arazi kullanım çakışmalarına ilişkin bu sentez çalışmasının özet tablosu olan Tablo 4.5'e göre ise, bugün Çeliklepe'de bulunan özel şahsa ait olmayan arazilerin %85,5'inde özel şahıs kullanımlarının mevcut olduğu saptanmıştır. Bu kullanımların %5,3'ü ticaret, %94,7'si ise konuttur. Söz konusu sonuçlar Çeliklepe'nin yasadışı yapılaşma boyutlarını göstermektedir.

1975 - 1985 döneminde 2805, 2981 ve 3290 sayılı af yasaları çıkmıştır. Bu yasalar mekansal kurguyu önemli ölçüde etkilemiştir. 1986'da tasdik edilen ve Çeliklepe'nin tamamını kapsayan, 1/1000 ölçekli Çeliklepe – Emniyet Evleri ıslah imar planıyla, af yasalarının hükümleri plan bazında mekana yansıtılmış ve dönüşüm 'nitelik değiştirme süreci'yle yeniden şekillenmiştir.

4.3.3 1990 Sonrası Dönem

Bugünün Çeliklepe'sine baktığımızda yasadışı yapılaşma dönüşüm süreçlerinde karşılaştığımız gecekondunun 3 ayrı evresinin izlerini bulabiliriz. Bunlardan ilki, saf gecekondur dediğimiz büyük ölçüde dönüşmemiş nitelikteki dokulardır. İkincisi dönüşmekte olan ve daha çok hisseli bölüntü ile yapılaşmış olan dokulardır.

Bu üç evrenin Çeliklepe'de halen varolması, bu dokuların birbirleriyle olan ilişkileri ve çok da şaşırtıcı olmayan konumları, her evrenin olması gerektiği gibi, olması gerektiği dönemde ve olması gerektiği yerde gerçekleştiğini, bugünün Çeliklepe'sinden kendisini okumaktadır.

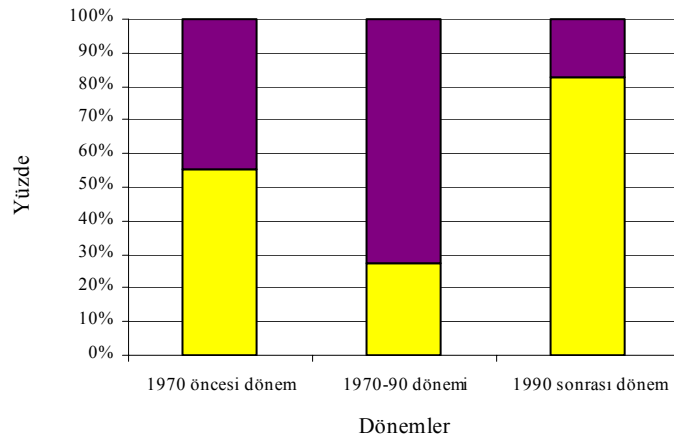
Bölüm 3.2'de 1980 sonrası dönemin kentleşme dinamikleri anlatılırken sistemin getirilerinin büyük ölçüde sisteme katılım tarihine göre farklılaştığı vurgulanmış, 1990'larda özellikle Güneydoğu bölgesinden büyük kentlere yönelen zorunlu göç dalgasının kaçınılmaz olarak sistemin en altında kalan kesimi ürettiği belirtilmişti. Burada Çeliklepe'ye göçün zaman

İNinde 6zellikle doğum yeri ve eliktepe'ye gelmeden 6nce yaşanan yer gibi 6lutlere bağlı olarak çok belirgin bir farklılaşma g6sterdiği ortaya konulacaktır. Bu noktadaki temel bulgu şudur: şu anda eliktepe'de yaşamakta olanların yaklaşık %62.8'i buraya İstanbul'un çeşitli b6lgelerinden gelmiştir.

Tablo 4.6
eliktepe'ye İstanbul ve İstanbul dışından gelen hane reislerinin
eliktepe'ye geldikleri d6neme g6re y6zde dağılımı

		eliktepe'ye geldikleri d6nem			Toplam
		1970 6ncesi d6nem	1970-90 d6nemi	1990 sonrası d6nem	
İstanbul içinde başka bir semtten gelenler	İstanbul içinde başka bir semtten gelenler içindeki %	18,5	11,1	70,4	100,0
	D6nem içindeki İstanbul içinde başka bir semtten gelenler %	55,6	27,3	82,6	62,8
İstanbul dışından gelenler	İstanbul dışından gelenler içindeki %	27,3	51,2	21,4	100,0
	D6nem içindeki İstanbul dışından gelenler %	44,4	72,7	17,4	37,2
TOPLAM		20,9	25,6	53,5	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde eliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Grafik 4.7 eliktepe'ye İstanbul Dışında Başka Bir Semtten ve İstanbul Dışından Gelen Hane Reislerinin eliktepe'ye Geldikleri D6neme G6re Y6zde Dağılımı

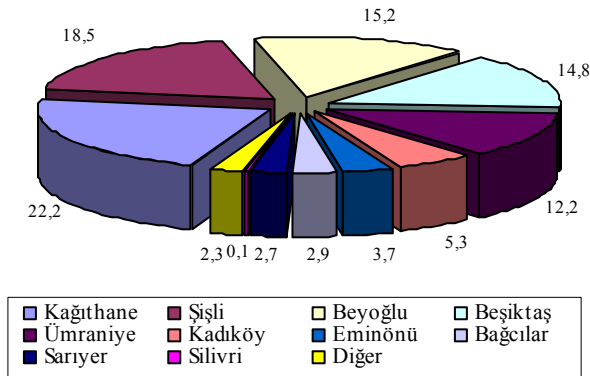
Tablo 4.6'dan g6r6lebileceği gibi 1970 6ncesi d6nemde İstanbul dışından ve İstanbul içinde başka bir semtten gelenlerin oranları birbirine yakındır. eliktepe'ye g6 s6relerinin en

yoğun yaşandığı 1970-1990 döneminde ise gelenlerin %72.7'si İstanbul dışından gelmiştir. Ancak 1990 sonrası dönemde bu durum tersine dönmüştür. Dönem içinde İstanbul içinde başka bir semtten gelenlerin oranı %27.3'ten, %82.6'ya yükselmiştir. Bu durum İstanbul içinde başka bir semtten gelenler içinde 1990 sonrası gelenlerin oranında da değişmemektedir. İstanbul içinde başka bir semtten gelenlerin %70.4'ü 1990 sonrasında gelmiştir. Yine İstanbul dışından gelenlerin içinde dönemleri sınıfladığımızda da İstanbul dışından gelenlerin %51.2'sinin 1970-1990 döneminde geldikleri görülmektedir.

Tablo 4.7
Çeliktepe'ye gelmeden önce İstanbul'da yaşayan hanelerin ilçelere dağılımı

İlçe	(%)
Kağıthane	22,24
Şişli	18,52
Beyoğlu	15,20
Beşiktaş	14,81
Ümraniye	12,16
Kadıköy	5,34
Eminönü	3,70
Bağcılar	2,92
Sarıyer	2,74
Silivri	0,11
Diğer	2,26
TOPLAM	100,00

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Grafik 4.8 Çeliktepe'ye Gelmeden Önce İstanbul'da Yaşayan Hanelerin İlçelere Dağılımı

Çeliktepe'ye İstanbul içinden göç eden kesim üzerine yapılan daha ayrıntılı bir çalışma bu

göçün rastgele bir göç olmadığını ve bu yer değiştirme sürecine katılan kesimin benzer özellikler sergilediğini göstermektedir. Tablo 4.7’de dökümü yapılan Çeliklepe’ye gelmeden önce İstanbul’da yaşanan ilçeler içinde en yüksek orana sahip olan Kağıthane ilçesidir. Bu da ilçe içinde yer değiştirmelerin yüksek olduğunu göstermektedir. Büyük bir bölümü yasadışı yapılaşmış bu ilçede mahalleler farklı cemaatsel özelliklere sahiptir. Bu ayırım zaman içerisinde ilçe içi yer değiştirmelerle daha da keskinleşmiştir. Listedeki ilçelere İstanbul içinde başka bir semtten gelenlerin Avrupa ve Anadolu yakalarına dağılımı açısından bakıldığında, Avrupa yakasının %82.5’lik bir orana sahip olduğu görülecektir.

Tablo 4.8
Göçmen grupların Çeliklepe'deki ve Çeliklepe öncesi konut mülkiyetleri
(yüzde dağılımı)

	Çeliklepe'den önce yaşanan yerdeki konut mülkiyeti					Çeliklepe'deki konut mülkiyeti				
	Ev sahibi	Kiracı	Baba mülkiyeti	Diğer	Toplam	Ev sahibi	Kiracı	Baba mülkiyeti	Diğer	Toplam
Toplam	11,1	48,9	36,1	3,9	100,0	46,5	51,2	0,0	2,3	100,0
İst. içinde bşk. bir semtten gelenler	7,4	70,4	18,1	4,1	100,0	40,7	55,6	0,0	3,7	100,0
İstanbul dışından gelenler	20,1	18,9	59,8	1,2	100,0	56,3	43,7	0,0	0,0	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliklepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Çeliklepe’ye İstanbul içindeki başka bir semtten göç etmiş kesimin, kentte dayanıklılık testinden geçmiş ancak büyük oranda bu testte başarısız olmuş bir kesim olduğu söylenebilir. Çünkü bu kesim için ancak Çeliklepe’ye taşınmalarıyla birlikte ev sahipliği söz konusu olmuş ve iki süreç arasında ev sahipliği oranı 5,5 kat artmıştır (Tablo 4.8). Çeliklepe’ye gelmeden önce İstanbul’da yaşayanlar arasında Çeliklepe öncesi konut sahipliği düşükken, bu oranın İstanbul dışından gelenlerde oldukça yüksek olduğu ve Çeliklepe’ye gelindiğinde ise daha da arttığı gözlenmektedir. Ancak burada kırsal kesimde konut sahipliğinin yüksek olduğu da göz önünde bulundurulmalıdır. Konut mülkiyetlerine bakarken göz önünde bulundurulması gereken ve benzer çalışmalarda genellikle yer almayan bir sınıf olarak ‘baba mülkiyeti’ de önem kazanmaktadır. Tablodan da açıkça görülebileceği gibi baba mülkiyetindeki konutta yaşama durumu göç öncesinde gözlemlenen bir durumdur. Ancak bu oran göç öncesinde İstanbul dışından gelenler için, İstanbul içinde başka bir semtten gelenlere kıyasla oldukça

yüksektir. Bu da kent ve kır bağlamında tartışılması gereken sosyolojik bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

4.4 Çeliktepe’de Dönüştürme Kapasitelerinin Tükenişi ve Kentsel Yoksulluk

4.4.1 Araştırma Tasarımı ve Örneklem Seçimi

Çeliktepe’yi cemaat ilişkileri olarak adlandırılan ilişkiler ağının net bir şekilde gözlemlenebildiği bir yerleşim olarak betimleme çabasında temel bilgi kaynağı alan araştırmasının yürütüldüğü 2005 yılının Temmuz ve Ağustos aylarında yapılan anket ve derinlemesine mülakatlar olmuştur. Yüz yüze görüşmeler ve derinlemesine mülakatlar, Çeliktepe’yi yaratan süreci anlamak, nedensellikleri bulabilmek, bu süreci yaratan aktörlerin manevralarını ve yönelişlerini verebilmek için 2,5 yıllık bir zaman zarfına yayılarak yapılmıştır. Anket çalışması ise aktörlerin halihazırdaki pozisyonlarını saptayabilmek için gerekli olmuştur.

Derinlemesine mülakatlar Çeliktepe’nin kuruluş ve gelişim süreçlerinde etkili olmuş kişilerle yapılmalıydı. Bu sebeple en önemli adres olarak sivil toplum örgütleri (özellikle köy dernekleri) görülmüştür. Süreç içerisinde Çeliktepe’de kurulmuş, kapanmış ve bugün hala etkinliklerini sürdüren toplam dernek sayısı 21’dir. Bunlardan 20’si, dernek yönetim ve lokal fonksiyonlarının bulunduğu birimleri halihazırda olduğu halde etkinliklerine devam etmemektedirler. 17’sinin ise kahvehane olarak işletilse bile dernek lokalleri açıktır. Derinlemesine mülakatlar için mekan tutulan bu birimlerin tümüyle iletişime geçilmiş ve kurucu üyelerinden en az biriyle yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiştir (Harita 4.7). Bu görüşmelerin haricinde Çeliktepe muhtarıyla da pek çok kez bir araya gelinmiş ve Çeliktepe’nin geçmişiyle ilgili önemli bilgiler elde edilmiştir. Literatürde ‘yüz yüze görüşme’ olarak nitelendirilen ve bir araştırmacı olarak değil bir Çeliktepelili olarak gerçekleştirilmiş olan yüzlerce yüz yüze görüşme de bu çalışma için oldukça değerli bulunmuştur.

Anket çalışmasında esas olarak hane halkı düzeyinde bilgi toplamak amaçlanmıştır. Anketin bu kapsamda tasarlanması, örneklem düzeyinin hedef olarak yüksek tutulmasını doğurmuştur. Ayrıca ankette hane reisiyle ilgili tez kapsamında tartışılan her süreci içeren ve öğrenilmek istenen tüm detaylar anket sorusu olarak hazırlanmıştır. Bununla beraber, özellikle yasadışı yapılaşma süreçlerindeki enformel ilişki ağları, dönüştürme kapasitelerinin düzeyleri ve kentsel yoksulluk ölçütleri üzerinde yoğunlaşarak, bu hedeflerin dışındaki sorular anket metni kapsamına alınmamıştır.

Anket çalışmasında olasılıklı örnekleme teknikleri benimsenmiştir. Olasılıklı örnekleme tekniklerinden sistematik örnekleme göre tasarlanan anket çalışmasında, 1,57'lik bir örnekleme oranı yakalanmış ve 398 hane halkı – 100 hane reisi ile görüşülerek anket çalışması gerçekleştirilmiştir.

Anket yapılacak haneler tespit edilirken, Kağıthane Belediyesi'nin hazırlamış olduğu bina numerataj cetvelleri kullanılmıştır. Sistematik örnekleme tekniklerine göre belirlenen 'k katsayısı' ile her 63 konut biriminden biri seçilerek 5485 haneye, sonraki 13 seçimde her 64 konut biriminden biri seçilerek 6317 haneye ve son seçimde de 39. konut birimi seçilerek sonuca gidilmiştir. Teoride ulaşılan örnekleme düzeyi (1,99, yaklaşık olarak 2) alan çalışması sonrasında reddedilen görüşmeler sebebiyle, düşmüştür (Tablo 4.9; Tablo 4.10). Ancak pratikte erişilen 1,57'lik örnekleme düzeyinin de mahalle ölçeğinde bir yerleşme için, yerleşmenin tümü hakkında oldukça sağlam fikirler verebilecek bir düzey olduğu da belirtilmelidir. Yapılan anketlerin ve derinlemesine mülakatların mekana dağılımını incelemek için Harita 4.7 üretilmiştir. Anketlere ilişkin vurgulanması gereken bir diğer nokta da anketlerin %93'ünün hane reisleriyle yapılmış olmasıdır.

Tablo 4.9

Tahmini ortalama hane halkı büyüklüğüne göre planlanan örnek sayısı

Mahalle	2000 Nüfusu	Muhtar listesindeki toplam hane sayısı	Tahmini ortalama hane halkı büyüklüğü *	Planlanan örneklem oranı (%)	Planlanan örnek sayısı
Çeliktepe	28600	6355	4,50	2,00	127

(*) Muhtar listesindeki toplam hane sayısına göre tahmini ortalama hane halkı büyüklüğü

Tablo 4.10

Örnek seçimi ve görüşme sayısı

Mahalle	Planlanan örnek sayısı	Görüşme sayısı	Red sayısı	Gerçekleşme oranı (%)
Çeliktepe	127	100	27	78,74

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 4.11
Tahmini ortalama hane halkı büyüklüğüne göre
gerçekleşen örneklem oranı

Mahalle	2000 Yılı Nüfusu	Muhtar listesindeki toplam hane sayısı	Tahmini ortalama hane halkı büyüklüğü *	Gerçekleşen örnek sayısı	Gerçekleşen örneklem oranı (%)
Çeliktepe	28600	6355	4,50	100	1,57

(*) Muhtar listesindeki toplam hane sayısına göre tahmini ortalama hane halkı büyüklüğü
Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Alan araştırması kapsamında derinlemesine mülakatlar şubat 2003 - temmuz 2005 kesitine yayılı olarak gerçekleştirilmiş olup; her aşamada bir keşfedici araştırma yöntemi olarak yapılacak diğer gözlem ve çalışmalara yön vermişlerdir. Bu kapsamda dağıntık olarak Çeliktepelilerle yapılan mülakatlar haricinde sistematik olarak 18 ayrı birimle görüşmeler yapılmıştır. Bu birimler Çeliktepe gelişimine yön veren cemaat ilişkilerinin merkezileşmesinde rol oynayan dernekler – köy dernekleridir. Ayrıca Çeliktepe muhtarıyla da birden çok mülakat gerçekleştirilmiş ve sonuçları araştırma tasarımında ve sürecinde çalışmaya yön vermiştir.

İrtibata geçilebilen derneklerin tümüyle derinlemesine mülakatlar yapılmıştır. Bu mülakatlar tesadüfi gün ve saatlerde, tesadüfi dernek üyeleriyle, bireysel ve grup halinde gerçekleşmiştir. Bu özellikleriyle yapılan mülakatların birbirleriyle herhangi bir amaç için karşılaştırılmaları imkansızdır. Mülakatların yapıldığı birimler Harita 4.7’de gösterilmiştir. Haritadaki numaralandırmaya göre mülakatların yürütüldüğü birimler şunlardır:

1. Erzincan Refahiye Topağaç Köyü Derneği
2. Çeliktepe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
3. Giresun İli, Çamoluk İlçesi, Köroğlu Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
4. Gümüşhane, Köse, Örensar Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
5. Sivas, Zara, Kızık Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
6. Gümüşhane, Köse, Gökçe Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
7. Bayburt, Demirözü, Güneşli Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
8. Kağıthane Esnaf, Sanatkarlar ve İş Adamları Dayanışma Derneği
9. Bartın, Amasra, Şükürler Köyü ve Çevre Köyleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma

Derneği

10. Tokat, Őenk y  Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
11. Bayburt, Demirözü,  akır z  Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
12. Sivas, Koyulhisar, Akseki Köyü, Soğanlı Mahallesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
13. Sivas, Koyulhisar, Yalnıztepe Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
14. Ordu, Mesudiye, Konacık Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
15. Bitlis, Ortakapı Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
16. Isparta, S t c ler, Hacıahmetler Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
17. Siirt, Bağtepe Mahallesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
18. Kağıthane Karadenizliler Kültür ve Dayanışma Derneği

4.4.2  eliktepe’de Sosyo-Kültürel Durum

 eliktepe’nin sosyo-kültürel durumunu betimlemeye çalışırken halihazırda yaşayan nüfusun özellikleri ilk sorgulanan nokta olmuştur. Bu noktada yaş gruplarına göre nüfusun dağılımlı, okur yazarlık oranları, en son bitirilen eğitim kurumları, eğitimlerine devam etmemiŐ yada hiç okula gitmemiş hane reislerinin ve hane reislerinin çocuklarının eğitim süreçlerine katılmamalarının sebepleri  eliktepe’nin mevcut sosyo-kültürel yapısına ilişkin incelenen ana baŐlıklardır.

 eliktepe’de yaŐayanların görece genç bir nüfusu oluşturduğu söylenebilir.  eliktepe’deki nüfusun yaş gruplarının dağılıma baktığımızda, yaŐayanların %62.31’inin 35 yaş altı, %78.9’unun ise 45 yaş altı olduğu görülecektir (Tablo 4.12; Grafik 4.9).

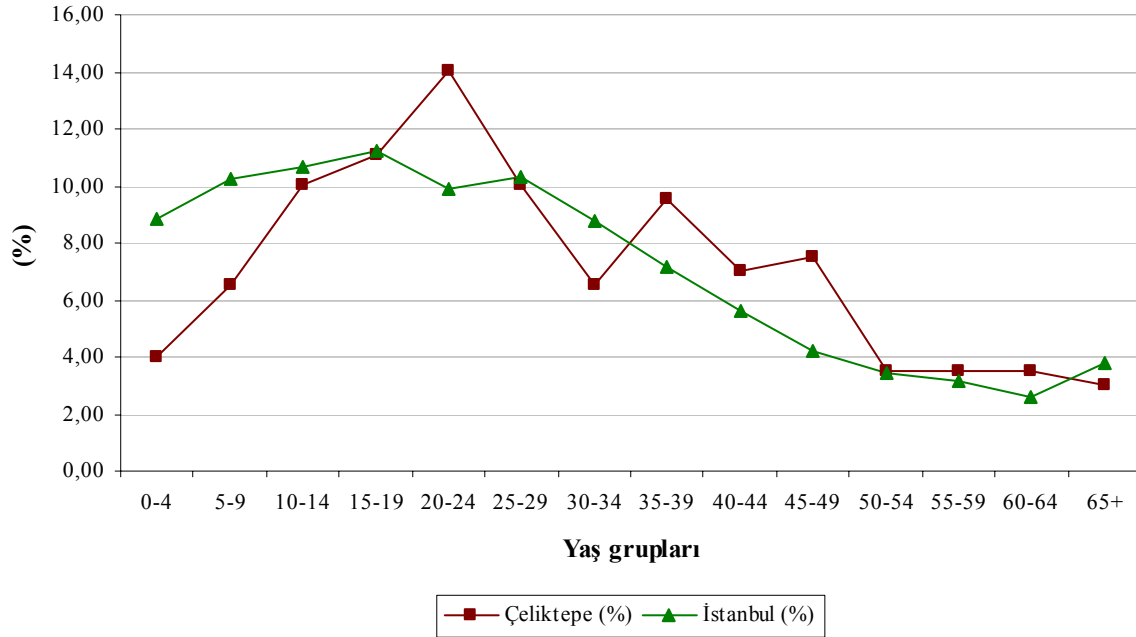
45 yaş altında görülen bu yığılmanın genç aileler tarafından yapılan gücün yapısıyla ilgili olduğu düŐünülebilir. Bölüm 4.4.4’teki Tablo 4.19 incelenecek olursa, nüfusun % 53,5’inin de 1990 sonrasında g c  tmif olduğu görülecektir. Bu sonuca göre 45 yaş altı nüfusun önemli bir bölümü genç kuşak g cmenleri oluşturmaktadır. Bu nüfusun kalan bölümünün ise 1970 öncesi g c  tmif olan ilk kuşak g cmenlerin çocukları oldukları ileri sürülebilir. Yapılan anket çalışmasının sonuçlarına göre, hane reislerinin g c ettiği tarihteki yaŐlarının 20 ile 35 yaş arasında yoğunlaştığı g r lm Őtur. Bu da her dönemde gücün genç yaŐlarda yapıldığına iŐarettir.

Nüfustaki bir başka yoğunlaşma, 0-24 yaş grubunda çıkmaktadır. Nüfusun %45.73’  25 yaş altındadır. Diğer bir ifadeyle nüfusun takriben yarısını genç kuşak meydana getirmektedir.

Tablo 4.12
Çeliktepe'de ve İstanbul'da yaş gruplarına
göre nüfus yüzdeleri

Yaş grupları	Çeliktepe (%)	İstanbul (%)
0-4	4,02	8,82
5-9	6,53	10,23
10-14	10,05	10,67
15-19	11,06	11,25
20-24	14,07	9,88
25-29	10,05	10,35
30-34	6,53	8,80
35-39	9,55	7,17
40-44	7,04	5,61
45-49	7,54	4,18
50-54	3,54	3,45
55-59	3,52	3,17
60-64	3,50	2,59
65+	3,02	3,82
Toplam	100,00	100,00

Kaynak: Çeliktepe verileri temmuz - ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları, İstanbul verileri DİE 2000 Nüfus Sayımı

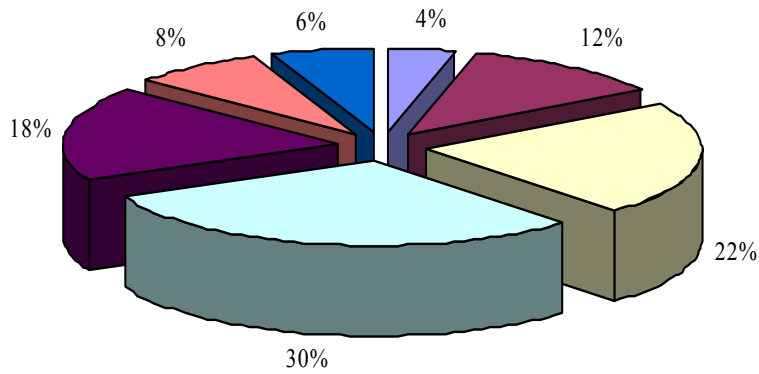
Grafik 4.9 Çeliktepe'de ve İstanbul'da Yaş Gruplarına Göre Nüfus Yüzdeleri

İstanbul'da ortalama hane halkı büyüklüğü il merkezi açısından 4,10 ilçe merkezleri açısından ise 3,90'dır. Toplam hane halkı büyüklüğü ise 4,14 olarak karşımıza çıkmaktadır (DİE, 2000). Çeliktepe'de ise bu oran 3,98'dir. Ancak istatistiksel olarak aritmetik ortalama sonucu olan bu değer Çeliktepe için aslında 'medyan' olarak kabul edilmelidir; çünkü 4 kişiden az nüfuslu haneler % 38'lik bir orana, 4 kişiden çok nüfuslu haneler ise %32'lik bir orana sahiptir. Bu sonuç Çeliktepe'de 4 kişilik çekirdek aile tipinin genele yayıldığı düşüncesinden bizi uzaklaştıracaktır (Bkz. Tablo 4.13; Grafik 4.10).

Tablo 4.13
Çeliktepe'de hane halkı büyüklükleri
(yüzde dağılımı)

	Oran (%)
1 kişilik haneler	4,0
2 kişilik haneler	12,0
3 kişilik haneler	22,0
4 kişilik haneler	30,0
5 kişilik haneler	18,0
6 kişilik haneler	8,0
7 (+) kişilik haneler	6,0
Toplam	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

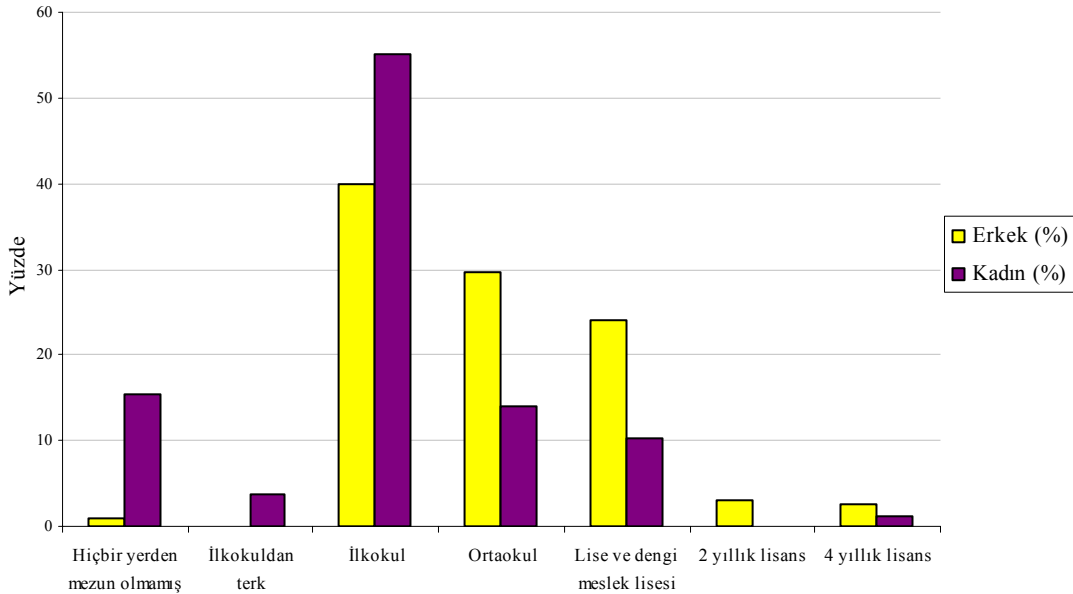
■ 1 kişilik haneler ■ 2 kişilik haneler ■ 3 kişilik haneler ■ 4 kişilik haneler
■ 5 kişilik haneler ■ 6 kişilik haneler ■ 7 (+) kişilik haneler

Grafik 4.10 Çeliktepe'de Hane Halkı Büyüklükleri

Tablo 4.14
Cinsiyete göre bitirilen eğitim kurumu
(12 yaşından büyükler)

	Erkek (%)	Kadın (%)	Toplam
Hiçbir yerden mezun olmamış	0,93	15,39	6,99
İlkokuldan terk	0,00	3,85	1,62
İlkokul	39,81	55,13	46,24
Ortaokul	29,63	14,10	23,12
Lise ve dengi meslek lisesi	24,07	10,26	18,28
2 yıllık lisans	2,94	0,00	1,61
4 yıllık lisans	2,62	1,28	2,14
Toplam	100,00	100,00	100,00

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Grafik 4.11 Cinsiyete Göre Bitirilen Eğitim Kurumu (12 yaşından Büyükler)

Nispeten genç nüfusa sahip Çeliktepe'de okuma yazma oranı %93.42'dir. Bu oran İstanbul'un 2000 nüfus sayımında çıkan okuma yazma oranından yüksektir. Ancak bu yüksekliğe karşılık eğitim konusunda aynı pozitif durumu görememekteyiz. Tablo 4.14 incelendiğinde erkeklerin % 69'unun en az ilköğretim düzeyinde bir öğretim kurumundan mezun olduğu, kadınlarda ise bu oranın %73 olduğu görülmektedir. Buna karşın hiçbir öğretim kurumundan mezun olmamış ve ilkokuldan terk olan erkeklerin oranı %1'ken kadınlarda bu oran %19'dur. Tablo

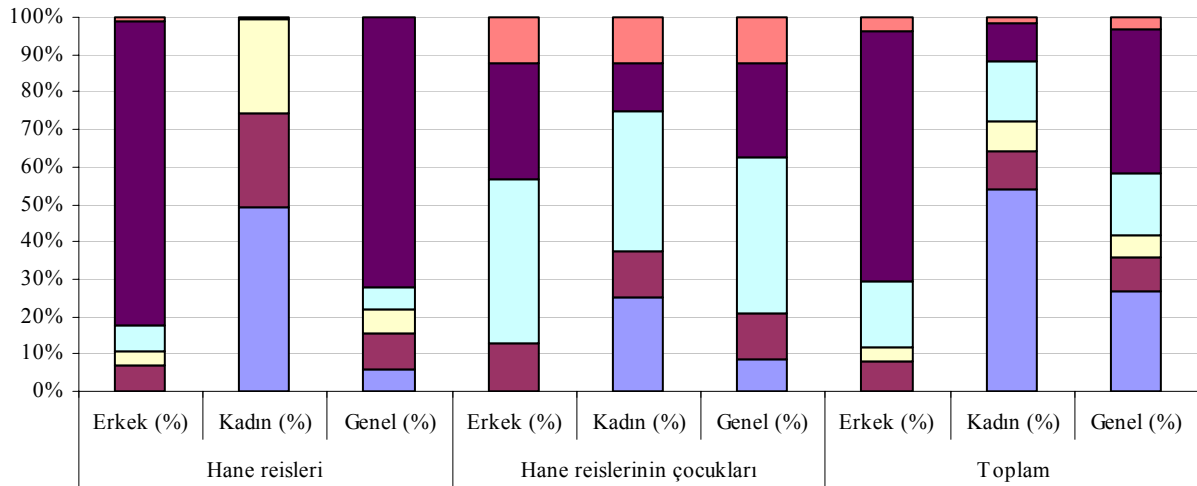
4.15 incelendiğinde ise, kadınların yüzde 49'unun eğitimlerine devam etmeme sebebi olarak geleneksel, töresel, dini vb. sebepleri gösterdiğini görmekteyiz. Bu noktada Çeliktepe'deki kır kökenli grupların büyük bir bölümünün geldikleri yerde kızları - kadınları okutmama geleneğinin var olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 4.15
Cinsiyete göre hane reislerinin ve çocuklarının zorunlu eğitimlerini tamamlamama sebepleri (14 yaşından büyükler)

	Hane reisleri			Hane reislerinin çocukları			Toplam		
	Erkek (%)	Kadın (%)	Genel (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Genel (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Genel (%)
Geleneksel, töresel, dini vb. sebepler	0,0	49,1	6,1	0,0	25,1	8,3	0,0	54,0	26,7
Ailenin maddi yetersizliği	7,0	25,0	9,3	12,7	12,4	12,5	7,8	10,2	8,9
Köyünde okul yoktu	3,6	25,4	6,3	0,0	0,0	0,0	3,9	8,0	5,9
İstememesi	7,1	0,0	6,3	43,8	37,5	41,7	17,6	16,1	16,8
Çalışmak için	81,2	0,0	71,9	31,3	12,8	25,0	66,7	9,9	38,6
Diğer	1,0	0,5	0,2	12,3*	12,2*	12,5	3,9	1,8	3,0
Toplam	100,00	100,00	100,0	100,00	100,00	100,0	100,00	100,0	100,0

(*) Bu değerleri oluşturan yanıtlardan en çok tekrar edeni "özürlü olma durumu"dur.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

■ Geleneksel, töresel, dini vb. sebepler ■ Ailenin maddi yetersizliği □ Köyünde okul yoktu □ İstememesi ■ Çalışmak için ■ Diğer

Grafik 4.12 Cinsiyete Göre Hane Reislerinin ve Çocuklarının Zorunlu Eğitimlerini Tamamlamama Sebepleri (14 Yaşından Büyükler)

4.4.3 Çeliklepe'de İşgücü Piyasası

Çeliklepe'deki hane halkı bütününde ve 12-65 yaş arası işgücüne ait verileri kapsayan Tablo 4.16 incelendiğinde çalışanlardan sonra en yüksek orana sahip ev hanımlarının toplam işgücününün %25'ini oluşturduğu görülmektedir.

Tablo 4.16	
İşgücü arzı, çalışanların işteki statü ve yaşlarına göre dağılım	
12-65 yaş arası işgücünün durumu	
(yüzde dağılımı)	
1. İşgücü arzı	Oranlar
Çalışanlar	45,73
Çalışan Öğrenci	6,18
Öğrenci	10,98
Ev Hanımı	25,00
Emekli	6,02
İşsiz	6,10
Toplam	100,00
2. Çalışanların yaş grupları	
12-17	10,34
18-25	37,93
26-35	17,24
36-50	26,44
51-65	8,05
Toplam	100,00
3. Çalışanların çalıştıkları işlerdeki statüsü	
Ücretli	68,24
Yevmiyeli	14,12
Ev işçisi	2,35
Kendi hesabına (Esnaf)	10,59
Kendi hesabına (Seyyar)	1,18
İşveren	3,53
Toplam	100,00
Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliklepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları	

Çeliklepe'deki hane reislerinin eşleri içindeki çalışma oranına bakıldığında ise %5'lik bir oranla karşılaşmaktayız. Buradan çıkarılacak sonuç hane reislerinin, geldikleri yerlerde kızların okumasına izin vermeyen geleneği, eşleri için onları çalıştırmama yolunda benimsediklerini ve bu geleneği devam ettirdiklerini göstermektedir. Tablo 4.15'e geri dönecek olursak, Çeliklepe'deki okuma yaşında bulunan kız çocuklarının %38'inin eğitimlerine istemedikleri için, %25'inin ise geleneksel – töresel sebeplerle devam edemediklerini görmekteyiz.

Yapılan görüşmelerde Çeliklepeliler eğitimin sunduğu yükselme olanaklarının daraldığını, eğitimin artık çok zahmet getirmesine karşılık bununla beraber getirisi az bir yol olduğunu sık sık belirtmişlerdir. Böyle bir düşünce eğitime yönelik talep eksikliğinin nedeni olarak belirtilebilir.

Tablo 4.17
Çeliktepe'de işgücü ve işgücünün
iş kollarındaki ve işteki durumu
(yüzde dağılımı)

	Ücretli (%)	İşveren (%)	Kendi hesabına (%)	Toplam
Sektörler				
Taşımacılık, nakliye, ulaşım, haberleşme	89,1	2,0	8,9	14,8
Tekstil	92,0	1,0	7,0	13,6
İnşaat	92,0	0,0	8,0	12,7
Toptan ticaret	23,4	23,7	52,9	0,6
Perakende ticaret	73,2	6,0	20,8	11,6
Kamu ve dernekler, sosyal yardım kurumları	100,0	0,0	0,0	9,6
Lokanta, kahve vb. işletmeciliği	89,1	5,4	5,5	8,7
Makine	52,0	7,0	41,0	4,3
Taşınmaz hizmetleri (emlakçılık vb.) yardımcı iş hizmetleri	67,0	4,0	29,0	4,3
İlaç sanayi	100,0	0,0	0,0	1,4
Diğer imalat sanayi	73,2	9,0	17,8	10,7
Diğer hizmetler	67,0	9,0	24,0	7,7
Toplam	84,7	3,5	11,8	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Çeliktepe'deki çalışanları iş kollarına göre incelediğimizde en yüksek oranları önce taşımacılık, sonra tekstil ve inşaat sektörlerinde görmekteyiz (Tablo 4.17). Bu sektörlerin arkasından perakende ticaret, diğer imalat sanayi ve kamu, dernek vb. sosyal yardım kurumları gelmektedir. Çeliktepe'de %14,8'e ulaşan taşımacılık sektöründe çalışmanın yaygınlığı Çeliktepe'nin geçmişindeki stratejik rollerinde aranmalıdır. Kuzey güney yönünde Büyükdere Caddesi ile Beşiktaş - Maslak hattının, doğu – batı yönünde ise Levent – Mecidiyeköy - Topkapı hattının üzerinde bulunan Çeliktepe'de şöförlük yerleşmenin ilk kurulduğu yıllardan beri önemli bir iş koludur. Yakınında bulunan İ.E.T.T. garajı süreç içerisinde geniş bir kesime belediyede şöförlük yapma olanağını getirmiştir. Seyrantepe – Topkapı hattı üzerinde işleyen dolmuş güzergahının Çeliktepe üzerinden geçmesi sebebiyle dolmuş şöförlüğü, bölgenin İstanbul'un iş merkezlerine olan yakınlığı sayesinde de taksi şöförlüğü Çeliktepe için geçerliliğini hep korumuş en önemli iş alanlarını oluşturmuştur.

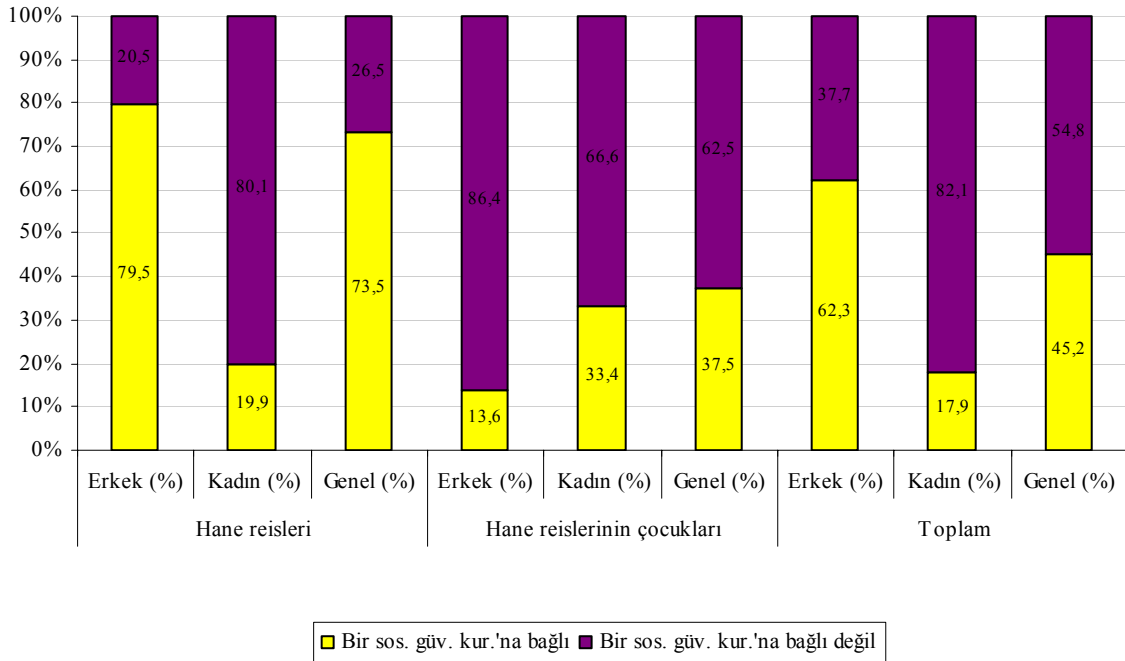
Tablo 4.18'de Çeliktepe'deki iş gücünün sosyal güvenlik kurumlarına bağlılık durumları incelenmiştir. Çeliktepe'deki erkek hane reislerinin %79,5'i herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlıdır. Bu oran kadın hane reisleri için %19,9'a düşmüştür. Kadınların sosyal güvencelerinin olmaması durumu önceki tablolarda eğitim ve çalışma durumları ile ilgili

varılan genel kanıyı desteklemektedir. Hane reislerinin çalışan çocuklarının ise yalnızca %37,5'i herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlıdır. Bu oran Çeliktepe bütününde 14 yaşından büyük tüm hane halkı için incelendiğinde ise oldukça karanlık bir tabloyla karşılaşmaktayız. Çeliktepe'nin sosyal güvencesi olan grubu yalnızca bütünün %45,2'sidir.

Tablo 4.18
Cinsiyete göre çalışan / emekli hane reislerinin ve çalışan çocuklarının sosyal güvenlik kurumlarına bağlılık oranları (14 yaşından büyükler)

	Hane reisleri			Hane reislerinin çocukları			Toplam		
	Erkek (%)	Kadın (%)	Genel (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Genel (%)	Erkek (%)	Kadın (%)	Genel (%)
Bir sos. güv. kur.'na bağlı	79,5	19,9	73,5	13,6	33,4	37,5	62,3	17,9	45,2
Bir sos. güv. kur.'na bağlı değil	20,5	80,1	26,5	86,4	66,6	62,5	37,7	82,1	54,8
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Grafik 4.13 Cinsiyete Göre Çalışan / Emekli Hane Reislerinin ve Çalışan Çocuklarının Sosyal Güvenlik Kurumlarına Bağlılık Oranları

4.4.4 Çeliktepe’de Yoksulluk ve Refah Göstergeleri

Bu bölümde Çeliktepe’deki refah ve yoksulluk oluşumları öncelikle arsa ve ev sahipliğinden yola çıkılarak tanımlanacaktır. Kavramsal olarak tartışmaları yapılmış olan ve sosyal bilimlerin yeni dönemde yoksulluğa yaklaşım biçimlerini de göz ardı etmeyen bir bakış açısıyla bu ana kriter üzerine yeni kriterler de eklenerek, detaylı bir yoksulluk ve refah incelemesi yapılacaktır.

Çeliktepe’nin oluşum sürecinde 3 ana dönem bulunmaktadır. Önceki bölümlerde de anlatılan bu dönemlere ilişkin değişimleri özetlemekte fayda olabilir:

- a) Kuruluş aşamasında Çeliktepe’ye göç daha çok İstanbul içindeki diğer semtlerden olmuştur. Kendilerine yer gösterilen göçmenler sözü geçen dönemden bugüne refah seviyesi yüksek bir azınlığı oluşturmuşlardır. İstanbul dışından gelenler ise 1970’lere gelindiğinde bu kesime göre çok daha hareketli ve hırçın niteliklere sahip olmuşlardır ve gelecek yıllarda oluşacak rantlardan en fazla payı elde eden grubun içinde yer almışlardır.
- b) Çeliktepe’yi Çeliktepe yapan, 1970 sonrası başlayıp 1990’lara kadar devam eden ve inanılması güç bir hıza ulaşan göç olmuştur. Bu göçün temel dinamiği İstanbul dışından Çeliktepe’ye doğru gerçekleşmiştir. Neredeyse Türkiye’nin her kentinden, özellikle Karadeniz, İç Anadolu bölgelerinden ve hatta Almanya, Yunanistan, Bulgaristan gibi yabancı ülkelerden gelen göçmen grupları Çeliktepe’nin bugünkü yapılaşma düzeyine ulaşmasında rol oynamışlardır.
- c) Bununla beraber 1990’ların başından itibaren İstanbul içindeki diğer semtlerden gelenlerin sayısı artmaya başlamıştır. Çeşitli nedenlerle İstanbul içerisindeki yer değiştirmelerin sebep olduğu, kitlesel olmayan ancak kozmopolit bir bütünü ifade eden göç dalgaları, artık şehrin merkezinde kalmış ancak kiraların ucuz olduğu Çeliktepe’ye de yansımıştır. Bu göç dalgalarının içerisinde nüfus artışındaki niceliksel etkileriyle olmasa da toplumsal etkileriyle farklı bir anlamı olan, özellikle 1989-2003 döneminde Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden İstanbul’a zorunlu ve kitlesel olarak göç eden göçmen grupların İstanbul içerisinde yer değiştirmek zorunda kalmalarıyla ortaya çıkan başka bir göç dalgasından da özellikle söz edilmelidir. Çünkü 1990 sonrasında İstanbul’un çeşitli semtlerinden Çeliktepe’ye yerleşen grupların büyük bir bölümünü bu kesim oluşturmaktadır. İstanbul’un başka semtlerine

gelip yerleşmiş, orada tutunma konusunda pek başarılı olamamış bu kesim, Çeliklepe'nin dönüşüm sürecinin son safhasını oluşturan etmenlerden en önemlisidir.

Tablo 4.19'da Çeliklepe'ye göç dönemlerine göre toplam gelenlerin oranlarına bakılacak olursa, %79,1'lik bir oranla 1970 sonrasında göçün ağırlık kazandığı gözlenecektir. Bunun yanı sıra toplam gelenler içinde 1990 sonrasında göç edenlerin tek başına oranı %53,5'tir. Ancak Çeliklepe'ye gelen yer bazında sonuçlar yeniden incelendiğinde 1970-1990 dönemiyle 1990 sonrası dönemin birbirinden ayrıştığı ortaya çıkacaktır. 1970-1990 arası göç edenlerin %72,7'si İstanbul dışından göç etmiştir. 1990 sonrası göç edenlerin ise %82,6'sı İstanbul içinden göç etmiştir. Yine Tablo 4.3 incelendiğindeyse Çeliklepe'ye Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nden gelenlerin %100'ünün 1995-1999 döneminde geldiği ve Çeliklepe'ye son 5 yılda gelenlerin içerisinde de Doğu Anadolu bölgesinden gelenlerin oranının %42,9 olduğu görülecektir.

Ev sahipliği oranlarına bakıldığında 1970 öncesinde göç edenlerin tümünün bugün Çeliklepe'de ev sahibi oldukları görülecektir. Yoğun göçün başlamasından önce kuruluş safhasının bir uzantısı olarak değerlendirilebilecek 1970-1990 döneminde ise bu oran %63,6 seviyesindedir. Ancak 1990 sonrasında bakıldığında söz konusu oran ciddi bir şekilde düştüğü görülecektir. Benzer oran değişimleri Çeliklepe'de arsa ve ikinci, üçüncü ev sahipliği, dayanıklı tüketim mallarına sahiplik değişkenlerinde de gözlemlenebilmektedir.

Göç dönemlerine göre ev ve arsa sahipliğindeki bu düşüş 1990 sonrası için çok daha ciddi hızla devam etmiştir. Özellikle 1990'lı yılların sonlarında ve 2000'li yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin fiyatlar üzerindeki etkileri, Çeliklepe'nin stratejik konumunun daha da önem kazanması ve ana caddelerdeki nitelik değişimleri bunda etkilidir.

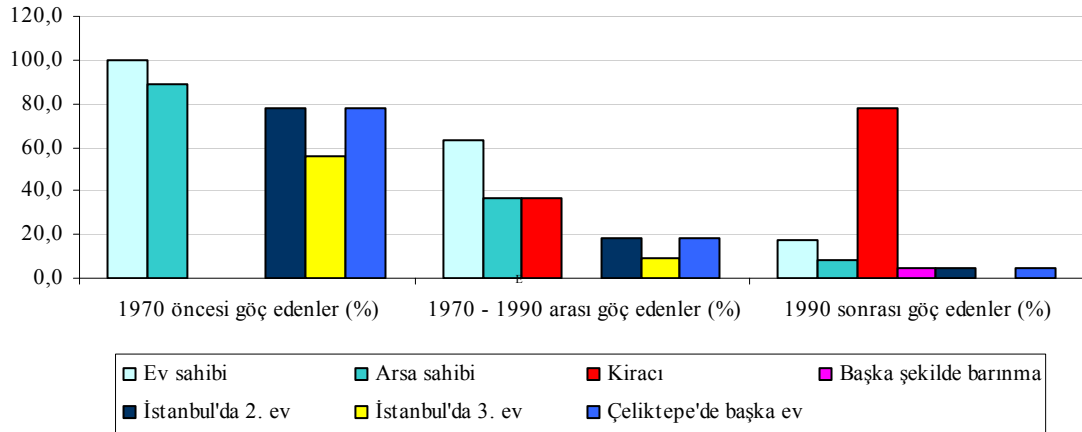
Tablo 4.20 ve Grafik 4.15 incelenecek olursa Çeliklepe'de 1990 sonrasında yaşanan arsa rayiçlerindeki ciddi değişimler gözlenebilir. Özellikle 1997 rayiçlerinin 2004 yılına geldiğinde 8 katına çıkması 2000'lerle birlikte yeni bir döneme girildiğinin de göstergesidir.

1970 öncesinde gelen ve ev-arsa sahiplik oranları oldukça yüksek olan grubun %48'i İstanbul içinden, %52'si ise İstanbul dışından Çeliklepe'ye gelmiştir (Tablo 4.21). 1990 sonrasında Çeliklepe'ye gelenlerin oranları incelendiğindeyse gelenlerin ağırlıklı olarak İstanbul içinden geldiği görülmektedir. %78,3 kiracı olan söz konusu grubun yalnızca %37,5'i İstanbul dışından gelmiştir. Bu sonuçlar, Çeliklepe'ye gelme dönemlerine göre ev sahibi ve kiracı olma ilişkileri arasında belirli bir ilişki olduğunu ispatlamaktadır.

Tablo 4.19
Çeliktepe'de göç dönemlerine göre ev-arsa ve değişik
dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları

	1970 öncesi göç edenler (%)	1970 - 1990 arası göç edenler (%)	1990 sonrası göç edenler (%)
1. Toplam içindeki göç oranları			
Toplam gelenler (toplam içinde dönem payı)	20,9	25,6	53,5
2. Dönemler içindeki oranları			
<i>2.a Dönemlere göre geldikleri yer</i>			
İstanbul içinden gelenler	55,6	27,3	82,6
İstanbul dışından gelenler	44,4	72,7	17,4
<i>2.b Arsa ve ev sahipliği oranları</i>			
Ev sahibi	100,0	63,6	17,4
Arsa sahibi	88,9	36,4	8,7
Kiracı	0,0	36,4	78,3
Başka şekilde Çeliktepe'de barınma	0,0	0,0	4,3
İstanbul'da 2. Ev (Çeliktepe dışı)	77,8	18,2	4,3
İstanbul'da 3. Ev (Çeliktepe dışı)	55,6	9,1	0,0
Çeliktepe'de başka ev	77,8	18,2	4,3
<i>2.c Dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları</i>			
Telefon	100,0	100,0	65,2
Cep telefonu	88,9	81,8	82,6
Bilgisayar	33,3	27,3	21,7
TV	100,0	100,0	91,3
VCD-DVD çalar	44,4	45,5	60,9
Buzdolabı	100,0	100,0	91,3
Bulaşık makinesi	72,2	36,4	21,7
Çamaşır makinesi	100,0	100,0	69,6
Mikrodalga fırın	22,2	9,1	0,0
Elektrikli süpürge	100,0	90,9	73,9
Otomobil	33,3	18,2	17,4

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

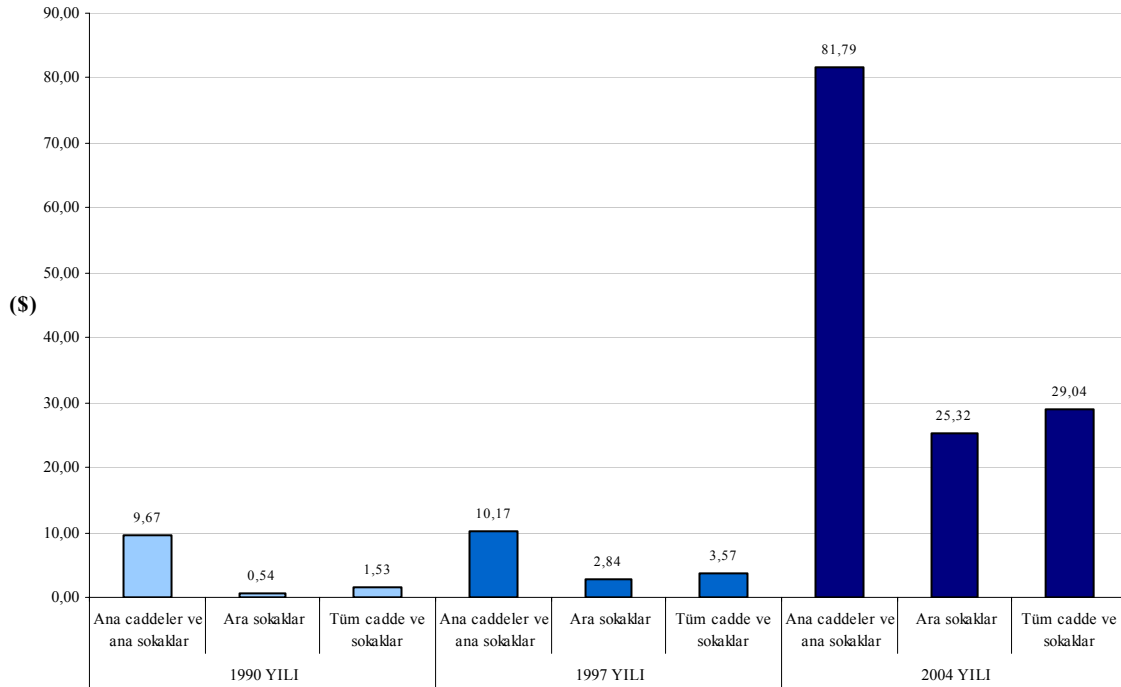

Grafik 4.14 Çeliktepe'ye Göç Dönemlerine Göre Ev ve Arsa Sahiplik Oranları

Tablo 4.20
Çeliktepe'de yıllara göre arsa rayiç değerleri (YTL - ABD Doları)

Yıllar	Cadde ve sokaklar	Arsa Rayiç Ortalamaları		
		Reel değer (YTL)	Ortalama dolar kuruna göre değer (\$)	Fiyat endeksine göre düzeltilmiş değer (YTL)
1990 yılı	Ana caddeler ve ana sokaklar	0,25	9,67	1,19
	Ara sokaklar	0,01	0,54	0,07
	Tüm cadde ve sokaklar	0,04	1,53	0,19
1997 yılı	Ana caddeler ve ana sokaklar	1,54	10,17	11,35
	Ara sokaklar	0,43	2,84	3,17
	Tüm cadde ve sokaklar	0,54	3,57	3,98
2004 yılı	Ana caddeler ve ana sokaklar	116,33	81,79	116,33
	Ara sokaklar	36,02	25,32	36,02
	Tüm cadde ve sokaklar	41,30	29,04	41,30

Kaynak: Arsa rayiçleri Kağıthane Belediyesi Emlak ve İstimlak Müdürlüğü ve Gelirler Müdürlüğü kayıtlarından; yıllara göre fiyat endeksi ve diğer ekonomik büyüklüklere ilişkin veriler ise D.İ.E., T.C. Merkez Bankası ve Maliye Bakanlığı kayıtlarından elde edilmiştir.

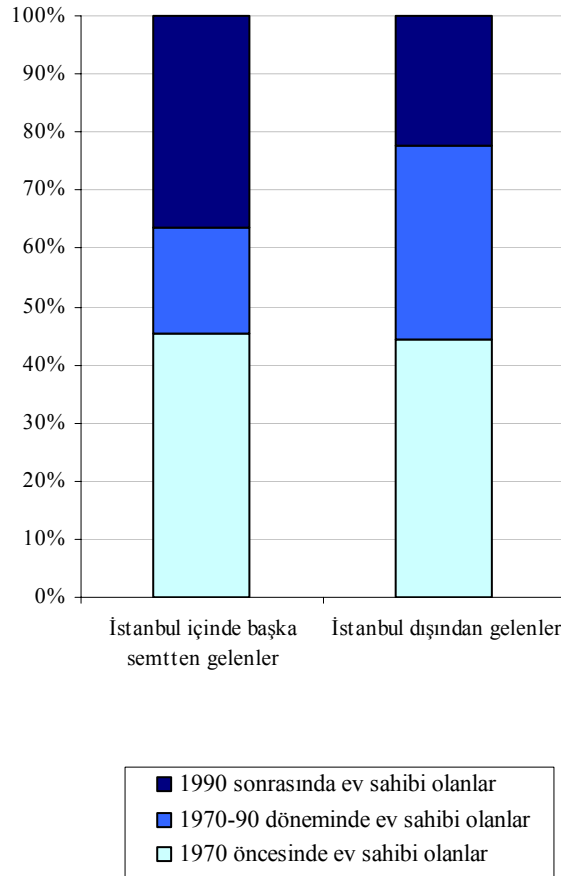

Grafik 4.15 Çeliktepe'de Yıllara Göre Arsa Rayiç Değerleri (ABD doları)

Tablo 4.21
Çeliktepe'ye İstanbul ve İstanbul dışından gelen hane reislerinin
Çeliktepe'de ev sahibi oldukları döneme göre yüzde dağılımı

		Çeliktepe'de ev sahibi oldukları dönem			Toplam
		1970 öncesi dönem	1970-90 dönemi	1990 sonrası dönem	
İstanbul içindeki başka bir semttten gelenler	İstanbul içindeki başka bir semttten gelenler içindeki %	45,5	18,2	36,4	100,0
	Dönem içindeki İstanbul'dan gelenler %	48,0	50,0	62,5	62,8
İstanbul dışından gelenler	İstanbul dışından gelenler içindeki %	44,4	33,4	22,2	100,0
	Dönem içindeki İstanbul dışından gelenler %	52,0	50,0	37,5	37,2
TOPLAM		40,9	34,4	24,7	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Grafik 4.16 Çeliktepe'ye İstanbul ve İstanbul Dışından Gelen Hane Reislerinin Çeliktepe'de Ev Sahibi Oldukları Döneme Göre Yüzde Dağılımı

Tablo 4.22
Çeliktepe'de ev sahipleri ve kiracılar (yüzde dağılımı)

	Ev sahibi (%)	Kiracı (%)
1. Toplam içindeki oranları	48,8	51,2
2. Grup içi oranları		
<i>2.a Gruplara göre geldikleri yer</i>		
İstanbul içinden gelenler	55,0	68,2
İstanbul dışından gelenler	45,0	31,8
<i>2.b Ev sahipliği ile ilgili bazı oranlar</i>		
Çeliktepe'ye taşınmadan önceki ev sahipliği oranı	20,0	4,5
İstanbul'da 2. Ev (Çeliktepe dışı)	50,0	0,0
İstanbul'da 3. Ev (Çeliktepe dışı)	25,0	0,0
Çeliktepe'de başka ev	50,0	0,0
<i>2.c Dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları</i>		
Telefon	100,0	63,6
Cep telefonu	80,0	79,8
Bilgisayar	25,0	22,6
TV	100,0	90,9
VCD-DVD çalar	50,0	59,1
Buzdolabı	100,0	95,5
Bulaşık makinesi	57,5	18,2
Çamaşır makinesi	95,0	77,3
Mikrodalga fırın	15,0	0,0
Elektrikli süpürge	90,0	81,8
Otomobil	30,0	13,6

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Çeliktepe'deki ev sahibi ve kiracılar arasındaki refah farklılıkları Tablo 4.22'de daha ayrıntılı olarak incelenebilmektedir. Tablo 4.22'ye göre Çeliktepe'deki kiracıların ev sahiplerinden az da olsa daha fazla bir orana sahip oldukları söylenebilir. Kentin merkez fonksiyonlarından daha uzakta olan diğer gecekondu bölgelerindeki örneklerde söz konusu oran dağılımındaki büyük payın ev sahipleri yönünde ortaya çıktığı görülmüştür. Sultanbeyli'de yapılan araştırma sonuçlarına göre (Bkz. Işık ve Pıncıoğlu, 2002) ev sahibi olan hane reislerinin oranı %70'tir.

Ancak kentin önemli merkezlerinden birine komşu olan Çeliktepe'de benzer bir dağılım ortaya çıkmamıştır. Merkeze yakınlık faktörünün Çeliktepe'deki kiracılığı 1990 sonrası dönemde arttırdığı belirtilmelidir. Ayrıca Çeliktepe'ye yaşanan yoğun göçün 1970'lerin ortalarından itibaren gerçekleşmiş olduğu da göz önünde bulundurulacak olursa, ev ve arsa sahibi olma olasılıkları daha düşük olan bir kitlenin çoğunluğu oluşturduğu Çeliktepe'de, bu sonuç açıklanabilir bir sonuç olarak karşımıza çıkacaktır.

Tablo 4.22 incelenecek olursa, ev sahiplerinin ve kiracıların dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları iki grubun yoksulluk düzeylerinden çok, sosyo-kültürel yapılarını anlama açısından daha ilginç sonuçlar içermektedir.

Tablo 4.23
Arsa sahiplerinin elde ettikleri rant ve refah göstergeleri (yüzde dağılımı)

	Arsa sahiplerinin binasında 1 daire dolu (%)	Arsa sahiplerinin binasında 2-4 daire dolu (%)	Arsa sahiplerinin binasında 5-7 daire dolu (%)	Arsa sahiplerinin binasında 8'den çok daire dolu (%)
1. Toplam içindeki oranları				
Arsa sahipleri içinde toplam oranları	23,6	17,6	23,5	35,3
2. Grup içindeki oranları				
<i>2.a Gruplara göre geldikleri yer</i>				
İstanbul içinden gelenler	25,0	33,4	0,0	16,6
İstanbul dışından gelenler	75,0	66,6	100,0	83,4
<i>2.b Grupların geliş tarihleri</i>				
1970 öncesi gelenler	33,4	100,0	25,0	80,0
1970-1990	0,0	0,0	75,0	0,0
1990 sonrası gelenler	66,6	0,0	0,0	20,0
<i>2.c Grupların arsa elde ediş oranları</i>				
1970 öncesi arsa elde edenler	50,0	66,7	75,0	50,0
1970-1990 arası arsa elde edenler	0,0	33,3	25,0	50,0
1990 sonrası arsa elde edenler	50,0	0,0	0,0	0,0
<i>2.d Grupların arsaları üstündeki binalar hakkında bilgiler</i>				
Dolu daireler / toplam daireler	100,0	88,0	100,0	93,8
Ortalama kat sayısı*	1,3	3,0	5,0	5,3
Dükkan	0,0	0,0	0,0	100,0
İstanbul'da 2. Ev (Çeliktepe dışı)	0,0	33,3	50,0	83,3
İstanbul'da 3. Ev (Çeliktepe dışı)	0,0	0,0	25,0	50,0
Çeliktepe'de başka ev	0,0	33,3	50,0	83,3
Bina kendi taraflarından yapıldı	25,0	33,3	50,0	50,0
<i>2.e Dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları</i>				
Telefon	100,0	100,0	100,0	100,0
Cep telefonu	25,0	100,0	100,0	100,0
Bilgisayar	0,0	33,3	50,0	33,3
TV	100,0	100,0	100,0	100,0
VCD-DVD çalar	50,0	66,6	25,0	66,6
Buzdolabı	100,0	100,0	100,0	100,0
Bulaşık makinesi	50,0	66,6	62,5	83,3
Çamaşır makinesi	75,0	100,0	100,0	100,0
Mikrodalga fırın	0,0	0,0	25,0	33,3
Elektrikli süpürge	50,0	100,0	100,0	100,0
Otomobil	0,0	33,3	25,0	50,0
<i>2.f Grupların konutlarındaki fiziki olanaklar</i>				
Banyo + Tuvalet	100,0	100,0	100,0	100,0
İkinci tuvalet	50,0	66,6	75,0	100,0
Mutfak	100,0	100,0	100,0	100,0
Kalorifer	0,0	0,0	25,0	50,0
Doğalgaz	0,0	33,3	25,0	66,6
Devamlı sıcak su	25,0	33,3	25,0	83,3
Kablolu - uydu yayını	25,0	66,6	50,0	83,3
Asansör	0,0	0,0	0,0	16,7
Kapalı garaj	0,0	33,3	0,0	0,8

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

(*) Sadece bu gösterge adet cinsindedir

Örneğin dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranlarının, çoğu başlıkta ev sahipleri açısından kiracılardan daha yüksek olmasına rağmen, VCD-DVD çalar sahiplik oranının kiracılarda ev sahiplerinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Anketlerle eş zamanlı olarak yürütülen

mülakatlarda Çeliklepe'nin ilk görüşte yoksul kesimini oluşturan kitlesinin neredeyse bütününde en önemli hobinin evde film izlemek olduğu sonucuna varılmıştır. Sinemaya gidemediklerini belirten bu kitle günlük masraflarından kısarak taksit olanaklarıyla VCD-DVD çalar sahibi olmaktadır.

Çeliklepe'de ev sahibi olanların %95'i arsa sahibidir. Yalnızca %5'lik bir kesim arsa sahibi olmayıp yalnızca kendi oturdukları dairelerin sahibidir. Bu kesime Çeliklepe'de elde edilen rantın en küçük kısmı kalmıştır. Arsa sahipleri açısından bakıldığında en yüksek rant mümkün olduğunca yüksek kat çıkan, daha çok konut, iş yeri ve dükkan yapan, bunları kiralaayan yada satanlar tarafından elde edilmiştir.

Tablo 4.23'deki birinci göstergeye göre arsa işgalinden en az rantı elde eden, arsasındaki binasında yalnızca bir daire dolu olan arsa sahipleri, yapılan sınıflamada %23,6'lık bir oranla ikinci büyük grubu oluşturmaktadır. Bu binalardaki dolu dairelerin toplam yapılmış olan dairelere olan oranı %100, ortalama kat sayısı ise 1,3'tür.

5 veya daha fazla dolu daireye sahip olanların binalarının kendileri tarafından yapılma oranı da çok yüksektir. Bu iki grupta %90'lar civarında hane binalarını kendisi yapmıştır. Bu binaların yapılma sürecinde genelde önce ilk kat çıkılıp, arsa sahibinin kendisinin oturacağı daire yapılmakta, daha sonra gelir düzeyi arttıkça diğer katlar çıkılmaktadır. Diğer katlar için gelirin elde edilmesinde yapılan dairelerin satılması yada kiralanması hayati önemdedir.

4.4.5 Çeliklepe'de Piramitsel Yapı

Çeliklepe'de yasa dışı yapılaşma sürecinde hem güç ilişkisi temelinde oluşmuş hem de yasal olmayan koşullarda kendi yasallıklarını oluşturmanın zorunlu kıldığı dayanışmayı sağlayan bir piramitsel yapı karşımıza çıkmaktadır. Bu piramitsel yapı 'kaybeden (loser)', 'idare eden (accomodator)' ve 'iyi durumda olan (doer)' olmak üzere üçlü bir ayırımla incelenecektir. Morçöl ve Gitmez'in (1995) sınıflandırması bu çalışma içinde model olarak alınmıştır.

Sınıflama gerçekleştirilirken belirleyici sınıf olarak piramidin altındakiler ve piramidin üstündekiler baz alınmıştır. Bu grupların belirlenmesi sonrasında piramidin ortasında yer alanlar da belirlenebilmiştir. Sınıflama gerçekleştirilirken belirli kriterler göz önünde bulundurulmuştur. Bunlar özetlenecek olursa:

Piramidin üstü

- Piramidin üstünü oluşturacak 'iyi durumda olanlar'ın tümü bugün Çeliklepe'de arsa ve ev sahibidir.

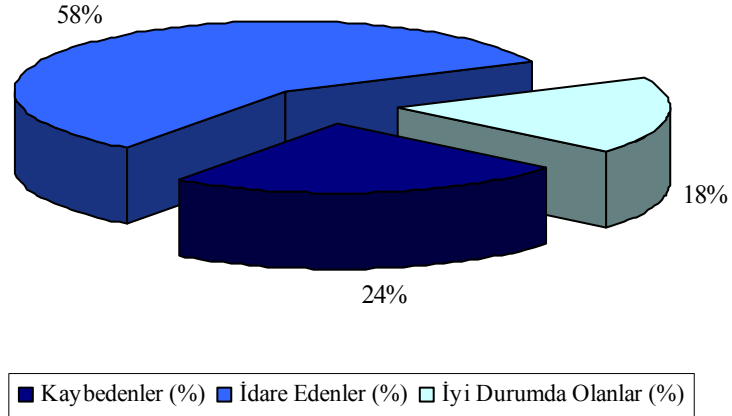
- Piramidin üstünde yer alacak hanelerin sahip olduğu arsalar üzerinde bulunan binalardaki dolu daire sayısı aynı kriter için Çeliktepe ortalamasının üzerinde olmalıdır. Bu belirleyiciyle grubu oluşturanların yalnızca oturdukları dairelere sahip olanlardan değil, Çeliktepe ortalamasına göre en az 3 ayrı dairenin de rantından yararlanmış olanlardan seçilmesi sağlanmıştır.
- Benzer bir yaklaşımla grubu oluşturanların arsasında bulunan birimlerde konut fonksiyonu haricinde ticari fonksiyonların da bulunmasına dikkat edilmiştir.
- Bu gruba dahil olanların Çeliktepe’de ve İstanbul’da başka semtlerde iki veya daha çok eve sahip olan tüm hanelerin oluşturduğu bütünün tamamını içermesi gözetilmiştir.
- Yine bu gruba dahil olanların dayanıklı tüketim mallarından buzdolabı, TV ve sabit telefon gibi günümüz koşullarında zaruri ihtiyaçlar arasında sayılabilecek nitelikteki mallara sahip olmaları gözetilmiştir.

Piramidin altı

- Bu grubu oluşturanların büyük bir bölümü Çeliktepe’de kiracı olarak barınanlar arasından seçilmiştir.
- Bu grupta hiç ev ve arsa sahibi bulunmamaktadır.
- Bu gruba dahil olanların dayanıklı tüketim mallarından özellikle otomobil, mikro dalga fırın ve klima gibi asgari-temel ihtiyaçlar arasında sayılamayacak lüks niteliklerdeki mallara sahip olmamaları gözetilmiştir.
- Ayrıca çalışılan iş yerindeki statülere bakıldığında bu grupta işverenliğin düşük olması beklenmiştir.

Bu kriterler doğrultusunda Çeliktepe’nin kaybedenleri ve iyi durumda olanları belirlenmeye çalışılmıştır. Anket sonuçlarının dökümünün yapıldığı ve bu dökümlerin ölçeklere göre sınıflandırıldığı süreç içerisinde yapılan bu üçlü sınıflama bir çok kez yeniden gözden geçirilmiş ve değerlendirilmiştir.

Erişilen sonuca göre piramidin altında kalan ve kaybedenler olarak adlandırılan grup Çeliktepe’deki toplam hanelerin %24’üne tekabül etmektedir. Piramidin ortasında bulunan görece iyi durumdakiler %58’lik bir oranla en büyük grubu oluşturmaktadır. Geriye kalan %18’lik grup piramidin üstünde kalanları, farklı bir deyişle Çeliktepe’nin en fazla refaha sahip küçük ve mutlu azınlığını, yani kazananlarını göstermektedir.

Grafik 4.17 Çeliktepe’de Üçlü Piramitsel Yapı (Yüzde Dağılımı)

4.4.5.1 Piramitsel Yapıda Sosyo-Kültürel Durum

Çeliktepe bütünü için hane halkı verilerine dayanarak yapılan sosyo-kültürel yapı analizi bu aşamada üç ayrı sınıfta dökülmek üzere yeniden değerlendirilmiştir. ‘Kaybedenler’, ‘idare edenler’ ve ‘iyi durumda olanlar’ sınıfları özelinde yapılan bu analiz içerisinde, hane halkı büyüklükleri, yaş gruplarının dağılımları, okuryazarlık oranları, en son bitirilen öğretim kurumları, zorunlu okuma çağındakilerin okula gitme oranları, boş zamanların değerlendirilme biçimleri vb. hane halkı ve hane reisleri bazında incelenmiştir.

Tablo 4.24 ve Grafik 4.18’de sınıflara göre genel sosyo-kültürel özellikler irdelenmiştir. Tablo 4.24’te hane halkı büyüklükleri incelenecek olursa, kaybedenlerin hane halkı büyüklüklerinin iyi durumda olanlardan daha düşük olduğu görülecektir. Üstelik iyi durumda olanların hane halkı büyüklükleri Çeliktepe ortalamasının da oldukça üstündedir. Çeliktepe’de 2000 yılı muhtar listelerine göre 4,5 olarak belirlenen hane halkı büyüklüğü, bu çalışma kapsamında 2005 yılı ağustos ayında bitirilen anket çalışması sonucu 3,98 olarak hesaplanmıştır. Bu anket çalışmasının sonuçları baz alındığında Çeliktepe’nin ortalama hane halkı büyüklüğü özelliklerini taşıyan grup olarak idare edenleri görmek mümkündür.

Genellikle iki ebeveyn ve iki çocuktan oluşan aile tipi, iyi durumda olanlar için hane reisi, hane reisinin eşi, çocukları ve gelin-damat yada hane reisinin anne-babasının oluşturduğu geniş aile tipini ifade etmektedir. Kaybedenlerde ise 3,3’e düşen hane halkı büyüklüğü, bu grubun hane tipini 1, 2 ve 3 kişilik hanelerin oluşturduğunun ipuçlarını vermektedir.

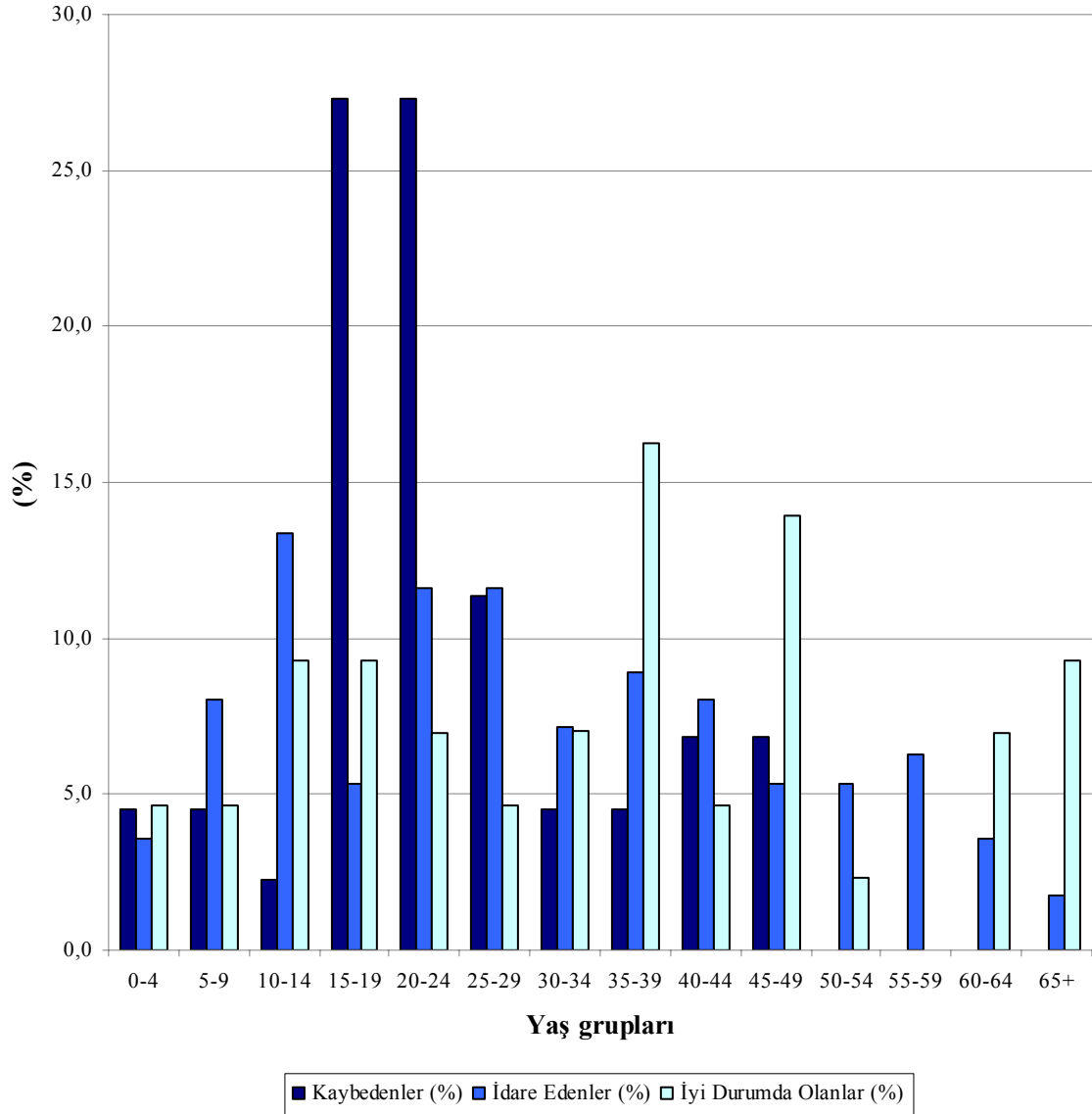
Yaş gruplarına göre yapılacak incelemede sırasıyla iyi durumda olanlar, idare edenler ve

kaybedenlerin yaş ortalamaları açısından birbirlerini büyükten küçüğe bir sıra ile takip ettikleri görülecektir. Nüfusunun %81,8'inin 35 yaş altı olduğu belirlenmiş olan kaybedenler grubunda asıl ağırlık 15-24 yaş arasındadır. Buna karşılık iyi durumda olanların nüfusunun %53,6'sının 35 yaş üstü olduğu belirlenmiştir. Kaybedenlere göre daha yaşlı bir nüfusu barındıran bu grupta çalışanların oranının düşük, emeklilerin oranının ise yüksek olması bu sonuca da uç vermektedir.

Tablo 4.24
Toplam nüfusa göre piramitsel yapıda sosyokültürel özellikler
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
Hane halkı büyüklüğü	3,3	3,9	5,1
Yaş grupları			
0-4	4,5	3,6	4,7
5-9	4,5	8,0	4,7
10-14	2,3	13,4	9,3
15-19	27,3	5,4	9,3
20-24	27,3	11,6	7,0
25-29	11,4	11,6	4,7
30-34	4,5	7,1	7,0
35-39	4,5	8,9	16,3
40-44	6,8	8,0	4,7
45-49	6,8	5,4	14,0
50-54	0,0	5,4	2,3
55-59	0,0	6,3	0,0
60-64	0,0	3,6	7,0
65+	0,0	1,8	9,3
Okuryazarlık oranı (6+ yaş)	95,2	91,4	97,6
Mezun olduğu okul (11+ yaş)			
Hiçbir yerden mezun olmamış	4,8	7,8	7,3
İlkokuldan terk	0,2	3,9	2,4
İlkokul	33,3	48,5	53,6
Ortaokul	40,1	19,4	14,7
Lise ve dengi meslek lisesi	21,4	15,5	14,6
2 yıllık lisans	0,1	1,0	4,9
4 yıllık lisans	0,1	3,9	2,4
Zorunlu okuma çağındakilerin okula gitme oranları	72,4	81,8	100,0
Herhangi bir kursa gidenler	0,3	4,8	4,9

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Grafik 4.18 Toplam Nüfusa Göre Piramitsel Yapıda Sosyokültürel Özellikler

Tablo 4.25'te hane reislerine göre sosyo-kültürel yapı irdelenmiştir. Buradaki en çarpıcı sonuçlar şunlardır: kaybedenlerde okuryazarlık oranı %100'ken, bu oran iyi durumda olanlar için %89'dur. Aynı şekilde kaybedenlerin eğitim düzeyi iyi durumda olanlara karşı görece daha iyidir. İyi durumda olanlar boş zamanlarında hobileri için vakit ayırabildiklerini, İstanbul içinde eğlence amaçlı gezintiler yapabildiklerini belirtirken, kaybedenlerin büyük bir bölümü çok nadir de olsa boş zamanlarını evde geçirdiklerini ve büyük bir çoğunluğu da hiç boş zamanlarının olmadığını belirtmişlerdir.

Tablo 4.25
Hane reislerine göre piramitsel yapıda sosyo-kültürel özellikler
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
Okuryazarlık	100	97	89
Hane reisinin mezun olduğu okul			
Hiçbir yerden mezun olmamış	9	3	8
İlkokuldan terk	6	3	5
İlkokul	53	55	45
Ortaokul	10	12	22
Lise ve dengi meslek lisesi	18	20	18
2 yıllık lisans	2	4	2
4 yıllık lisans	1	3	0
Boş zamanlarını değerlendirme biçimi			
Hobileri için zaman ayıranlar*	0	6	38
Camiye gidenler	8	3	9
Kahveye gidenler	9	7	9
Dernek lokaline gidenler	0	2	5
İstanbul içinde gezenler (alışverişe, pikniğe, denize vb.)	7	14	14
Evde istirahat edenler	42	45	20
Evde temizlik yapanlar**	10	10	0
Boş zamanı olmadığını ve çalıştığını belirtenler	25	12	5
Bayram vb. tatilleri değerlendirme biçimi			
İstanbul içinde gezenler (alışverişe, pikniğe, denize vb.)	0	2	4
Çeliktepe içinde akraba ziyaretine çıkanlar	13	28	11
İstanbul içinde akraba ziyaretine çıkanlar	17	18	22
İstanbul dışında akraba ziyaretine çıkanlar	6	10	37
Evde istirahat edenler	50	35	21
Tatili olmadığını ve çalıştığını belirtenler	14	8	5
Sinema, tiyatro, konser, sergi vb.'ne hiç gitmemiş olanlar	75	59	67
Son bir ayda eğlence ve kültürel amaçla Çeliktepe dışına gidenler	8	51	52
Tercih edilen TV kanalları (seçilmiş kanallar)			
Kanal 7	11	15	44
ATV	0	18	11
Discovery / National Geographic	15	7	0
Show TV	33	12	0
NTV	0	9	0
TRT kanalları	0	7	15
Diğer TV kanalları	0	7	7
Özel bir tercihi olmayanlar	30	15	22
TV izlemeyenler	10	10	0
Tercih edilen gazeteler (seçilmiş gazeteler)			
Fanatik	40	7	11
Hürriyet	2	17	5
Posta	14	13	0
Sabah	2	28	17
Tercüman	3	3	23
Vakit	5	0	22
Diğer gazeteler	0	18	0
Özel bir tercihi olmayanlar	8	3	6
Gazete okumayanlar	25	10	17

(*) Sırasıyla bahçe ekip biçmek, güvercin beslemek, maça gitmek, balık tutmak, bilardo oynamak, meyhaneye gitmek en çok tekrar eden yanıtlardır.

(**) Bu değer yalnızca kadın hane reislerinin verdiği yanıtlardan oluşmaktadır.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

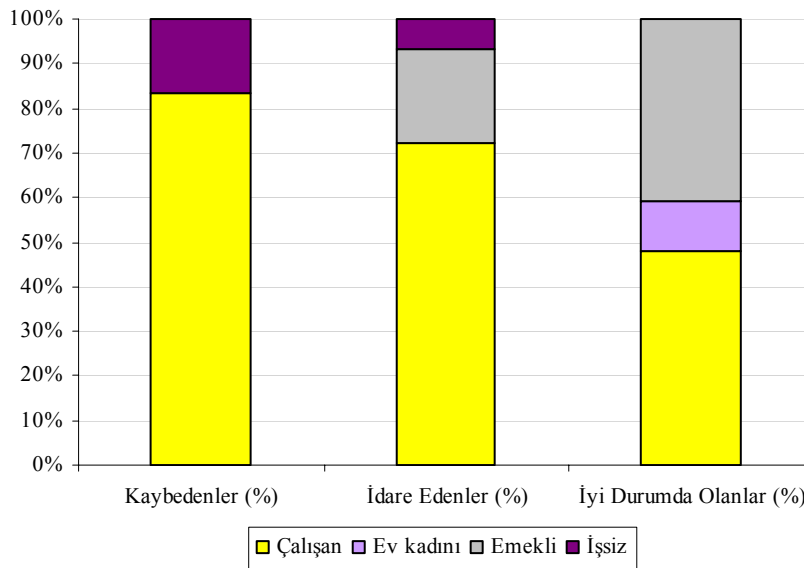
4.4.5.2 Piramitsel Yapıda İşgücü Piyasası

Tablo 4.26'ya göre çalışan kesim en düşük oranda iyi durumda olanlarda görülmektedir. Çalışan hane reislerinin büyük bir çoğunlunun işveren olduğu iyi durumda olanlar aynı zamanda Çeliktepe'nin emekli kesimini de büyük ölçüde içinde barındırmaktadır. Tablo 4.27'ye göre kaybedenlerin %83,7'sini yevmiyeli ve ücretli kesimin oluşturduğu görülmektedir. Bu grubun çalışanları genellikle tekstil, inşaat ve sanayi işçisidir. Genellikle Çeliktepe, Sanayi ve Ortabayır mahallelerinde çalışan bu kesimin bir bölümü de mevsimlik işçi olarak İstanbul dışına da çalışmak için çıkabilmektedir.

Tablo 4.26
Piramitsel yapıda işgücü arzı
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
Grup içindeki oranları				
Çalışan	83,4	72,4	48,2	69,4
Ev kadını	0,0	0,0	11,1	2,0
Emekli	0,0	20,7	40,7	19,6
İşsiz	16,6	6,9	0,0	9,0
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

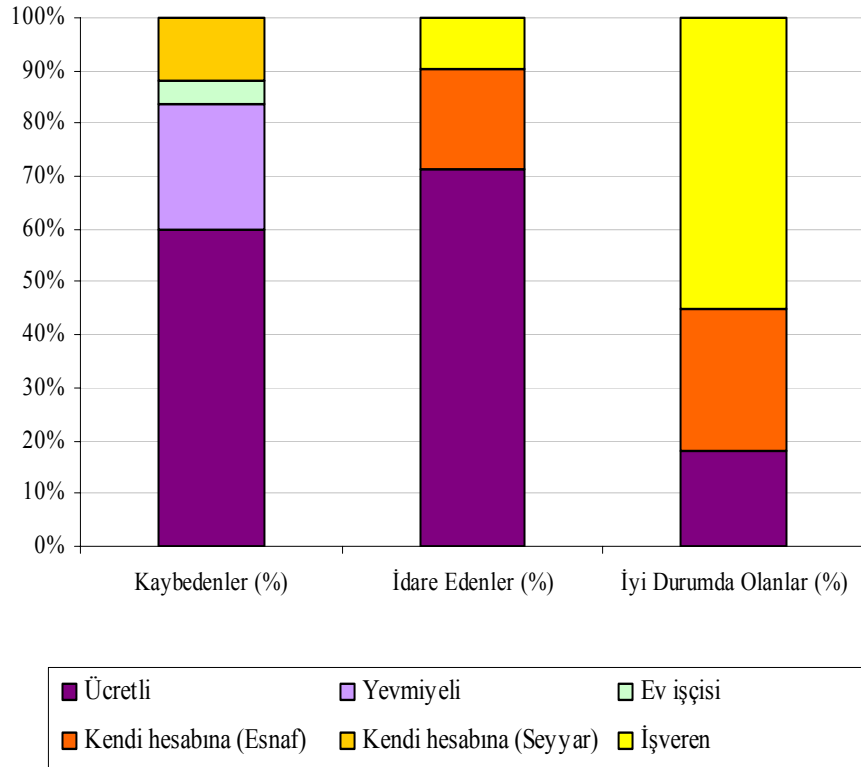

Grafik 4.19 Piramitsel Yapıda İşgücü Arzı (Yüzde Dağılımı)

Tablo 4.27
Piramitsel yapıda çalışanların
işteki pozisyonları (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
Grup içindeki oranları				
Ücretli	60,1	71,4	18,0	64,2
Yevmiyeli	23,6	0,0	0,0	5,8
Ev işçisi	4,2	0,0	0,0	1,4
Kendi hesabına (Esnaf)	0,0	19,0	26,8	17,1
Kendi hesabına (Seyyar)	12,1	0,0	0,0	2,9
İşveren	0,0	9,5	55,2	8,6
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Grafik 4.20 Piramitsel Yapıda Çalışanların İşteki Pozisyonları

Tablo 4.28
Piramitsel yapıda iş yeri statüleri ve iş yerine ulaşım biçimleri

	Kaybedenler	İdare Edenler	İyi Durumda Olanlar
1. Şu anda çalışılan iş yerinin statüsü			
Kamu	4,8	14,3	2,5
Özel	95,2	85,7	97,5
2. İş yerinin bulunduğu semtler			
Çeliktepe	33,2	25,5	56,7
Bakırköy	0,0	0,0	6,6
Bayrampaşa	5,7	8,7	0,0
Beşiktaş	0,0	5,1	6,6
Beyoğlu	9,2	3,8	0,0
Büyükçekmece	0,0	2,1	0,0
Eminönü	14,6	0,0	3,3
Kağıthane	10,0	21,7	0,0
Sarıyer	0,0	7,1	3,3
Şişli	0,0	21,0	9,5
Ümraniye	0,0	2,5	14,0
Zeytinburnu	23,0	2,5	0,0
İş yeri yok (seyyar vb.)	4,3	0,0	0,0
Toplam	100,0	100,0	100,0
3. İşe gidiş - dönüşlerde kullanılan vasıtalar			
İş yerinin sağladığı servisle gidip gelenler	27,8*	22,7	0,0
Belediye ve halk otobüsleri ile gidip gelenler	29,0	13,5	0,0
Metro ile gidip gelenler	0,0	17,5	9,5
Kendi aracı ile gidip gelenler	0,0	5,0	33,8
Yürüyerek gidip gelenler	43,2	32,5	56,7
Diğer	0,0	8,8	0,0

(* Bu göstergiyi oluşturan yanıtların büyük bir bölümünü Çeliktepe'deki işçilerin yanıtları oluşturmuştur. Bu sebeple burada "iş yerinin sağladığı servis"ten kasıt işçileri taşıyan kamyonet, kamyon vb. olacaktır.
Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 4.28'de piramitsel yapıya göre iş yeri statüleri ve iş yerine ulaşım biçimleri incelenmiştir. Çalışılan iş yerinin statüsüne bakıldığında idare edenlerin oluşturduğu grubun %14,3'ünün kamuya bağlı olduğu görülecektir. Daha çok Kağıthane ve Sarıyer bölgelerinde memur vasfında çalışan bu grup Çeliktepe'nin de memur vasfında çalışan kesiminin %83,5'ini oluşturmaktadır.

Tablo 4.29’da sınıflara göre iş bulma kanalları özetlenmiştir. İlk yerleşimcilerin ağırlıkta olduğu iyi durumda olanlar sınıfında iş bulma konusunda yardım alanların oranları %100’ken, bu oran kaybedenlerde 58,4’tür. Bu grubun şu anki işinde 1-4 yıldan beri çalışanlarının oranı %89,5’tir. Buradan günümüzdeki yardımlaşma ilişkilerinin tükeniş sürecinde olduğu sonucunu çıkarmak da sanırım abartılı olmayacaktır.

Tablo 4.29
Piramitsel yapıda dönemlere göre iş bulma kanalları ve işte çalışma süreleri
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler	İdare Edenler	İyi Durumda Olanlar
Çeliktepe'ye ilk yerleşilen dönemde uğraşılan işi bulma kanalları			
Yakın / uzak akraba yardımı	37,5	42,9	50,0
Hemşehri yardımı	8,4	38,0	43,3
Tanıdık yardımı	12,5	4,8	6,7
Kendisi	41,6	14,3	0,0
Bu işte çalışılan süre			
Bir yıldan az	10,6	4,8	0,0
1 - 4 yıl	49,9	19,0	6,6
5 - 9 yıl	31,2	9,5	6,6
10 - 14 yıl	8,3	14,3	16,7
15 - 19 yıl	0,0	47,6	20,1
20 + yıl	0,0	4,8	50,0
Şu anda uğraşılan işi bulma kanalları			
Yakın / uzak akraba yardımı	30,0	34,8	33,3
Hemşehri yardımı	0,0	5,6	30,2
Tanıdık yardımı	14,5	16,1	8,8
Kendisi	55,5	43,5	27,7
Şu anda uğraşılan işte çalışma süreleri			
Bir yıldan az	49,5	21,7	0,0
1 - 4 yıl	40,0	34,8	6,7
5 - 9 yıl	2,2	34,8	12,0
10 - 14 yıl	8,3	0,0	12,5
15 - 19 yıl	0,0	8,7	25,5
20 + yıl	0,0	0,0	43,3

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

4.4.5.3 Piramitsel Yapıda Yoksulluk ve Refah Göstergeleri

Anket yapılan hanelerin yaşadıkları konutların %45,5’i 1970 öncesinde yapılmıştır. Daha çok tek yada iki katlı müstakil gecekondü niteliğindeki bu binaların büyük bir bölümü onarım görmemiş ve kötü durumdadır. Bir bölümü ise apartman gecekondü niteliğinde olup, onarım görmesine rağmen çıkılan ek katlar sebebiyle deprem yönetmeliğine uygun olmayan sağlıksız yapılarıdır. Piramitsel yapıda kaybedenler sınıfının % 75,6’sı bu binalarda yaşamaktadır.

Anketlerin yürütüldüğü binaların %32,5'i ise 1970-1990 dönemi içerisinde inşa edilmiştir. Tamamı 2'den çok katlı olan ve Çeliktepe'nin yapı yoğunluğu en yüksek olan bölgelerinde konumlanan bu yapılarda ise "idare edenler" sınıfının 34,5'i, "iyi durumda olanlar"ın %36,6'sı yaşamaktadır.

Tablo 4.30
Piramitsel yapıda grupların oturdukları konutların yapılış tarihleri

		Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
1. Grupların oturduğu konut tipi					
Müstakil	Bahçeli yeni bina	0,0	14,5	22,2	15,8
	Bahçesiz eski bina	73,4	0,0	0,0	17,6
Apartman	10 daireden az	24,4	65,5	22,2	47,8
	10 daireden çok	0,0	20,0	55,6	18,2
Diğer		2,2	0,0	0,0	0,5
Toplam		100,0	100,0	100,0	100,0
2. Grupların oturdukları konutların yapılış tarihleri					
1970 öncesi yapılan konutlar		75,6	41,4	18,4	45,5
1970-90 arası yapılan konutlar		24,4	34,5	36,6	32,5
1990 sonrası yapılan konutlar		0,0	24,1	45,0	22,0
Toplam		100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

1990 sonrasında yapılan ve anket yapılan hanelerin yaşadıkları konutların %22'sini oluşturan yapıların küçük bir bölümü eski müstakil gecekonduların yerine inşa edilen yine müstakil bahçeli yapılardır. Daha çok müstakil konut tipinin sağladığı avantajlardan ve alışkanlıklardan kopmak istemeyen "iyi durumda olanlar"ın yaşadığı bu konutlar aynı zamanda Çeliktepe'deki yapı yoğunluğunun en düşük olduğu bölgeleri oluşturmaktadır. 1990 sonrasında yapılan konutların büyük bir bölümü ise yeni apartmanlardır. Bu binaların hemen hepsi ana cadde üzerinde alt katı ticaret üst katları konut fonksiyonunda olan çok katlı binalardır. İyi durumda olanların %45'i 1990 sonrasında yapılan yapılarda oturmaktadır.

İyi durumda olanlar sınıfının bir bölümü 1970 öncesinde Çeliktepe'ye gelmiş ve bu süreç içerisinde ev ve arsa sahibi olmuştur. Çeliktepe'ye ilk olarak yerleşenlerin büyük çoğunluğu, arsa elde edenlerin ise tamamı bu mutlu azınlık grubuna dahildir. Ancak grup içerisinde 1970-1990 sürecinde ev ve arsa sahibi olabilmiş, sonradan gelmelerine rağmen sivrilmeyen olanaklarını yakalayabilmiş küçük bir kesim de bulunmaktadır. Grup içerisindeki arsa sahiplerinin binalarındaki ortalama dolu daire sayısı 7,1'dir.

Tablo 4.31
Üçlü piramitsel yapıda refah ve yoksulluk göstergeleri - 1
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Toplam içindeki oranları	24,0	58,0	18,0
2. Grup içindeki oranları			
<i>2.a Gruplara göre geldikleri yer</i>			
İstanbul içinden gelenler	75,0	60,9	53,0
İstanbul dışından gelenler	25,0	39,1	47,0
<i>2.b Dönemlere göre Çeliklepe'ye yerleşim oranları</i>			
1970 öncesi gelenler	0,0	13,0	76,0
1970-1990 arasında gelenler	8,3	34,8	24,0
1990 sonrası gelenler	91,7	52,2	0,0
<i>2.c Dönemlere göre arsa elde ediş oranları</i>			
Arsa elde edenler içinde 1970 öncesi arsa elde edenler	0,0	52,0	63,6
Arsa elde edenler içinde 1970-1990 arası arsa elde edenler	0,0	25,5	36,4
Arsa elde edenler içinde 1990 sonrası arsa elde edenler	0,0	22,5	0,0
<i>2.d Ev ve arsa sahipliği ile ilgili bazı göstergeler</i>			
Çeliklepe'de ev sahipliği	0,0	44,8	100,0
Kiracılar	91,7	41,4	0,0
Başka şekilde Çeliklepe'de barınma	8,3	13,8 *	0,0
Aylık ödenen kira tutarı (Kiracılar içinde - ortalama değer)**	224,3	290,4	0,0
Arsa sahipliği	0,0	27,6	100,0
Arsa sahiplerinin binalarında dolu daire sayısı (ort.) ***	0,0	3,8	7,1
Arsa sahiplerinin binalarında dükkan	0,0	12,5	42,6
İstanbul'da 2. Ev (Çeliklepe dışı)	0,0	13,8	63,8
İstanbul'da 3. Ev (Çeliklepe dışı)	0,0	6,9	31,9
Çeliklepe'de başka ev	0,0	12,6	47,3
<i>2.e Dayanıklı tüketim mallarına sahiplik oranları</i>			
Telefon	41,7	93,1	100,0
Cep telefonu	75,0	82,8	100,0
Bilgisayar	0,0	24,1	42,6
TV	83,3	100,0	100,0
VCD-DVD çalar	33,3	65,5	57,3
Buzdolabı	83,3	100,0	100,0
Bulaşık makinesi	0,0	37,9	94,4
Çamaşır makinesi	50,0	96,6	100,0
Mikrodalga fırın	0,0	3,4	31,8
Elektrikli süpürge	66,7	89,7	100,0
Otomobil	0,0	27,6	44,8

(*) Bu değeri oluşturan yanıtlardan en çok tekrar edenini "baba mülkiyeti"dir. 'Kaybedenler'i oluşturan grubun bu safhadaki yanıtlarından en çok tekrar edenleri ise kira ödenmeyen "iş yeri sahibine ait iş yeri" ya da "iş yerinin sağladığı geçici-dönemlik daireler"dir.

(**) Bu değer YTL (para birimi) cinsindedir.

(***) Bu değer adet cinsindedir.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliklepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Piramidin ortasında yer alan büyük çoğunluk, piramidin üstündeki azınlık kadar rant ve refah seviyesi elde etmese de, göçten fayda sağlayarak ekonomik durumunu iyileştiren bir kesimi oluşturmaktadır. İdare edenler olarak adlandırılan bu grupta ev sahipliği oranı 44,8'dir (Tablo 4.31). Bu gruba dahil olanların çok az bir bölümü aynı zamanda arsa sahibi olabilmıştır. Bu grubun arsa sahiplerinin arsalarında bulunan ortalama daire sayısı ise 3,8'dir.

Tablo 4.32
Üçlü piramitsel yapıda refah ve yoksulluk göstergeleri - 2
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Hane halkı büyüklüğü	3,3	3,9	5,1
2. Grupların konutlarındaki fiziki olanaklar			
Banyo ve / veya tuvalet	83,3	100,0	100,0
İkinci tuvalet	41,7	58,6	88,6
Mutfak	83,3	93,1	100,0
Kalorifer	0,0	20,7	43,7
Doğalgaz	0,0	27,6	66,6
Devamlı sıcak su	8,3	58,6	66,1
Kablolu - uydu yayını	16,7	37,9	75,9
Asansör	0,0	3,4	11,0
Kapalı garaj	0,0	3,4	23,4
3. Grupların oturdukları konutların salon dahil oda sayısı (ort.)	2,5	3,1	3,3
4. Grupların konutlarında ısınma amacıyla kullanılan yakıt türü			
Odun	8,2	6,9	0,0
Kömür	65,9	62,1	33,3
Fuel-oil	17,5	0,0	0,0
Doğalgaz	0,0	27,6	66,7
Elektrik	0,0	3,4	0,0
LPG	8,4	0,0	0,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliklepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Piramidin altındaki grubun %91,7'si 1990 sonrasında Çeliklepe'ye gelmiştir. Ayrıca grubun %75'i ise İstanbul içindeki başka bir semtten Çeliklepe'ye göç etmiştir. Bu grup, süreç içerisinde hiç ev ve arsa elde edememiştir. Grubun %91,7'si kiracıdır. Kalan %8,3'lük oranı oluşturan kesimin büyük bir çoğunluğu ise baba mülkiyetindeki konutlarda ikamet etmektedir.

Tablo 4.32'da piramitsel yapıyı oluşturan grupların konutlarındaki fiziki olanaklar incelenecek olursa, kaybedenlerin %16,7'sinin konutunda banyo ya da tuvalet bulunmadığı görülecektir. Yine kaybedenlerin %16,7'sinin konutunda mutfak da bulunmamaktadır.

4.4.5.4 Piramitsel Yapıda Dönüştürme Kapasitelerinin Ölçümünde Açılım Verebilecek Parametreler

Buraya kadar Çeliklepe'de piramitsel yapının farklı görüntüleri Çeliklepe'nin sosyo-kültürel özellikleriyle birleştirilerek irdelenmiştir. Bu bölümde ise çalışmanın varsayımlar bölümünde bahsedilen dönüştürme kapasitelerinin tükenişine yönelik paradigmalardan rakamlarla

irdelenmesi ve söz konusu hipotezlerin test edilmesi yer alacaktır.

Bu noktada üzerinde durulacak olan ana mesele, ‘kaybedenler’ sınıfının sosyo-kültürel bağlamda, refah ve yoksulluk bağlamlarında Çeliktepe’de yaşanmış olan dönüşüm süreçlerinin bir sonucu olarak gerçekte neyi ifade ettiği olacaktır.

Dönüştürme kapasitelerinin ve bu kapasitelerin tükeniş dinamiklerinin ölçülebilirliği konusu burada önemli bir sorun teşkil etmektedir. Söz konusu dinamiklerin, ancak yaşandığı dönemde yaşayanlarla birlikte yaşanarak algılanabileceği su götürmezdir. Bununla beraber, bilimsel açıdan nedenleri üzerine konuşulabilen her olay test edilebilmeye de açıktır. Burada da test edilecek olguların yaşanmış deneyimlerden, daha sonra yaşanacaklara açılımlar veren olgular olması doğru yaklaşım biçimleriyle bilimselleştirilebilir hipotezleri kurmayı kolaylaştırmıştır. Bu noktada belirtilmesi gereken bir diğer önemli husus da Sosyal Bilimlerin özne-nesne ilişkilerine yüklediği kalıpları kırılmaz doğrularının Çeliktepe özelinde Çeliktepe’yi anlamak adına işleyemeyeceği, nesneyle kurulacak olan bağın ne elitist ne de romantik bir bağ olduğudur.

Yukarıdaki yaklaşım biçimini destekleyebilmesi için bir takım varsayımların test edileceği bu bölümde, şimdiye kadar tartışılan ve birçok kez tekrar edilen; benzer araştırmalar kapsamında da birçok boyutuyla irdelenmiş olan saptamalar, araştırma sonuçlarıyla desteklenmelerine rağmen yinelenmeyecektir.

Sonuç olarak Çeliktepe’deki dönüştürme kapasitelerinin tükeniş süreci, özellikle üçlü piramitsel yapının tabanındaki Çeliktepe’nin ‘kaybedenler’ine daha yakından bakabilmek amacıyla tasarlanmış olan 398 hane halkı, 100 hane reisiyle yapılan anket çalışmasının sonuçları, bu sonuçların dökümüyle elde edilen aşağıdaki tablolarla ve özellikle köy dernekleriyle yapılan derinlemesine mülakatların sonuçlarıyla algılanabilir kılınmaya çalışılmıştır.

İlgili tablolar hem zamansal olarak hem de neden-sonuç ilişkilerini kapsar bir biçimde düzenlenmiş ve sıralanmıştır. Tabloların bu düzenek içerisinde geriye dönüşlerle karşılaştırmalı analizleri yapılacak olursa, sürecin genel paradigmaları sadece sözcüklerle değil rakamlarla da anlaşılabilmiş olacaktır.

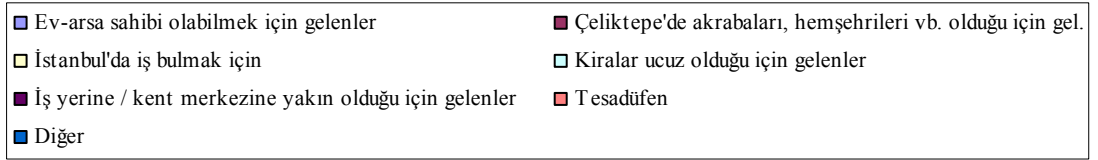
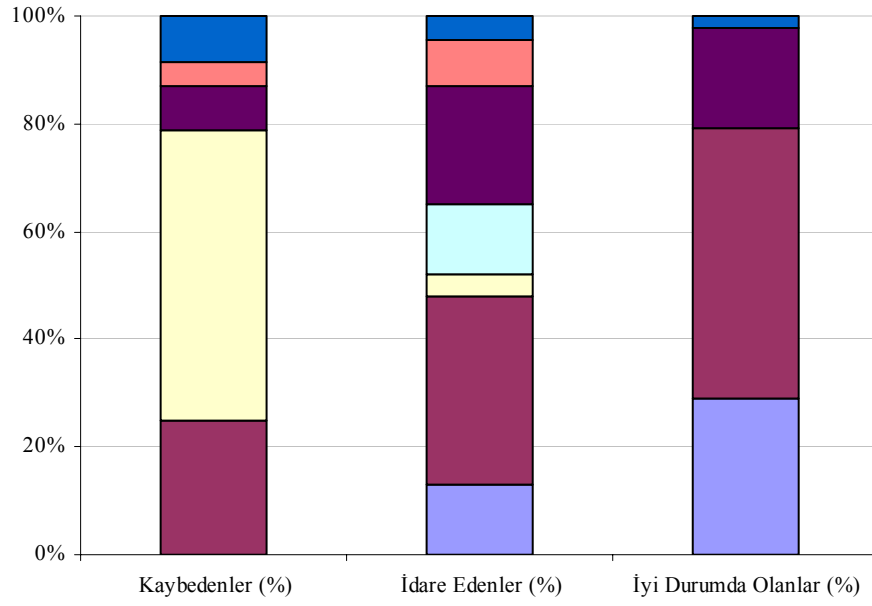
Tablo 4.33
Piramitsel yapıda göçmen grupların Çeliklepe'ye yerleştikleri dönemdeki
dönüştürme kapasitelerinin ölçümünde açılım verebilecek parametreler
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Çeliklepe'ye yerleşme sebebi			
Ev-arsa sahibi olabilmek için gelenler	0,0	13,0	29,0
Çeliklepe'de akrabaları, hemşehrileri vb. olduğu için gel.	25,0	34,8	50,0
İstanbul'da iş bulmak için	53,8	4,3	0,0
Kiralar ucuz olduğu için gelenler	0,0	13,0	0,0
İş yerine / kent merkezine yakın olduğu için gelenler	8,3	21,7	18,9
Tesadüfen	4,5	8,7	0,0
Diğer	8,4	4,3	2,1
2. Akraba, hemşehri ve tanıdıklarla yardımlaşma			
<i>2.a Çeliklepe'ye yerleşmeden önce görüştüğü, Çeliklepe'de ikamet eden akraba, hemşehri ve / veya tanıdıkları olanlar</i>	66,7	73,9	87,5
<i>2.b Bu kişilerle yakınlık dereceleri*</i>			
Yakın akrabası olanlar	75,0	70,6	42,9
Uzaktan akrabası olanlar	37,5	52,9	28,6
Hemşehrileri olanlar	75,0	64,7	57,1
Tanıdıkları olanlar	25,0	41,2	14,3
<i>2.c Bu kişilerden yardım alanlar</i>	62,5	64,7	85,7
<i>2.d. Alınan yardımların sağladığı kolaylıklar*</i>			
Yardım eden kişinin yanında barınma	55,3	72,7	53,9
Kiralık ev bulma	100,0	63,6	56,1
Ev sahibi olma	0,0	27,3	66,7
Arsa sahibi olma	0,0	27,3	66,7
İş bulma	76,2	54,5	83,3

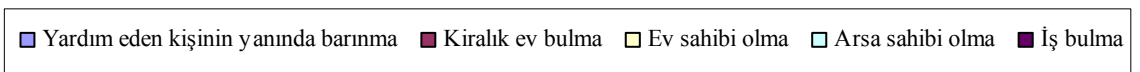
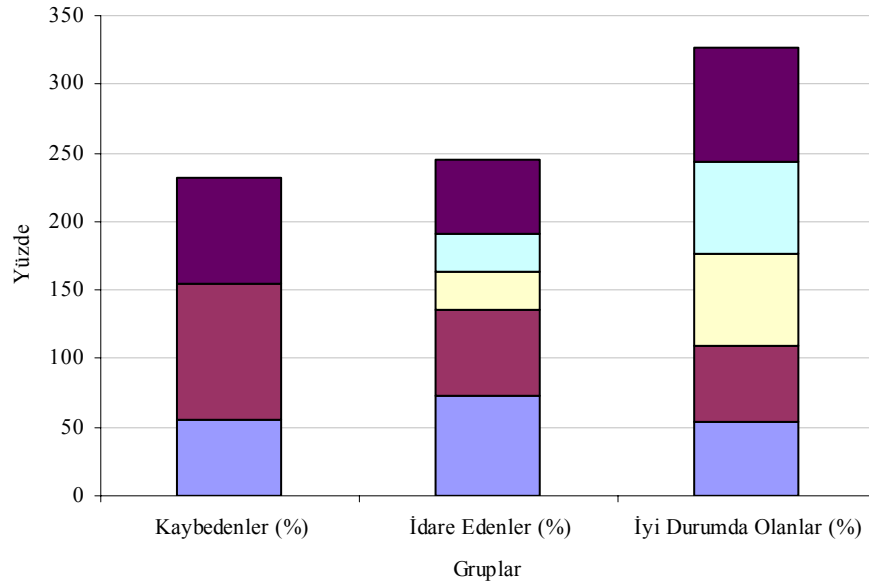
(*) Sonuçların döküldüğü söz konusu anket sorusunda deneklerin birkaç seçenek birden seçilebilmelerine olanak tanıdığı için sınıflamaların değerler toplamı %100 yapmamaktadır.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliklepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 4.33'e göre piramitsel yapıyı oluşturan grupların Çeliklepe'ye ilk yerleştikleri dönemdeki yerleşme sebepleri incelenebilir. Buna göre, kaybedenlerin daha çok İstanbul'da iş bulmak amacıyla (%53,8), idare edenlerin (%34,8) ve iyi durumda olanların (%50) ise Çeliklepe'de akrabaları, hemşehrileri vb. olduğu için geldikleri görülecektir. Ayrıca iyi durumda olanların %29'u ise Çeliklepe'ye ev ve arsa sahibi olabilmek için geldiklerini belirtmişlerdir. Bu, çoğunluğu 1970 öncesinde Çeliklepe'ye göç etmiş olan söz konusu grubun içerisinde belli bir kesimin gerçekleştirdiği göçün hazırlıklı bir göç olduğunu ve barınma amacından ziyade mülk sahibi olabilme amacına sahip bireylerin oranının azımsanamayacak düzeyde olduğunu göstermektedir.

Grafik 4.21 Piramitsel Yapıda Çeliktepe'ye Yerleşme Sebepleri

Grafik 4.22 Çeliktepe'ye İlk Yerleşilen Dönemde Çeliktepe'de İkamet Eden Akraba, Hemşehri ve / veya Tanıdıkları Olanların Bu Kişilerden Aldıkları Yardımlar

Göçmen grupların akraba, hemşehri ve tanıdıklarıyla yardımlaşma düzeylerine bakıldığında, Çeliklepe'ye yerleşmeden önce görüşülen, Çeliklepe'de ikamet eden akraba, hemşehri ve / veya tanıdıkları olan göçmenlerin oranı, iyi durumda olanlardan kaybedenlere doğru azalış göstermektedir. Kaybedenlerin %33,3'ü Çeliklepe'ye hiçbir tanıdık ya da akrabaları olmaksızın göç ederken, iyi durumda olanların %87,5'i bunlardan en az birine sahip olarak göç etmiştir. Yine bu kişilerle yakınlık dereceleri ve yardımlaşma düzeylerine bakıldığında benzer ilişkiler kurulabilmektedir.

Tablo 4.34
Piramitsel yapıda Çeliklepe'deki kiracıların ev sahipleri ve mevcut ev sahiplerinin konutlarını satın aldıkları bir önceki ev sahipleri ile ilgili bilgiler (yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Çeliklepe'deki kiracıların ev sahipleri ile ilgili bilgiler			
<i>1.a Ev sahibinin ikamet ettiği yer</i>			
Ev sahibi aynı binada ikamet edenler	63,1	41,7	0,0
Ev sahibi Çeliklepe'de başka binada ikamet edenler	5,5	0,0	0,0
Ev sahibi İstanbul'da / İstanbul dışında ikamet edenler *	31,4	58,3	0,0
<i>1.b Kiracılarla ev sahiplerinin yakınlık dereceleri</i>			
Ev sahibi yakın akrabası olanlar	0,0	0,0	0,0
Ev sahibi uzaktan akrabası olanlar	9,1	0,0	0,0
Ev sahibi hemşehrısı olanlar	18,2	8,3	0,0
Ev sahibi tanıdığı olanlar	0,0	8,3	0,0
Ev sahibi ile yakınlığı olmayanlar	72,7	83,3	0,0
2. Çeliklepe'deki ev sahiplerinin konutlarını satın aldıkları bir önceki ev sahipleri ile ilgili bilgiler			
Bir önceki ev sahibi yakın akrabası olanlar	0,0	28,8	50,0
Bir önceki ev sahibi uzaktan akrabası olanlar	0,0	0,0	35,0
Bir önceki ev sahibi hemşehrısı olanlar	0,0	15,6	15,0
Bir önceki ev sahibi tanıdığı olanlar	0,0	11,1	0,0
Bir önceki ev sahibi ile yakınlığı olmayanlar	0,0	44,4	0,0

(*) Bu göstergiyi oluşturan yanıtlar arasında en çok tekrar edenlerden sırasıyla Etiler, Ortaköy, Florya, Almanya, Kavacık ve Suadiye sayılabilir.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliklepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Tablo 4.34'teki kiracılarla ev sahiplerinin yakınlık dereceleri incelendiğinde, Çeliklepe'de hem kaybedenler grubunda hem de idare edenler grubunda ev sahibiyle yakınlığı olmayanların oranlarının oldukça yüksek olduğu gözlenecektir. Ancak Çeliklepe'deki köy dernekleriyle yapılan derinlemesine mülakatlara göre Çeliklepe'de ev sahibi olmuş olan göçmenlerin bir kısmının (özellikle 1980'lerden sonra) konutlarını sattıklarını ve çoğunluğu akrabalarından oluşan kiracılarını evlerinden çıkardıkları saptanmıştır.

Bu süreç içerisinde kiracılardan bazıları oturdukları konutları akrabalarından ya da hemşehrilerinden satın alabilmiş, bir kısmı da bu olanağa sahip olamadığından ya Çeliktepe'deki uygun kira tutarına sahip başka bir eve ya da İstanbul'da başka bir semte taşınmışlardır. Tablo 4.34'teki 2nci göstergeye göre bugün sahip oldukları konutun eski sahibi akrabası olanların oranları iyi durumda olanlar için %50 iken, idare edenler için %28,8 düzeyindedir.

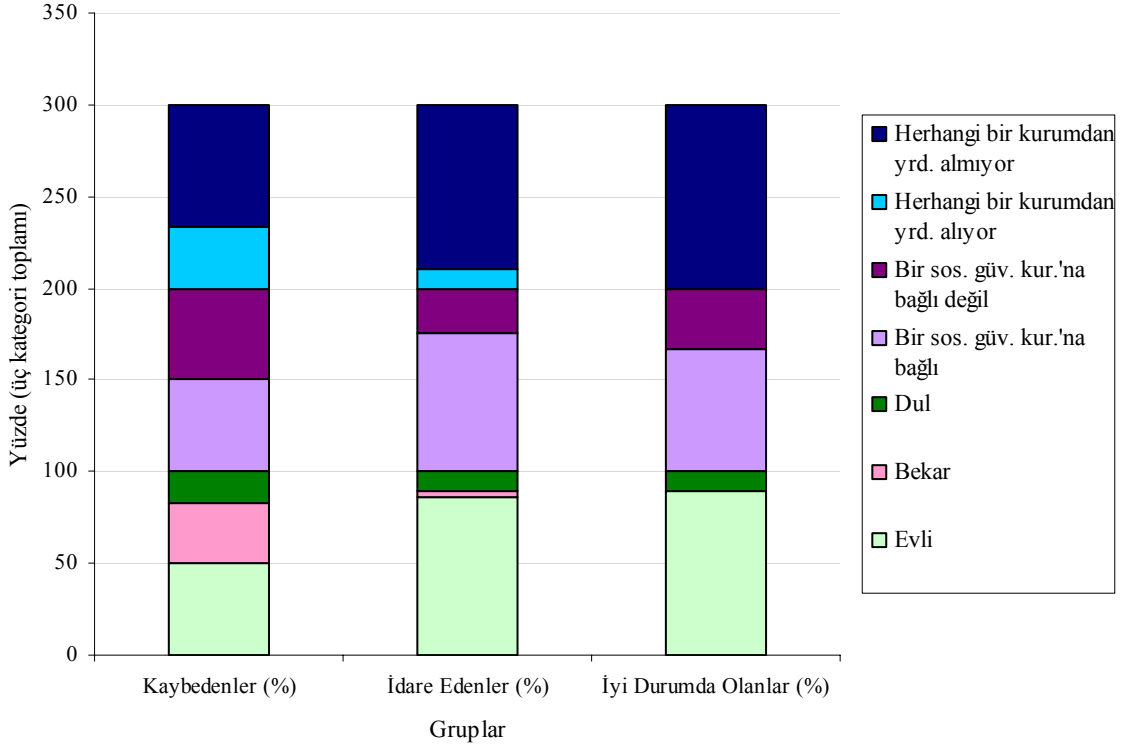
Tablo 4.35
Piramitsel yapıda bugünkü dönüştürme kapasitelerinin ölçümünde
açılım verebilecek parametreler - 1
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
1. Medeni hal				
Evli	50,0	86,2	88,9	78,0
Bekar	33,3	3,4	0,1	10,0
Dul	16,7	10,3	11,0	12,0
2. Sosyal güvenlik kurumlarına bağlılık				
Bağlı	50,0	75,9	66,7	68,0
Bağlı değil	50,0	24,1	33,3	32,0
3. Devlet kurumları, dernek-vakıf vb. kaynaklardan aynı ve / veya nakdi yardım alma durumu				
Yardım alıyor	33,3	10,3	0,0	14,0
Yardım almıyor	66,7	89,7	100,0	86,0
4. Akraba, hemşehri ve tanıdıklarla yardımlaşma				
İstanbul'da yaşayan yakın-uzak akraba hane sayısı (ort.)*	27	92	105	78
Yardım alıyor	38,2	18,2	0,0	18,2
Yardım ediyor	0,0	45,5	44,4	40,8
Yardım almıyor, yardım etmiyor	61,8	36,4	55,6	41,0
Yardımlaşma ilişkileri arttı diyenler	19,5	18,2	0,0	13,6
Yardımlaşma ilişkileri azaldı diyenler	40,0	72,7	83,3	68,2
Yardımlaşma ilişkilerinde değişiklik olmadı diyenler	40,5	9,1	16,7	18,2
5. Örgütlülük düzeyi				
Çalışanlar içinde iş yerinde sendikası olanlar	20,3	8,7	0,0	10,3
Sendikası olanlar içinde sendikaya üye olanlar	0,0	50,1	0,0	25,0
Herhangi bir vakıf ve/veya derneğe üye olanlar	8,3	27,6	52,7	24,0
Son genel seçimlerde oy kullananlar	75,0	93,1	100,0	90,2
Son muhtarlık seçimlerinde oy kullananlar	58,3	96,6	100,0	88,0
Oy verenler içinde oy verdiği partiyle üyelik, delegelik vb. ilişkileri olanlar	2,2	23,4	11,1	17,4

(*) Sadece bu gösterge adet cinsindedir.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Çeliktepe'de sosyal güvenlik kurumlarına bağlılık oranları oldukça düşük seviyededir. Tablo 4.35'e göre Çeliktepe'deki hane reislerinin %32'si herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı değildir.

Grafik 4.23 Piramitsel Yapıda Medeni Hal, Sosyal Güvenlik Kurumlarına Bağlılık ve Herhangi Bir Kurumdan Yardım Alma Durumu

Yapılan derinlemesine mülakatlarda özellikle maddi durumu iyi olan dernek üyelerinin herhangi bir sosyal güvenlik kurumuna bağlı olmayı gereksiz gördüğü tespit edilmiştir. Benzer bir kanı Çeliktepe muhtarına göre mevsimlik işçiler için de geçerlidir. Ancak iki kesimin sosyo-ekonomik açıdan farklı yapılarda olmaları göz önünde bulundurulursa, bu kanıyı yaratan sebeplerin de farklı olabileceği görülecektir.

Tablo 4.36'ya göre özellikle kaybedenler grubu için örgütlülük düzeyleri de dikkat çekmektedir. Bu grup içinde iş yerinde sendikası olanların oranı %20 iken, sendikaya üye olan kimse yoktur. Aynı şekilde dernek üyeliği iyi durumda olanlar için %52,7 iken, kaybedenler içerisinde %8,3'tür. Benzer ilişkiler seçimlerde oy kullanma yüzdeleri arasında da kurulabilmektedir.

Tablo 4.36
Piramitsel yapıda bugünkü dönüştürme kapasitelerinin ölçümünde
açılım verebilecek parametreler - 2
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Örgütlülük düzeyi - 1			
<i>1.a Sendika üyelerinin aktiflik düzeyi</i>			
Sadece üye olanlar	0,0	5,0	0,0
Ara sıra toplantılara katılanlar	0,0	95,0	0,0
Aktif olarak faaliyetlere katılanlar	0,0	0,0	0,0
Yönetimde görev alanlar	0,0	0,0	0,0
<i>1.b İş yerinde sendikası olan; ancak sendika üyesi olmayanların üye olmama sebepleri*</i>			
Faydasına inanmayanlar	89,7	68,1	0,0
Dünya görüşüne uymadığını belirtenler	5,5	24,7	0,0
Sendikalarla ilgili yeterli bilgi sahibi olmayanlar	3,8	3,2	0,0
Diğer	1,0	4,0	0,0
2. Örgütlülük düzeyi - 2			
<i>2.a Vakıf ve / veya dernek üyelerinin aktiflik düzeyi</i>			
Sadece üye olanlar	100,0	12,5	0,0
Ara sıra toplantılara katılanlar	0,0	27,0	0,0
Aktif olarak faaliyetlere katılanlar	0,0	37,5	35,0
Yönetimde görev alanlar	0,0	23,0	65,0
<i>2.a Hemşehri dernekleri olan; ancak dernek üyesi olmayanların üye olmama sebepleri</i>			
Faydasına inanmayanlar	72,5	66,9	3,0
Aidatlarını ödeyemediklerini belirtenler	22,2	9,1	0,0
Faaliyetleri durduğu için üyelikten ayrılanlar	0,0	20,2	94,2
Diğer	5,3	3,8	2,8
(*) 1.b göstergesi anket formundaki açık uçlu sorulara verilen yanıtlarla oluşturulmuştur. Yanıtların sınıflanmasında kişisel yönlendirmeler de olabildiğinden, buradaki dörtlü sınıflamanın keskin uçlu sonuçlar yaratmayacağı belirtilmelidir. Ancak sonuçların genel bir çerçeve sunabildiği inancındayım. Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları			

Sendika üyeliğinin görüldüğü tek grup olan idare edenlerde iş yerinde sendikası olanlar içinde sendikaya üye olanların oranı %50,1'dir (Tablo 4.35). Tablo 4.36'da sendika üyesi olmayanların üye olmama sebepleri incelendiğinde ise çoğunluğun sendikanın faydalarına inanmadığı görülecektir. Vakıf veya derneklere üye olanlar içerisinde üyelerin aktiflik düzeylerine bakıldığında, kaybedenlerin tamamının yalnızca pasif üyeler oldukları, idare edenlerin kaybedenlere göre daha etkin üyeler oldukları ve iyi durumda olanlarınsa büyük bir çoğunluğunun yönetimde yer aldıkları görülmüştür.

Tablo 4.37
Piramitsel yapıda bugünkü dönüştürme kapasitelerinin ölçümünde
açılım verebilecek parametreler - 3
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)
1. Siyasi tercihler			
<i>2.a Son genel seçimlerde oy verilen parti (oy verenler arasında %)</i>			
AKP	60,0	45,7	44,4
CHP	20,0	18,5	5,6
DSP	0,0	7,4	3,7
MHP	10,0	3,7	0,0
Diğer	5,5 *	7,4	0,5
Söylemek istemeyenler	4,5	17,3	45,8
<i>1.b Son genel seçimlerde oy kullanmayanların oy kullanmama sebepleri</i>			
Partilere güvensizliği olanlar	55,0	45,0	0,0
Seçimlere ilgisiz olanlar / seçmen kaydı olmayanlar	42,0	12,0	0,0
Diğer (Askerlik, hastalık vb.)	3,0	43,0	0,0
<i>1.c Son muhtarlık seçimlerinde oy verilen aday (oy verenler arasında %)</i>			
Şimdiki muhtara oy verenler	33,3	66,6	77,8
Başka adaya oy verenler	50,0	25,9	22,2
Söylemek istemeyenler	16,7	7,5	0,0
<i>1.d Son muhtarlık seçimlerinde Çeliklepe'de oy kullanmayanların oy kullanmama sebepleri</i>			
Adaylara güvensizliği olanlar	33,4	50,0	0,0
Seçimlere ilgisiz olanlar / seçmen kaydı olmayanlar	16,6	0,0	0,0
Memleketinde kullananlar	50,0	39,0	0,0
Diğer (Askerlik, hastalık vb.)	0,0	11,0	0,0
<i>1.e En başarılı bulunan lider ya da bürokratlar</i>			
Recep Tayyip Erdoğan	16,6	35,7	27,3
Deniz Baykal	2,3	0,0	0,0
Devlet Bahçeli	17,3	2,5	0,0
Turgut Özal	0,0	1,4	14,6
Diğer	5,5	6,0	5,1
Başarılı bulduğu bir lider ya da bürokrat olmayanlar	56,8	45,5	25,0
Söylemek istemeyenler	1,5	8,9	28,0
2. Klientalist bağlar			
<i>2.a Şimdiye kadar herhangi bir konu için iletişime geçilen resmi kurumlar**</i>			
Muhtarlık	66,7	93,1	100,0
İlçe Belediyesi	0,0	55,2	78,0
Büyükşehir Belediyesi	0,0	24,1	45,0
Kaymakamlık	0,0	10,3	22,0
Valilik	0,0	3,4	20,0
İletişime geçmeyenler	33,3	6,9	0,0
<i>2.b Bu kurumların herhangi birinde akraba, hemşehri ya da tanıdığı bulunanlar</i>	0,0	28,6	75,0
(*) Bu göstergiyi yalnızca "DEHAP" oluşturmaktadır.			
(**) Bu göstergedeki sınıflamada değerler toplamı %100 yapmamaktadır. Çünkü sonuçlarının döküldüğü söz konusu anket sorusunda birkaç seçenek birden seçilebilmektedir. Örneğin "idare edenler" grubunda ilçe belediyesi ile iletişime geçenlerin oranı %55'tir. Bu oranın içinde "yalnızca ilçe belediyesi ile iletişime geçenler" in haricinde, "hem muhtarlık hem ilçe belediyesi ile iletişime geçenler" in de oranı vardır.			
Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliklepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları			

Tablo 4.37 piramitsel yapıyı oluşturan grupların aralarındaki farklılıkları algılayabilmek adına önemli sonuçlar taşımaktadır. Grupların siyasi tercihlerini görebileceğimiz ilk göstergeye göre AKP'ye oy veren kişi yüzdesi oldukça yüksektir. Ancak her ne kadar çoğunluğu ifade etmese de, kaybedenlere doğru muhalefet partilere oy veren deneklerin yüzdesi artmakta, hatta daha radikal partilere (DEHAP vb.) oy veren kesimler ortaya çıkmaktadır.

İyi durumda olanlarda muhalefet partilere oy verenler yok denecek kadar azdır. Bununla beraber yine iyi durumda olanlarda oy verdiği partiyi belirtmek istemeyenlerin yüzdesi de %45,8 gibi yüksek bir orandır.

Haziran 1991'den bu yana yapılan tüm yerel seçimlerde Bağımsız Parti adayı olarak Çeliktepe muhtarlığına seçilen Ahmet Özkan halen Çeliktepe muhtarlığını sürdürmektedir. Muhtar seçimlerinde verilen oylara bakıldığında muhalefetteki adaylara verilen oy yüzdesi de kaybedenlere doğru artmaktadır. Ancak ANAP geçmişi olan Ahmet Özkan'ın nüfusunun neredeyse yarısı (anket sonuçlarına göre %48,9'u) AKP'ye oy veren bir mahallede halen seçilmesinin muhtar-mahalle halkı ilişkisinin kuvvetli olmasıyla bir ilgisi olduğu ileri sürülebilir.

Tablo 4.37'deki, grupların klientelist bağlarıyla ilgili fikir veren diğer göstergeye bakılacak olursa, iyi durumda olanların muhtarlıktan valiliğe kadar bir çok resmi kurumla iletişime geçtiği, ancak kaybedenlere doğru bu ilişkinin zayıfladığı görülecektir. İyi durumda olanların tamamı en az bir kez muhtarla iletişime geçmiştir. Yapılan anket sonuçlarına göre bu grup içerisinde muhtarın hemşehrisi olan Erzincanlıların oranı da %17 olup, bu oran diğer illere düşen paya göre yüksek bir oran olarak görülebilir.

Tablo 4.38'e göre iyi durumda olanlar içerisinde kendi hesabına çalışanların tamamı akrabalarının ya da hemşehrilerinin yanında çalışmaktadır. Bu durum iyi durumda olanların hemşehrilik ilişkilerinin en azından iş hayatında hala sürdürdüklerini göstermektedir. Benzer bir ilişki idare edenler içerisinde görülmemektedir.

Kaybedenler grubunda yüksek düzeyde ek işte çalışma oranı söz konusudur. Bu grubun %70,3'ü ise yevmiyeli çalışmaktadır. Yapılan mülakatlar sonucunda bu grup içerisinde özellikle erkek hane reisleri için şoförlük, dul kadın hane reisleri içinse ev işçiliğinin (temizlik, ütü vb.) ön plana çıktığı saptanmıştır. Yapılan işlerin ağırlığının yanında anket sonuçlarına göre bu grubun esas işleriyle birlikte günde ortalama 12,3 saat çalıştığı saptanmıştır.

Tablo 4.38
Piramitsel yapıda bugünkü dönüştürme kapasitelerinin ölçümünde
açılım verebilecek parametreler - 4
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler	İdare Edenler	İyi Durumda Olanlar
1. Kendi hesabına çalışanlar			
<i>1.a Yanında çalıştırdığı kişiler olanlar</i>	0,0	25,0	68,0
<i>1.b Yanında çalışanlar arasında akraba ve / veya hemşehrısı bulunanlar</i>	0,0	88,0	100,0
<i>1.c Bu kişilerle yakınlık dereceleri</i>			
Yakın akrabası olanlar	0,0	6,0	32,0
Uzak akrabası olanlar	0,0	1,0	64,0
Hemşehrısı olanlar	0,0	10,0	100,0
Tanıdıkları olanlar	0,0	13,0	16,0
2. Ek işte çalışanlar			
<i>2.a Geçen hafta içinde ek gelir elde etmek için başka bir işte çalışanlar</i>	40,0	25,0	0,0
<i>2.b Grupların bu ek işlerindeki statüleri</i>			
Ücretli	13,1	28,6	0,0
Yevmiyeli	70,3	54,9	0,0
Ev işçisi	11,1	0,0	0,0
Kendi hesabına (Esnaf)	0,0	14,3	0,0
Kendi hesabına (Seyyar)	5,5	0,0	0,0
İşveren	0,0	2,2	0,0
Toplam	100,0	100,0	0,0
<i>2.c Esas ve ek işte fiili olarak günde çalışılan ortalama süre (saat)</i>	12,3	9,3	0,0
3. İşsizler			
<i>3.a Geçimi sağlama yolları</i>			
Akraba yardımı	0,0	13,4	0,0
Borç alarak	51,5	13,4	0,0
Biriktirilen para ile	0,0	32,7	0,0
Ev eşyası, ziynet eşyası vb. satarak	0,0	3,3	0,0
Diğer aile fertlerinin kazançlarıyla	47,4	34,5	0,0
Kira geliri ile	0,0	2,1	0,0
Diğer	1,1	0,6	0,0
Toplam	100,0	100,0	0,0
<i>3.b Düzenli işinin olmadığı ortalama süre (ay)</i>	8,2	2,0	0,0
<i>3.c Ücretli - maaşlı çalışmak için düzenli bir iş arayanlar</i>	49,7	95,1	0,0
<i>3.d Düzensiz - geçici de olsa iş imkanı bulursa çalışacak olanlar</i>	88,8	100,0	0,0

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

İşsizlik oranının %16,6 (Bkz. Tablo 4.26) olduğu kaybedenler grubunda işsizlerin geçimlerine sağlama yolu olarak borç almayı tercih ettikleri görülmektedir. Grubun %51,5'i geçimini borç alarak sağladığını belirtmiştir. İdare edenlerde ise ağırlık “diğer aile fertlerinin kazançlarıyla” yanıtını verenlerdedir. Buradan da kaybedenlerin daha tekil-yalnız bir yaşam koşulu içerisinde hayata karşı savaş verdiği sonucu çıkarılabilir.

Tablo 4.39
Piramitsel yapıda bugünkü dönüştürme kapasitelerinin ölçümünde
açılım verebilecek parametreler - 5 *
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler	İdare Edenler	İyi Durumda Olanlar
1. Hane halkı büyüklüğü	3,3	3,9	5,1
2. Tüm giderler dahil aylık ortalama harcama			
100 YTL altı	8,3	0,0	0,0
100 - 200 YTL arası	8,3	0,0	0,0
200 - 400 YTL arası	16,7	0,0	0,0
400 - 600 YTL arası	41,7	13,8	0,0
600 - 1000 YTL arası	25,0	37,9	11,1
1000 - 1500 YTL arası	0,0	24,1	55,6
1500 - 2000 YTL arası	0,0	17,2	22,1
2000 - 4000 YTL arası	0,0	6,9	5,7
4000 üstü	0,0	0,0	2,1
Söylemek istemeyenler	0,0	0,0	3,4
<i>Toplam</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>2.a Ortalama aylık harcama (YTL)</i>	<i>490,8</i>	<i>1001,6</i>	<i>1487,0</i>
3. Tüm gelirler dahil aylık ortalama kazanç			
100 YTL altı	0,0	0,0	0,0
100 - 200 YTL arası	0,0	0,0	0,0
200 - 400 YTL arası	31,2	0,0	0,0
400 - 600 YTL arası	40,3	17,2	0,0
600 - 1000 YTL arası	26,0	31,0	11,1
1000 - 1500 YTL arası	2,5	19,3	33,3
1500 - 2000 YTL arası	0,0	20,7	25,0
2000 - 4000 YTL arası	0,0	3,4	7,3
4000 üstü	0,0	0,0	12,2
Söylemek istemeyenler	0,0	8,3	11,1
<i>Toplam</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>
<i>3.a Ortalama aylık kazanç (YTL)</i>	<i>495,5</i>	<i>1141,1</i>	<i>2015,8</i>

(*) Benzer araştırmalar incelendiğinde deneklerin gelir - gider durumu ile ilgili sorulara verdikleri yanıtların, mevcut ekonomik durumlarını gerçekçi bir biçimde yansıtmayan yanıtlar olduğu görülmüştür. Bu sebeple bu araştırmada da söz konusu göstere keskin uçlu sonuçlara götürecek bir gösterge olarak görülmemelidir. Örneğin, gayrimenkul sahibi olan 'idare edenler' ve 'iyi durumda olanlar' grupları içinde yer alan deneklerin, aylık ortalama kazanç sorusuna verdikleri yanıtların bir kısmının çelişkili olduğu saptanmıştır. Bu sebeple ilgili grupların gelir durumlarını kapsayan yanıtları, kira gelirleri de göz önünde bulundurularak güncellenmiştir.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

Grupların aylık gelir ve gider dengelerine bakıldığında kaybedenler ve iyi durumda olanlar arasındaki ekonomik düzey farkı daha iyi görülebilir (Tablo 4.39). Dünya Bankası tarafından önerilen ve “Binyıl Kalkınma Hedefleri” arasında da yer alan “günlük ortalama geliri, satın alma gücü paritesine göre 1 ABD Doları'nın altında olan nüfusun oranı” göstergesine göre Çeliktepe'deki “gelir yoksulluğu”nun ölçülebilmesi için yapılan anket sonuçları yeniden incelenmiştir. Mutlak yoksulluk oranının hesaplanmasında kullanılan söz konusu kriter bazı durumlarda “günlük ortalama geliri 2 ABD Dolarının altındaki nüfusun oranı”na göre de

belirlenebildiği için iki kritere göre ayrı ayrı sonuçlar elde edilmiştir. Ayrıca DİE'nin 2003 yılı hane halkı bütçe anketi sonuçlarına Türkiye'de "görelî yoksulluk" oranların saptanmasına olanak veren açlık sınırı bir kişi için aylık 42 milyon TL, yoksulluk sınırı ise 104.25 milyon TL'dir. Tüm bu verilere göre Çeliktepe'de şu sonuçlara ulaşılmıştır: Ortalama hane halkı büyüklüklerine göre kişi başına düşen günlük gelirler hesaplandığında, Çeliktepe'de günlük 2 ABD Doları altında gelir elde eden bireylerin oranı % 6.12, kaybedenler içerisinde ise % 16.66'dır. Günlük 1 ABD Doları altında gelir elde eden bireylerin oranı ise Çeliktepe'de % 2.04, kaybedenler içerisinde ise %8.3 olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tablo 4.40
Piramitsel yapıda kentsel - yerel aidiyetlik ve
Çeliktepe'deki mevcut kent içi - kent dışı göç eğilimleri
(yüzde dağılımı)

	Kaybedenler (%)	İdare Edenler (%)	İyi Durumda Olanlar (%)	Toplam (%)
1. Kentsel - yerel aidiyetlik				
<i>1.a Kendisini "gecekondu" olarak tanımlayanlar</i>	50,3	11,9	2,2	19,4
<i>1.b Kendisini Çeliktepe'ye ait hissedenler</i>	50,3	56,1	96,6	58,0
<i>1.c Kendisini İstanbul'a ait hissedenler</i>	48,2	41,9	87,3	51,6
2. Mevcut kent içi - kent dışı göç eğilimleri				
<i>2.a Yaşadığı çevreden memnun olanlar</i>	50,3	54,5	66,7	55,7
<i>2.b Yaşadığı çevreden memnun olmayanların memnuniyetsizlik sebepleri</i>				
Rekreatif donatı alanları eksikliği	73,2	24,5	5,4	33,2
Çevresel kalitenin düşüklüğü	0,0	22,2	11,2	15,1
Kalabalık	0,0	16,7	0,0	9,7
Kökene bağlı sosyo-kültürel uyumsuzluk	0,0	11,1	21,4	10,3
Mahremiyet ve güvenlik sorunu	0,0	9,1	54,7	15,8
Çeliktepe'deki hayat pahalılığı	25,0	5,7	0,0	7,8
Özürllüler için kolaylıkların bulunmaması	0,0	10,2	7,0	7,6
Diğer	1,8	0,5	0,3	0,5
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0
<i>2.c Çeliktepe'den taşınmayı düşünenler</i>	27,5	43,6	33,3	37,9
2.d Taşınmayı düşünenlerin taşınmayı istedikleri yerler				
Ümraniye	3,3	8,6	37,9	12,8
Sultanbeyli	11,1	29,9	8,9	22,0
Sarıyer	7,8	9,1	9,8	9,0
Beşiktaş	0,0	1,5	41,6	9,0
Kadıköy	0,0	10,0	0,0	5,8
Kağıthane (Başka semt) *	44,5	23,1	0,4	22,6
Diğer ilçeler	22,2	14,5	1,4	14,0
Memleketine taşınmayı düşünenler	6,1	3,3	0,0	3,5
Taşınacağı yerin önemli olmadığını belirtenler	5,0	0,0	0,0	1,2
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0

(*) Bu göstergiyi oluşturan yanıtlardan en çok tekrar edenleri sırasıyla şöyledir: "Sanayi Mahallesi, Merkez Mahallesi, Nurtepe ve Gültepe.

Kaynak: Temmuz - Ağustos 2005 tarihinde Çeliktepe'de 398 hane halkı (100 hane reisi) ile yapılan anket sonuçları

DİE'nin belirlediği kriterlere göre Çeliktepe'de açlık sınırının altında yaşayan bireylerin oranı % 2.06, kaybedenler içerisinde ise %8.34'tür. Yoksulluk sınırı altında yaşayan bireylerin oranı ise Çeliktepe'de % 10.2, kaybedenler içerisinde ise %25.1'dir.

Tablo 4.40'ta Çeliktepe'de ve piramitsel yapıda kentsel – yerel aidiyetlik ve kent içi – kent dışı göç eğilimleri incelenmiştir. Bu sonuçlara göre, “kendisini gecekondulu olarak görme” değişkeniyle Kaybedenler ile diğer gruplar birbirinden net olarak ayrılmaktadır. Kaybedenlerin %50,3'lük bir çoğunluğu kendisini gecekondulu olarak tanımlarken, diğer iki grupta bu oranlar oldukça düşüktür. Kendisini Çeliktepe'ye ve İstanbul'a ait hissetme değişkenlerine göre ise İyi Durumda Olanlar ile diğer gruplar birbirinden net olarak ayrılmaktadır. İyi durumda olanlarda büyük bir çoğunluk kendisini hem Çeliktepe'ye hem de İstanbul'a ait hissetmektedir. Diğer gruplarda ise söz konusu oranlar bu denli yüksek değildir.

Tablo 4.40'tan çıkarılacak önemli sonuçlardan bir diğeri ise Çeliktepe bütününde insanların %55,7'sinin yaşadığı çevreden memnun olmadığıdır. Bu memnuniyetsizliğin nedenleri incelendiğinde ise özellikle kaybedenlerin ve iyi durumda olanların birbirlerinden ayrı nedenler ileri sürmüş oldukları görülecektir. Kaybedenlerin %73,2'lik bir çoğunluğunun Çeliktepe'de rekreatif donatı alanlarının eksikliğinden dolayı memnuniyetsiz oldukları görülürken, iyi durumda olanların %54,7'sinin Çeliktepe'deki mahremiyet ve güvenlik sorunlarından dolayı memnuniyetsiz oldukları saptanmıştır. Kaybedenlerin bu eksikliği belirtmeleri, söz konusu grubun ekonomik yoksulluğun yanı sıra kentin bireylere sağladığı olanaklara erişememe sebebiyle ortaya çıkan yoksunluğu da yaşadıklarını göstermektedir. Tablo 4.25'teki sonuçlara göre boş zamanlarında ve tatillerde genel olarak Çeliktepe dışına çıkmadıklarını, hatta boş zamanlarının çoğunu yaşadıkları evde istirahat etmekle geçirdiklerini belirten bu grubun, kentin diğer bölgelerindeki olanaklara da ulaşamadıkları görülmektedir. Bu durum, içinde bulunulan ekonomik yoksullukla hissedilen yoksulluğun birbirinden farklı olabileceğinin Çeliktepe'deki görüntüsüdür.

İyi durumda olanlar içerisindeki %54,7'lik bir çoğunluğun Çeliktepe'deki mahremiyet ve güvenlik sorunlarından dolayı memnuniyetsiz olduklarını belirtmeleri ise, söz konusu grubun ekonomik olarak sınıf atladıktan sonra, kendilerini “şiddeti ve sefilliği” ifade eden alt gelir gruplarından yalıtma eğilimi taşımaya başladıklarını ifade etmektedir.

5. SONUÇLAR

Çeliktepe araştırmasının genel olarak sonuçları şunlardır:

- Alan araştırması kapsamında kağıt üzerinde belirlenen ve rant-refah-yoksulluk bağlamlarında açılımları olan üçlü piramitsel, sınıfsal yapının izleri Çeliktepe’de sosyal ve mekansal açıdan gözlemlenebilmiştir.
- Çeliktepe’de piramidin üstünde yer alanlar yalnızca yüksek rant sağlamak, yaşam çevrelerinde ekonomik, politik ve cemaatsel kanallarda alt kategorilerde yer alanların özenebileceği düzeyde prestij sağlamakla kalmayıp sosyo-kültürel olarak da yüksek performans sergilemişlerdir. Bu gruptakiler İstanbul’la daha fazla bütünleşmiş, kendilerine çalışmanın dışında da zaman ayırabilen ve kendi içlerindeki dayanışma düzeyini en azından koruyabilen bir kesimdir. Bahsedilen kategorilerdeki oranlar, piramidin tepesinden aşağı inildikçe azalmaktadır.
- Yasadışı yapılaşma sürecinin başlarında piramidin en altında yer alan kent içi yoksulları, toplumun ekonomik, sosyal ve psikolojik anlamda daha özgür kesimine yükselmek için savaşıyorlar bugün tahayyül bile edilemeyecek eylem biçimleri geliştirmişler; formel ile enformel, yasal ile yasal olmayan arasındaki ince sınırdan gezinmişlerdir.
- Bugünün Çeliktepe’sindeki kent içi yoksulları ise iki ana unsur nedeniyle benzer eylemlilikleri gösterememektedirler. Bu kesimlerin yapabilirliklerini sınırlayan unsurlardan ilki, fiziki olanaksızlıklardır. En fazla yirmi sene önce kendileriyle benzer yoksulluk düzeyinde olan grupların erişebilecekleri sığrama noktalarına artık bu kesim sahip değildir. Bu sığrama noktaları geçkondu alanlarının eriştiği had safhadaki nüfus ve yapı yoğunluğu nedeniyle erişilmez hale gelmiştir. Artık kentte işgal edilebilecek arsa kalmamıştır.
- Unsurlardan ikincisi ise tüm dünyada etkileri gözlenen yeni sosyal oluşumlardır. Bu oluşumlar, toplumların aktif ve pasif güven düzeylerini düşürmüş, cemaat ilişkilerini derinden etkileyerek dönüştürmüş ve bununla birlikte sosyal bir varlık olması beklenen insanı atomistik hale getirmiştir. Bir sonuç olarak da değerlendirilebilecek bu değişimler kent içi yoksullarının sosyal ve psikolojik dayanma noktalarını ortadan kaldırmış, yoksulluğu bazı kesimler için ‘yalnız’ yaşanan bir yoksunluk haline getirmiştir.

- Bu sosyal ve psikolojik etkilerin yanında, kentin bireylere sunduğu, emeğin kendisini yeniden uretebilmesini sağlayan tım donatıların kentin her kesimine ulaşamaması, bir diğer deyişle her bireyin bu donatılardan eşit bir biçimde faydalanamaması, yaşanan yoksunluğun düzeyini daha da arttırmıştır. Bugün kentin merkezinde yer almasına rağmen, kendiliğinden ve hızla gerçekteşmiş olan yasadığı kentleşme dinamiği sebebiyle bu donatıların planlama yoluyla yeterli düzeyde ve eşit olarak dağıtılmadığı bir mahalle olan Çeliktepe'de de, söz konusu eksiklik, özellikle ekonomik yoksulluğu derin bir biçimde yaşayan kaybedenler grubunu etkilemektedir.
- Kısaca, bugüne dek cemaatleşmeye ve cemaat içi dönüştürme kapasitelerini arttırma uğraşlarına dayanan yasadışı yapılaşma sürecinin kent özelinde son derece endişe verici sonuçları olmuştur. Artık kentleri baştan ayağa yeniden kurmaya yönelik hızla artan bir toplumsal parçalanma süreci olarak da okunabilecek bu etki, birbirinden kopan toplumsal sınıflar yaratmıştır.

KAYNAKLAR

- Alpar, İ. ve Yener, S., (1991), Gecekondu Araştırması, Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Planlama Dairesi, Ankara.
- Altınçekiç, F., (2003), Çeşme Yarımadası Planlama ve Kentsel Risk Değerlendirmesi, Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Yayınları, 15-32, İzmir.
- Ayata, S. ve Güneş, A., (1991), “Gecekondularda kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri ve Hemşehrilik”, Toplum ve Bilim, 51:89.
- Barut, M., (2002), “Zorunlu Göç Araştırma Raporu”, Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma ve Kültür Derneği (Göç-Der), Mersin.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı IV. Aile Şurası, (2004), “Birinci Komisyon: 2000’li Yıllarda Yoksulluk ve Yoksulluk Araştırmaları Sonuç Raporu”, Ankara.
- Bauman, Z., (1999), Çalışma, Tüketim ve Yeni Yoksullar, Sarmal Yayınevi, 60-81, İstanbul.
- Bauman, Z., (1995), Life in Fragments: Essays in Postmodern Morality, Blackwell, Oxford.
- Bender, T., (1986), Community And Social Change In America, The Johns Hopkins University Press, 1986, 78-85, Londra.
- Berkman, G. ve Osmay, S., (1996), 1984 Sonrasında Konut Kooperatifçiliği, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi, 16:4, Ankara.
- Bıçkıcı, D., (2005), “Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik Ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz”, Ekonomi ve Toplum, 7(1):16-19.
- Boratav, K., (1994), İstanbul’da ve Anadolu’da Sınıf Profilleri, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Buğra, A., (1998), “The Immoral Economy of Housing in Turkey”, International Journal of Urban and Regional Research, 22(2):304-316.
- Castells, M., (1997), The Rise of Network Society, Blackwell, Cambridge.
- Dokuz Eylül Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, (1997), “Habitat II Dünya Deneyimleri Kapsamında İzmir Bağlamına Nasıl Bakılabilir: Bir Gelişmenin Anatomisi”, Bölüm Görüşü, Habitat II, İzmir.
- Diñer, İ. ve Enlil, M. Z., (2002), “Eski Kent Merkezinde Yeni Yoksullar: Tarlabası, İstanbul”, 415-424, 8 Kasım 2002 Dünya Şehircilik Günü Kolokiyumu: Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.
- Dumanlı, R., (1995), “Yoksulluk Kavramı, Ölçülmesi ve Gelir Dağılımı İlişkileri”, Yeni Türkiye, 6:211-229.
- Ecemiş, S.; (1999), Yirminci Yüzyıl Anadolu Kentlerinde Sosyo Ekonomik Değişimlerin Kent Yapısına Etkisi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, DEÜ, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir
- Erder, S., (1996), İstanbul’a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Erder, S., (1997), Kentsel Gerilim: Enformel İlişki Ağları Alan Araştırması, um:ag, Ankara.

- Erder, S., (1998), "Köysüz 'Köylü' Göçü", *Görüş*, 34:17-21.
- Erdoğan, N., (2002), *Yoksulluk Halleri: Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri*, Demokrasi Kitaplığı Yayınevi, İstanbul.
- Erez, H. ve Seyrek, O., (2002), "Karanfilköy Gecekondu Yerleşmesinde Yaşayan Çocukların Sosyal Kopma - Segregasyon - Düzeylerinin İrdelenmesi, 319-330, 8 Kasım 2002 Dünya Şehircilik Günü Kolokyumu: Yoksulluk, Kent Yoksulluğu ve Planlama, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, Ankara.
- Erman, T., (2004), "Gecekondu Çalışmalarında 'Öteki' Olarak Gecekondu Kurguları", *European Journal of Turkish Studies*, 1 , 25-29.
- Fainstain, S. S. ve Harloe, M. (1992:10) "Introduction: London and New York In The Contemporary World", *Divided Cities* içinde, Blackwell, Cambridge.
- Freud, S., (1994), *Psikanalize Giriş Dersleri*, Öteki Yayınevi, 136-139, Ankara.
- Galloway D. T., ve Mahayni, G. R., (1977), "Planning Theory in Retrospect: The Process of Paradigm Change", *AIP Journal*, Kansas.
- Giddens, A., (1995), *Politics, Sociology and Social Theory*, Polity Press, 56-64, New York.
- Gürsel, S. ve Ulusoy, V. (1999), *Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam*, Yapı Kredi Yayınları, 42-51 İstanbul.
- Harvey, D., (1996), *Justice, Nature and the Geography of Difference*, Blackwell, Oxford.
- Harvey, D., (2003), *Sosyal Adalet ve Şehir*, Metis Yayınları, 20-21, İstanbul.
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M., (2002) *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, 28-344, İstanbul
- Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M., (2003) "Sultanbeyli: Enformelin Kurucu Yıkıcı Gücü", *Cogito*, 35: 21-27.
- Keith, M. ve Pile, S., (1993), "The Politics of Place- The Place of Politics", 1-40, *Place and The Politics of Identity*, Keith, M. ve Pile, S. (Derl.), Routledge, Londra, (aktaran: Işık, O. ve Pınarcıoğlu, M. M., (2001), *Nöbetleşe Yoksulluk Sultanbeyli Örneği*, İletişim Yayınları, İstanbul).
- Keleş, R., (1990), *Kentleşme Politikası*, Özkan Matbaacılık, 12-54, Ankara.
- Kızılçelik, S., (2002), *Sefaletin Sosyolojisi*, Anı Yayınları, 232-236, Ankara.
- Koç, E., (1998), *Planlara ve Düzenleyici Yasal Kurallara Uygun Olmayan Yapılaşma Alanlarının Dönüşüm Sürecinde Planlamanın Etkinliği - Gültepe Örneği*, Doktora Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Marcuse P. ve Kepmen, R., (2000), "Introduction", *Globalizing Cities: A New Spatial Order*, 1-21, Marcuse P. ve Kepmen, R. (Derl.), Blackwell, Oxford.
- Marcuse, P., (1996), "Space and Race in The Post-Fordist City: The Outcast Ghetto and Advanced Homelessness in The United States Today", 179-182, *Urban Poverty and The Underclass*, E. Mingione (Derl.), Blackwell, Oxford.
- Marshall, G., (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat Yayınları, 825, İstanbul.

- Miller, S. M. ve Silver, H., (2002), "Social Exclusion: The European Approach to Social Disadvantage", Poverty & Race Research Action Council , Sept. 2002, 34-36.
- Mingione, E., (1994), "Urban Poverty in Advanced Industrial World: Concepts, Analysis and Debates", 3-18, Urban Poverty and The Underclass, E. Mingione (Derl.), Blackwell, Oxford.
- Müftüoğlu, Ö., (2003), "Zenginlik Tartışılmadan Yoksulluk Tartışılabilir Mi?", Evrensel Kültür, 142:32-36.
- Nisbet, A. R., (1966), The Sociological Tradition, Basic Books Inc. Publishers, 92-98 New York.
- Oruç, Yeşim M., (2001), "Küresel Yoksulluk ve Birleşmiş Milletler", Toplum ve Bilim, 89:23 (aktaran: Bıçkı, D., (2005), "Kentsel Yoksulluğun Yapısal Faktörlerle Analizi: Ekonomik Ve Politik Yapının Yeniden Örgütlenmesi; Karşılaştırmalı Bir Analiz", Ekonomi ve Toplum, 7(1):19.)
- Öncü, A., (1999), " 'İdealinizdeki ev' mitolojisi kültürel sınırları aşarak İstanbul'a ulaştı", Birikim, 123:26-34.
- Sassen, S., (1994), Cities in a World Economy, Pine Forge Press, California.
- Sennett, R., (2002), Ten ve Taş, Metis Yayınları, 2002, 111, İstanbul.
- Şenyapılı, T., (1996), 1980 Sonrasında Ruhsatsız Konut Yapımı, Başbakanlık Toplu Konut İdaresi Başkanlığı, Konut Araştırmaları Dizisi, 8, Ankara.
- Şenyapılı, T., (1976), Kent Yaşantısıyla Bütünleşememiş Kesim, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.
- Tekeli, İ., (2000), "Kent Yoksulluğu ve Modernitenin Bu Soruna Yaklaşım Seçenekleri Üzerine", Bölgesel Gelişme ve Kırsal Yoksulluk ve Kent Yoksulluğu, TESEV, Devlet Reformları Serisi, 139-160, İstanbul
- Toennies, F., (1988), Community and Society (Gemeinschaft und Gesellschaft), Harper & Row, New York.
- Toffler, A., (1991), Ekonominin Çöküşü, İnsan Yayınları, 24, İstanbul.
- Wilson, W. J. (1998), "When Work Disappears: New Implications for Race and Urban Poverty in the Global Economy", Centre for Analysis of Social Exclusion, London School of Economics, 17: 24-31.
- Wright, E. O., (1994), Interrogating Inequality: Essays on Class Analysis, Socialism and Marxism, Verso, Londra.
- Yelken, R., (2000), "Yeni Sosyal Oluşumlar Ve Cemaatin Dönüşümü", III. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 2-4 Kasım 2000, Eskişehir.

İNTERNET KAYNAKLARI

[1] Mazlum, A., (2005), "Yoksulluk ve Küreselleşme"

<http://public.cumhuriyet.edu.tr/~mazlum/yoksulluk.htm>

[2] Dağ, N., Önen, P. ve Öztürk, Y., (2004), "Sorun Etme-Sahip Çık (Ses-Çık) Araştırması",

Başak Kültür ve Sanat Vakfı, 2004

<http://www.bianet.org/2005/02/22/54952.htm> 2004

[3] “Globalleşmenin ortaya çıkardığı tehlikeler”, (2005)

www.canaktan.org/yeni-trendler/globallesme/tehlike.htm

[4] www.googleearth.com, (2005)

[5] Kibritçioğlu, A., (2005), “Türkiye’de Ekonomik Krizler ve Hükümetler - 1969-2001”

www.econturk.org/Turkiyeekonomisi/ytd-kibritcioglu.pdf

[6] “Sürdürülebilir Kalkınma Dünya Zirvesi Türkiye Ulusal Raporu (Taslak), (2005)”

www.cevko.org.tr/surdur/rapor_turk/6%20-%20yoksulluk.enson.pdf

EKLER

- Ek 1 Çeliktepe Fotoğrafları (Ağustos 2005)
Ek 2 Ölçekli Haritalar

Ek 1 Çeliktepe Fotoğrafları (Ağustos 2005)

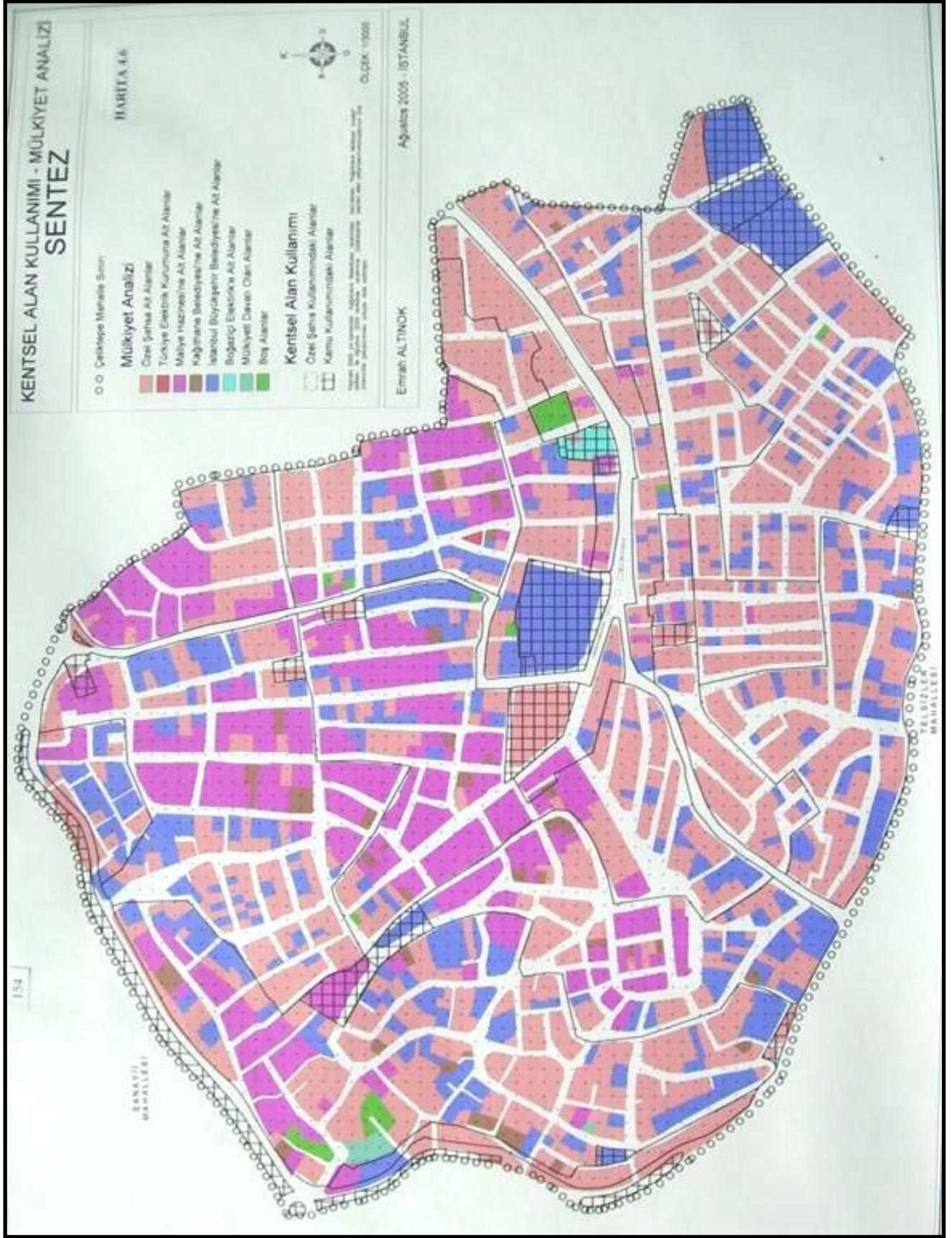

Ek 2 Ölçekli Haritalar (Ağustos 2005)

DERİNLEMESİNE MÜLAKATLARIN YAPILDIĞI BİRİMLER

19. Erzincan Refahiye Topağaç Köyü Derneği
20. Çeliktepe Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
21. Giresun İli, Çamoluk İlçesi, Köroğlu Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
22. Gümüşhane, Köse, Örensar Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
23. Sivas, Zara, Kızık Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
24. Gümüşhane, Köse, Gökçe Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
25. Bayburt, Demirözü, Güneşli Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
26. Kağıthane Esnaf, Sanatkarlar ve İş Adamları Dayanışma Derneği
27. Bartın, Amasra, Şükürler Köyü ve Çevre Köyleri Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
28. Tokat, Şenköyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
29. Bayburt, Demirözü, Çakırözü Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
30. Sivas, Koyulhisar, Akseki Köyü, Soğanlı Mahallesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
31. Sivas, Koyulhisar, Yalnıztepe Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
32. Ordu, Mesudiye, Konacık Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
33. Bitlis, Ortakapı Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
34. Isparta, Sütçüler, Hacıahmetler Köyü Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
35. Siirt, Bağtepe Mahallesi Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği
36. Kağıthane Karadenizliler Kültür ve Dayanışma Derneği

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi 22.09.1980

Doğum yeri Ağrı

Lise 1995-1998 Antalya Aldemir Atilla Konuk Anadolu Lisesi

Lisans 1998-2002 Dokuz Eylül Üniversitesi Mimarlık Fakültesi
Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Yüksek Lisans 2002-2006 Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü
Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı,
Şehir Planlama Programı

Çalıştığı kurumlar

2004-2005 Ünver Mimarlık Şehircilik ve Danışmanlık Bürosu
2005-Devam ediyor YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Araştırma Görevlisi